

61380
sublet

ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIELE SECȚIUNII LITERARE
A III TOMUL IV MEM. 2

350

FIORE DI VIRTÙ IN LITERATURA ROMÂNEASCĂ

DE

N. CARTOJAN
CONFERENȚIAR UNIVERSITAR

CULTURA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI

1928

BIBLIOTECA CENTRALA
UNIVERSITARA
BUCURESTI

Cota *613804/plet*

Inventar *504759*

SR 05
C 27

BIBLIOTECA UNIVERSITARA
61380
COTIN.....

B.C.U. Bucuresti

C504759

RC23/03

FIGURE DI VIRTÙ IN LITERATURA ROMÂNESCĂ

DE

N. CARTOJAN
CONFERENȚIAR UNIVERSITAR

Ședința dela 15 Aprilie 1927

Un capitol interesant din istoria literaturii noastre vechi îl formează legăturile cu literaturile medievale ale Occidentului romanic. Într-o lucrare anterioară, Alexandria în literatura românească, am arătat că celebrul roman popular al lui Alexandru cel Mare, plăsmuit prin veacul al II-lea a. Chr. în Egipt, a trecut în imperiul bizantin și de acolo prin traduceri latine s'a răspândit în Occident. Aci, într-o epocă când motivele epice erau în plină fermentație, romanul a fost prelucrat în epopee și a pătruns în toate limbile romanice și germanice. O asemenea prelucrare a venit apoi în peninsula balcanică și ea se resfrânge în versiunea sârbească și în cea neogreacă. Din literatura sârbească romanul a trecut la noi și în a doua jumătate a secolului al XVI-lea a fost tradus în limba română, probabil în Ardeal. Prototipul traducerii românești s'a pierdut, dar o copie din anul 1620 se păstrează în așa numitul Codex Neogoeanus ¹.

Alături de textul Alexandriei, în acelaș codice se mai află însă un alt text, care a avut și el un mare răsunet în literatura noastră veche, răsbătând până în timpurile noastre și care se leagă tot de literatura Occidentului medieval. Este cartea numită *Albinașă*. Originalul ei este, după cum vom vedea, una din cele mai vestite cărți ale literaturii italiene din evul mediu: *Fiore di virtù*.

¹) Pentru o versiune din *roman de Troie* a lui Benoit de Sainte Maure în prelucrarea lui Guido delle Colonne vezi *Legendele Troadei în literatura veche românească*. «Anal. Acad. Rom.» Mem. secț. lit. Seria III; mem. 3. Buc. 1925.

~~INSTITUTUL ROMÂN DE ȘTIINȚE
BUCUREȘTI
Nr. Inv. 1120
BIBLIOTECA~~

~~Institutul Pedagogic de Științe
BUCUREȘTI
Nr. Inv. 94006~~

Această cărticică de povești, sentințe și moralizare a fost alcătuită în sec. al XIII-lea în Bologna, se crede, de un frate din ordinul Benedictinilor, Tommaso Gozzadini, după isvoare disparate: biblice și profane, clasice și medievale. Din Bologna, textul a trecut în alte regiuni dialectale. În 1474, a fost pus sub tipar și cartea, adaptată la spiritul vremii, a fost atât de mult gustată în Italia, încât până la 1540 s'a retipărit de vreo 40 de ori¹⁾. Celebritatea ei a fost așa de mare, încât a trecut cu timpul peste granițele literaturii italiene, colindând prin toate limbile Occidentului și străbătând până în Orient. A fost tradusă în limba spaniolă (și tipărită la Sevilla în 1498 de 3 tipografi germani)²⁾; în limba franceză (tipărită în 1530: la Fleur de vertu...); în limba germană; în limba greacă *Ἀρθος τῶν χαρίτων*, tipărită în Veneția, la 1529; în limba armeană (tipărită la Roma în congr. de Propaganda Fide, în 1675)³⁾ și în sfârșit în limbile: sârbă⁴⁾, rusă⁵⁾ și română, unde după cum vom vedea, a avut o mare vitalitate.

Ceeace a asigurat cărții o soartă așa de norocoasă a fost acel «inegabile buon gusto» cu care autorul ei «uomo di buon senso e di coltura»⁶⁾ a știut să îmbine într'un tot organic elemente așa de disparate.

Cartea este împărțită în 35 de capitole privitoare la virtuți și vici, dar orânduite astfel încât după fiecare virtute, urmează viciul contrar: «pentru dragoste, păcatul pizmei; pentru bucurie, păcatul întristării; pentru pace, păcatul mâniei; pentru milostenie, păcatul nemilosti-

¹⁾ J. Brunet, *Manuel du libraire et de l'amateur de livres*, Paris col. 1285 și urm. Cf. și adaosele lui H. Varnhagen, *Ueber die «Fiore e vita di filosofi e d'altri savi ed imperatori» nebst dem ital. Texte*. Erlangen, 1893, p. V. n. 1.

²⁾ R. Renier, *Di una ignota traduzione spagnuola del «Fiore di virtù»* în «Zeitschrift für rom. Philologie» (1894) XVIII, p. 305 și urm.

³⁾ C. Frati, *Ricerche sul «Fiore di virtù»* în «Studj di Filologia romanza» Roma 1893, 247.

⁴⁾ Jagić, *Prilozi k historiji književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga* în «Arkiv za Povjestniku jugoslavensku, IX (1868) Zagreb, 67—78. Textul cirilic editat complet de Milan Rešetar, *Либро од мнозиех разлога дубровачки кирилски зборник од г. 1520* în *Зборник за историју, језик и књижевност српског народа (Српска краљевска Академија)*. Прво оделенье. Книга XV, Белград, 1926. Un text glagolitic de Rudolf Strohhal, *Cvjet vsake mudrosti. Najstarije hrvatsko umjetno sačuvano književno djelo iz 14. vijeka*, Zagreb, 1916. Despre ambele texte... Dr. Petar Kolendić, *Fiore di virtù*'у нашем преводу XIV. века în *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, cartea III*, Белград, 1923, p. 133 și urm.

⁵⁾ «Archiv für slavische Philologie», XV (1895), p. 272.

⁶⁾ G. Bertoni, *Il Duecento (Storia letteraria d'Italia scritta da una società di Professori)*, Milano 1912, p. 192.

virii... pentru înțelepție, păcatul nebulniei; pentru dreptate, păcatul strămbătății...» etc.

Fiecare capitol începe cu o definiție scurtă a virtuții sau a viciului; continuă apoi prin asemănarea virtuții ori a viciului cu un animal real sau fantastic — în a cărui existență credeă lumea evului mediu —; oferă după aceea cititorului o serie de sentințe lapidare, plastice și se încheie cu o istorioară morală, adaptată prin cuprinsul ei capitolului respectiv, și menită să întărească sufletul omenesc în lupta cu ispitele vieții.

Toate aceste elemente variate, scoase din surse cu totul disparate, sunt unite între ele printr'o idee morală centrală, astfel încât alcătuiesc un întreg desăvârșit și dau impresia unui adevărat mozaic. Spre a învedera aceasta mai clar vom lua pe rând fiecare din părțile componente ale capitolelor.

a) Definițiile

Sunt în genere scurte:

«*Păcatul pizmii*: Pizma iaste păcatul împotriva dragostei; este în doao féliuri: una iaste ca să-i pară rău de binele altuia; iară alta ca să se bucure de răul altuia» (cap. II).

«*Păcatul scumpéții*: «Scumpétea, care iaste păcatul înponcișat îndurării, iaste precum au zis Tulie: să caute să câștige multe, au dirépte, au nedirépte, și să ție acéia, care să cade să dea altuia».

b) Asemănările cu animalele. Fisiologul

A doua parte a fiecărui capitol din Fiore di virtù este exemplificarea cu un animal, care printr'o trăsătură caracteristică a vieții sale poate simboliză pentru mentalitatea medievală virtutea sau viciul respectiv.

Astfel mânia este asemănată cu ursul; avariția cu sobolul; viclenia cu vulpea; minciuna cu chițoranul; puterea cu leul; temerea cu iepurele; bărbăția sufletului cu șoimul; îngâmfarea cu păunul și așa mai departe. Exemplificarea deși nu are totdeauna un temei în realitatea naturii, totuș nu este lipsită de ingeniozitate, plasticitate și culoare. Așa de pildă avariția este asemănată cu sobolul, «care trăiește sub pământ și de frică ce are să nu se împuțineze pământul, flămânzește pururea»; minciuna cu chițoranul, «care pururea merge dedesubtul pământului; iară de s'ar întâmplă a ieși la văzduh, într'acelaș čas moare; așa și minciuna să acopere cu oarecaré vâpseală a cuvântului și când o véde lumina adevărului într'acel ceas moare ca chițoranul».

În ciclul acestor asemănări sunt introduse și animale mitice precum: sirenele, pasărea fenix, vasiliscul, «care omoară pe om numai cu vederea», leoscrađa «care are multă dulceață ca să șază lângă față și, dacă vede vreo față, el îndată merge la dânsa și adoarme în brațele ei; și atuncea vin vânătorii de-l prind», sau în fine pasărea calendrinon, «care are această fire întru sine că, dacă o aduc înaintea bolnavului și este să moară de boală, întoarce capul ei și nu-l vede, iară dacă este să se scoale bolnavul, îl vede și toată boala ese dintr'însul».

Toate aceste povestiri naive și legendare își au originea lor în acele vestite tratate de zoologie ale latinității medievale, cunoscute sub numele de *Bestiari* și al căror prototip trebuie căutat în *Fisiologul* grecesc.

Ch. Gidel într'un studiu asupra *Fisiologului*¹⁾, mergând pe urmele primului editor Père Petau și ale lui Ponce de Léon și întemeindu-se pe faptul că în manuscriptele cele mai vechi și cele mai bune opera este atribuită Sfântului Epifaniu, consideră ca autor al *Fisiologului* pe Sf. Epifaniu. Astăzi, această părere este cu drept cuvânt contestată, fiindcă în altă grupă de manuscripte opera este pusă pe seama Sf. Ioan Damasceanul și a altor scriitori, iar pe de altă parte urme din *Fisiolog* se găsesc împrăștiate în operele părinților bisericii anteriori lui Epifaniu — cel mai vechiu dintre aceștia este Sfântul Justin, martirizat în anul 165.

Krumbacher admite părerea că *Fisiologul* a trebuit să ia naștere în Egiptul secolului al II-lea, d. Chr., unde se încrucișau ideile elenistice cu cele iudaice și orientale²⁾. Din Orientul bizantin a pătruns în Occidentul latin prin veacul al IV sau al V-lea și a fost tradus, prescurtat, imitat, în proză și versuri, în toate literaturile romanice și germanice³⁾. În vremurile de naivă credulitate și de misticism ale evului mediu, *Fisiologul*, în care animale reale sau fantastice erau înfățișate cu obiceiuri curioase și interpretate ca simboluri pentru idei morale și religioase, a avut o mare popularitate: a pătruns în școli ca manual didactic; a fost folosit în romanele «courtois»; a înviorat cu simboluri și metafore predicile clerului; a inspirat arta religioasă, împrumutând motive decorative pentru vitrailuri, portaluri și amvoanele domurilor precum și ornamentații pentru miniaturile, vignetele și inițialele pergamentelor. Cu

¹⁾ În *Nouvelles études sur la littérature grecque moderne*, Paris, 1878, pp. 400 și urm.

²⁾ *Geschichte der byzantinischen Litt.* II. Auflage (1897), p. 875.

³⁾ Pentru bibliografia completă a chestiunii cf. și R. Ortiz în «Giornale storico della Letteratura italiana» LXXIX (1922), p. 9, în notă.

tot elementul fantastic, Bestiarele au fost multă vreme tratatele din care s'a adăpat știința despre natură a evului mediu. Când însuș Sfântul Ieronim într'una din scrisorile sale familiare ne povestește scena întâlnirii Sfântului Anton cu un hipocentaur și cu un satir în pustiu și când, după aceasta, adaogă imediat că pe vremea lui Constantin cel Mare s'a adus în Alexandria un satir, al cărui cadavru a fost transportat în Alexandria, unde se află împăratul¹⁾, nu trebuie să ne mai surprindă faptul că istorici medievali, ca Jacques de Vitry, vorbind de țările miraculoase ale Orientului îndepărtat, împrumută din Fisiolog descrierile despre animalele fantastice.

De o deosebită popularitate s'a bucurat Fisiologul și în Italia fratelui Tommaso Gozzadini, unde încă din secolul al XII influență asupra prozei și poeziei didactice și împrumută poeziei lirice «imagini și unele simboluri pentru a încinge cu ele ca o coroană *chipul Madonei*»²⁾. Chiar în epoca de plină înflorire a renașterii, mințea iscoditoare a unui Leonardo da Vinci se desfătă cu lectura Fisiologului din legendele căruia împrumută materiale pentru lucrările sale științifice³⁾. Fisiologul a fost cunoscut și la noi de timpuriu; cele mai vechi urme le găsim în Invățăturile lui Neagoe către fiul său Teodosie. El a circulat în literatura noastră veche și ca operă de sine stătătoare. O versiune scrisă în anul 1777 de Andronache Berheceanu, ciubucciu în casa lui Manolache Basarabu din București, a fost publicată de Gaster în *Archivio glottologico italiano* vol. X (1886) p. 273 și urm.⁴⁾; o versiune mai completă, dar fără moralizări a fost publicată de C. N. Mateescu, după un manuscris copiat în anul 1774, de un dascăl Nicolae Duma, în revista *Ion Creangă*, VII (1914), p. 2 și urm. O versiune cu mult mai veche decât acestea, copiată în 1693 de Costea Dascălul de la biserica Șcheilor din Brașov se păstrează în manuscrisul cu nr. 1436 din Biblioteca Academiei Române. Fisiologul s'a bucurat de multă trecere la noi, unde până către jumătatea veacului trecut se copiază încă în mănăstirile noastre⁵⁾.

¹⁾ Gidel *op. cit.* pp. 412—13.

²⁾ Giuglio Bertoni, *Il Duecento* (în colecția *Storia letteraria d'Italia scritta da una società di Professori*), Milano <1912> p. 199.

³⁾ A. Springer, *Ueber den Physiologus des Leonardo da Vinci*, Leipzig, 1884.

⁴⁾ Despre aceasta în legătură cu textul slav cf. I. Negrescu în «Arhiva», Iași XXXII (1925). nr. 3, 4, p. 191 și urm.

⁵⁾ A se vedea de ex. ms. 3548 din *Biblioteca Academiei Române*. Manuscrisul a fost copiat, după cum se poate vedea dintr'o notiță de pe f. 39 v., în 1832 Au<gust> 9.

Legendele Fisiologului s'au răspândit prin cărturari în masele populare și au constituit fondul din care s'au alimentat cunoștințele zoologice ale poporului.

Am arătat în altă parte ¹⁾ că tema *Amărită turturică*, care a fost încorporată în învățăturile lui Neagoe pe care a cântat-o în versuri Enăchiță Văcărescu și Gheorghe Asachi și care prezintă paralele interesante în literatura populară, își găsește forma cea mai veche în literatura noastră în textul românesc al lui Fiore di Virtù, copiat în 1620: Famenul... proținește-să *turturelei: dacă-i moare soție, nece o dată nu-lă mai uită, neč-și va lua altul*; ce totu-și păzește sufletu și curăție și neč o dată nu să pune *pre lemnă verde*, ce totu pre uscatu, și nece odată *nu be apă limpede, ce o turbură cu piçoarele* — atunci va be».

Paragraful din Fiore di Virtù privitor la deșertăciune (*vanagloria*) compară îngâmfarea cu *păunul* care — spune textul nostru din 1620 — «cându-și tinde coada foarte frumoasă și unde o vede multu să sue, apoi; și caută la piçoare și le vede negre și grozave; și să intristează și-și sloboșește coada jos; și să pogorește și elu și să scârbește».

În masele poporului nostru păunul este considerat, după cum ne încredințează Marian, ca «*simbolul deșertăciunii*» ²⁾. Deaci și expresiunile și maximele: «Mândru ca un păun» sau «Ca paunul se mândrește, tot cu laude trăește» sau «Paunul pene frumoase, dar picere urâte» ³⁾.

Chiar animalele fantastice ca de ex. sirenele (cap. «răsfățarea» din Cod. Neag.) și-au găsit răsunet în literatura populară, în legendele despre așa numiții «*faraoni*», «un soi de pești, pe jumătate femei», care stau ascunși când marea se frământa și ies deasupra când ea s'a liniștit. Amăgesc cu cântecul lor pe corăbieri și-i înecă ⁴⁾.

El a aparținut mănăstirii Văratec. Alt manuscript copiat în acelaș an 1832, în *Biblioteca Academiei Române* sub nr. 4274.

¹⁾ *Contribuțiuni privitoare la originea liricii românești în Principate*. Extras din «*Revista Filologică*», anul I (1927), pp. 200—201.

²⁾ S. Fl. Marianu, *Ornitologia populară română*, II, Cernăuți, 1883, p. 271.

³⁾ Iuliu A. Zanne, *Proverbele Românilor*, I, București, 1895. pp. 584 — 5. Marian, *op. cit.* p. 270

⁴⁾ Tudor Pamfile, *Mitologia românească. Dușmani și prieteni ai omului*. *Acad. Rom.* (Din viața suflet. a pop. rom. XXIX), București, 1916, p. 301.

c) *Maximele*

După comparația cu un animal, urmează în fiecare capitol o serie de maxime, referitoare la virtutea sau viciul corespunzător, culese din izvoare disparate: scrierile biblice, părinții bisericii, filosofii antici, scriitorii medievali. În genere, sunt bine alese: scurte, concise, lapidare plastice — de ex.:

«Varos au zis: Albina, ține în gură mierea și în coadă acul.

Sfântul Augustin: Leul nu se luptă cu furnicile, nici vulturul nu prinde muște.

Sfântul Isidor: Găina pentru un ou face mare gălceavă, de o aude vulpea.

Seneca: Pământul mănâncă pe oameni, iar cel foarte ieftin mănâncă pre pământ.

Mai bine să cinstești pre omul fără de bani, decât pe bani fără de om.

Casiodor: In ce chip buretele nu dă apă până nu-l storci, așa și scumpul nu dă nimănui nimic, până nu-i iei cu sila».

Citatele sunt, precum a arătat Frati, de cele mai multe ori exacte.

Din scrierile biblice se întrebunțează de obicei: Proverbele lui Solomon, Isus Sirah, Evangheliștii (citați simplu: Isus Hristos); Prorocul Isaia.

Din scrierile patristice: Sf. Grigore, Sf. Augustin.

Din autorii clasici: Platon, Socrate, Aristotel, Pithagora, Ovidiu, Cicerone (citată în versiunile românești: Tulie); Seneca (scrierile autentice precum și: «De forma honestae vitae» și «De moribus»).

Din scrierile medievale: Egidio Colonna, *De regimine principum* (în textul românesc citat simplu: *Fragilio*); Inocentiu al III-lea, *De contemptu mundi* (în versiunea rom.: *Inokentie*); Esop *Arte di amare*, supranumită *Panfilo Liber Pamphili et Galathea*, o carte foarte răspândită în evul mediu, Prudențiu (*Psychomachia*); Guglielmo Peraldo, *Summa virtutum et vitiorum* (în textul românesc citat numai: *Cartea păcatelor*) ș. a..

Fiore di virtù conține astfel o vastă antologie de maxime, grupate pe virtuți și vicii; ea năzuește să dea quintesența înțelepciunii antice și medievale, biblice și profane. Această vastă operă de meticuloasă erudiție ar fi fost anevoie de alcătuit, dacă autorul ei n'ar fi găsit aceste maxime extrase și grupate — după puncte de vedere diferite — în

colecții care circulau pe vremea sa în literatura italiană, precum în Albertano da Brescia: *De arte loquendi et tacendi* (1245), o colecție de aforisme culese din autorii antici și medievali, și *Liber consolationis et consilii* (1248), operă cu caracter alegoric în care Prudența dă sfaturi unui oarecare Melibeu, maltratată de vrăjmași în propria-i casă ¹⁾.

Această secțiune din Fiore di virtù prezintă legături interesante cu paremiologia noastră populară. Multe din maximile colecționate în această carte își găsesc reflexe neașteptate în tezaurul proverbelor populare. Astfel maxima Sfântului Isidor: *Găina pentru un ou face mare gălăgie de o aude vulpea* (cap. despre înalțare adică îngâmfare) se regăsește la Anton Pann sub forma:

Găina, când va ouă,
Aude o mahală;

și în colecția manuscrisă a lui Iordache Golescu sub forma: «Găina pentru un ou, multă gălăgie face»; iar în popor sub forma modificată: «Găina, care cântă seara, dimineața n'are ou» ²⁾. Maxima lui Varos: *Albina ține în gură mierea și în coadă acul*, o găsim în manuscrisele lui Iordache Golescu: «Albina ține în gură mierea cea dulce și în coada acul cel mai otrăvitor» și la Anton Pann în forma:

C'albina în gură cu miere,
Și 'n coadă acul cu fiere ³⁾.

Maxima, atribuită Sfântului Augustin: *Leul nu se luptă cu furnicile, nici vulturul nu prinde muște*, apare la Anton Pann sub forma:

Vulturul stă 'n loc veghează
Dar el musce nu vânează;

în colecția lui Iordache Golescu: «Vulturul după muște nici cum nu aleargă» ⁴⁾.

Maxima, care în textul nostru este încorporată în capitolul minciuni: «*Minciuna cade întâi ca plumbul în fundul apei, apoi iese deasupra apei ca o frunză și o văd toți*» este atestată și în paremiologie populară: «Minciuna se afundă ca plumbul și iese ca o frunză» ⁵⁾. Din

¹⁾ Pentru toate acestea cf. Frati, *op. cit.*

²⁾ Iuliu A. Zanne, *Proverbele Românilor*, vol. I, București, 1895, pp. 471, 468—9.

³⁾ *Ibid.* p. 312.

⁴⁾ Zanne, *o. c.* I, p. 713.

⁵⁾ *Ibid.* VII, p. 675.

aceiaș capitol al minciunii, maxima atribuită în text Sfântului Grigore: «*Din gura mincinosului nici adevărul nu se crede*» se află și ea înregistrată în comoara de proverbe a poporului nostru ¹⁾).

Proverbul popular așa de răspândit: *Cine sapă groapa altuia cade el într'însa* ²⁾, citat și de Nicolae Costin, Neculcea, Cantemir, Golescu, Țichindeal, A. Pann, se regăsește și în textul românesc din 1620, încorporat în capitolul despre «strâmbătate», dar el își are sursa în Biblie.

d) *Istoriarele morale*

Fiecare capitol se încheie cu o istorioară morală menită să puie în relief foloasele virtuții sau nenorocirile viciului respectiv. Istoriarele sunt culese din izvoare foarte variate: din romanele celebre ale timpului (romanul lui *Alexandru cel Mare*), din *Gesta Romanorum*, din *scrierile biblice*, din *textele hagiografice*. Cuprinsul lor e variat: unele pioase, altele patetice, câteva pline de haz. Alegem câteva mai reprezentative:

1. *Legenda Casei*

Nu se găsește decât în cel mai vechiu text românesc. Ea lipsește atât din prototipul italian cât și din traducerile sârbești și grecești, ce ne sunt cunoscute până acum.

Printr'o coruptelă a numelui primitiv Casia, eroina legendei poartă în Codex Neagoeanus numele de: *Nastasia*. Legenda este încadrată în capitolul ultim, privitor la «curtenia tinerilor», și are următorul cuprins:

Un tânăr împărat bizantin, vroind să-și aleagă o soție pe plac, trimise crainici care să se adune în palatul său toate fecioarele frumoase și înțelepte din împărăția sa. Fecioarele se adunară la curtea împărătească din Țarigrad și împăratul hotărî ca, aceleia pe care și-o va alege mireasă, să-i dăruiească un măr de aur. Dintre multele fete frumoase, cari așteptau darul împărătesc, două ce steteau deoparte — Nastasia și Theodora — atraseră atenția împăratului. Acesta, plăcând mai mult pe Nastasia, se îndreptă spre ea să-i dăruiească mărul, grăindu-i: «mare lucru cum pieri lumea toată pentru o femeie»; dar Nastasia îi răspunse: «într'adevăr pentru o femeie pieri lumea toată, dar printr'o femeie a câștigat lumea toată». Împăratul, surprins de răspunsul vioiu al fetei și

¹⁾ *Ibid.* p. 662

²⁾ *Ibid.* I pp. 191—192.

cugetând că ea nici nu devenise împărăteasă și totuș a căutat să-l rămână, se întoarse dela ea și oferî mărul Theodorei. Nastasia sărută atunci pe Theodora și-i grăi: «o fericită Theodoro, tu ești astăzi împărăteasa lumii, dar să știi că eu voi fi împărăteasă mai mare decât tine». Theodora se urcă într'adevăr pe tronul Bizanțului și fu împărăteasa lumii; Nastasia se retrase din lume, se călugări și deveni împărăteasă în împărăția cerului.

Această grațioasă legendă a atras de mult atenția celor mai de seamă istorici ai imperiului bizantin — ca Gibbon — bunioară; dar cel care i-a consacrat pentru întâiaș dată o monografie completă a fost Krumbacher. Intemeindu-se pe toate izvoarele istorice, el s'a străduit să reconstituie fizionomia proprie a acestei interesante figuri bizantine ¹⁾, punând-o în lumina problemelor care frământă vremurile noastre — dar nu numai ale noastre — de «Frauenbewegung». După știrile pe care ni le-au transmis cronicarii bizantini și care concordă între ele, acțiunea s'a petrecut la începutul domniei împăratului Teofil. Împărăteasa mamă, Eufrosina, care fusese scoasă din mânăstire pentru a urca tronul Bizanțului și care avea să-și încheie rosturile vieții în mânăstire, dorind mai întâiu să-și vadă fiul căsătorit, a trimis în toate provinciile imperiului ca să adune cele mai frumoase fete în palatul Perlei din Constantinopol. După ce împăratul Teofil și-a ales logodnica, în chipul povestit mai sus, Casia a întemeiat o mânăstire în care s'a retras și și-a închinat vieța meditațiunii religioase, compunând cântece bisericești și epigrame profane.

Krumbacher studiază în monografia sa pe larg opera Casiei, semnalând câteva texte necunoscute până la el, și găsește o deplină consonanță între inspirația din opera Casiei și între trăsăturile caracterului ei, așa cum ni-l vedește legenda.

Charles Diehl, ocupându-se de rivala Casiei, de Teodora ²⁾ de Paflogonia, devenită împărăteasă, repovestește legenda, luminând în treacăt și figura Casiei.

În 1910, J. Psichari ³⁾, reia problema substratului istoric al acestei

¹⁾ *Kasia* în «Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und der historischen Klasse der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München», 1897, I. Bd. p. 305.

²⁾ *La bienheureuse Théodora* în *Figures byzantines* I-e série. (Citez după ed. V-a Paris, 1912) p. 133 și urm.

³⁾ *Cassia et la Pomme d'or* în «Annuaire de l'École pratique des hautes études, 1910—1911. Section des sciences hist. et phil.». Paris, 1910, pp. 5—53, (com. de d. D. Russo).

legende bizantine, punând-o în cadrul istoric al domniei lui Teofil, când eră în plină desfășurare lupta dintre iconoclaști și iconolatri. Psychari arătat, întemeindu-se pe versiunea unui cronograf popular, că în cuvintele împăratului Teofil: «prin femeie ne-au venit toate relele» eră o aluzie la Eva; pe când răspunsul Casiei «dar dela femeie ne-a venit și binele»¹⁾ priviă pe Sfânta Fecioară, căreia iconoclaștii în furia lor distrugătoare, îi purtau o ură înverșunată. Motivele cari au despărțit pentru totdeauna pe Casia de împărat n'au fost deci, precum crezuseră predecesorii, lui Psychari o simplă ciocnire de păreri, provocată de caracterul independent al Casiei, ci eră de ordin religios și stăteau în legătură cu ideile care despărțiseră, ca o prăpastie, în două părți, lumea bizantină a veacului al X-lea: împăratul eră iconoclast; Casia eră iconofilă. Psychari analizează apoi mai deaproape fondul intim al legendei și constată că începutul ei: alegerea unei mirese prin ajutorul unui măr de aur — scenă care reamintește mitul lui Paris — nu corespunde deloc cu ceremonialul obișnuit la curtea bizantină. Pe aceste temeuri, el contestă legendei caracterul istoric și vede în ea un reflex al folklorului bizantin.

Interesant este faptul că această legendă a mai pătruns în literatura noastră și prin alte izvoare. Astfel ne-a venit prin cronograful lui Moxa²⁾ care o povestește la domnia lui Teofil precum și prin hronografele Cigala-Danovici³⁾; Dorotheiu-Grigore Dascalul Buză.

2. Ingerul și sihastrul

Este o legendă foarte răspândită în evul mediu pe care a intercalat-o și Voltaire în romanul său *Zadig* și care trăiește până azi în gura poporului, chiar și la noi⁴⁾. De curând, M. Sadoveanu a prelucrat-o în

¹⁾ În manuscrisul lui Psychari dialogul este mai clar și mai aproape de interpretarea dată de el: «Dascălii — a grăit împăratul — au avut dreptate să spună că prin femeie (ἀπὸ τῆς γυναικας) s'au făcut toate relele. Prea înțeleapta Casia răspunse și îi zise că prin femeie s'a născut și binele, mântuirea lumii, adică prin Sfânta Fecioară.

²⁾ Hașdeu, *Cuvente den batrâni*, I, p. 385. Pasagiul lipsește însă din cronograful bizantin al lui Manasses (compară cu ed. I. Bonn).

Pentru raporturile dintre Moxa și Manasses a se vedea și cele spuse de mine în *Legendele Troadei în literatura veche românească*, «Academia Română. Mem. Sect. lit.», Seria III, tom. III mem. 3, Buc. 1925, p. 38.

³⁾ Ms. 86 din *Bibl. Acad. Rom.* f. 290 v.-291 r.

⁴⁾ «Albina», XI nr. 41-42, p. 1197.

ale sale *Povestiri pentru copii*, sub titlul: *Pustnicul Ieronim*. În textul nostru, este încadrată în capitolul privitor la dreptate. Subiectul e acesta:

Eră odată un sihastru, carele, chinuit vreme îndelungată de o boală grea pe care n'o putuse tămădui, «se jelui lui Dumnezeu». Ingerul Domnului veni într'o zi la el în chip de călugăr și-i spuse să meargă cu el, căci Dumnezeu vrea să-i arate «din judecățile lui cele ascunse». Mergând amândoi pe drum, poposiră la o casă, unde fură bine primiți, dar unde călugărul străin fură banii gazdei pentru a-i lăsa la o altă casă, unde fuseseră rău primiți. Mergând mai departe, ajung la un om care se credeă fericit, fiindcă dobândise un copil. Omul primi bine pe călugării drumei, dar la plecarea străinului înjunghie copilul ce se află într'un leagăn. Sihastrul, văzând aceste nelegiuiri ale tovarășului său de drum, vroî să se îndepărteze de el, socotind că acesta este diavolul, care încearcă să-i ispitească sufletul. Ingerul, înțelegând gândul ascuns al sihastrului, îl opri și-i tălmăci rostul faptelor sale astfel: omul căruia îi furase banii, își vânduse tot avutul ca să răsplătească pe ucigașii tatălui său. Dacă nu i-ar fi furat banii, ar fi fost în satul acela mare zarvă și mulți oameni ar fi murit. Ca să taie răul dela rădăcină, a răpit banii: omul, văzându-se sărac, muștrat de cuget, va intra într'o mănăstire ca să-și ispășească sufletul. Omul la poarta căruia lăsase banii, își pierduse în valurile mării corăbiile cu tot avutul, și de desnădejde și mâhnire se bătea cu gândurile să se spânzure. Banii, lăsați la casa lui, aveau să-i aducă mântuirea. Tatăl copilului înjunghiat, până nu dobândise copilul, făcea milostenii pentru dragostea lui Dumnezeu; de când a dobândit copilul a lăsat la o parte milostenia și, pentru a strânge avere copilului, s'a dat în iubirea de arginți, în năpăsturi și în toate răutățile lumii. Luându-i-se copilul, tatăl își va întoarce iarăș sufletul spre Domnul. «Drept aceasta — încheie ingerul — să nu te miri de boala ce ai, că de n'aș fi făcut aceasta, nu te-ai fi întors la milostenia lui Dumnezeu, că Dumnezeu nu lasă nici un lucru fără vreo pricină, ci numai oamenii nu pot să priceapă gândurile lui». Zicând acestea, ingerul se face nevăzut. Sihastrul înmărmurit se întoarce înapoi, iscodește lucrurile pe locurile pe unde trecuse și, aflând că tot ceea ce îi spusese ingerul fusese adevărul adevărat, se întoarce pocăit în sihăstria sa, făcându-și și mai mare canon decât avusese până atunci.

Tema acestei istorioare morale, cu episoadele secundare puțin modificate, alcătuiește miezul capitolului XX din cunoscutul roman filosofic al lui Voltaire, *Zadig*. Se cunoaște vâlva pe care a produs-o ne-

împăcatul adversar al lui Voltaire, celebrul critic Élie Fréron, când și-a învinuit adversarul că a plagiat această istorioară după opera poetului englez Parnell, publicată cu câțiva ani mai înainte de fuga lui Voltaire în Anglia. Gaston Paris a arătat că Fréron se înșelă când credea că istorioara a fost plăsmuită de Parnell. Legenda fusese povestită înainte de Parnell de mulți scriitori, între alții și de Luther, dar toți o cunoșteau direct sau indirect din izvoare medievale: Jacques de Vitry (1180—1240), Étienne de Bourbon (1260); *Gesta Romanorum* (redactată către sfârșitul sec. XIII în Anglia); *Scala Celi* a lui Jean le Jeune (Frater Johannes Junior sec. XIV); *Fiore di Virtù*. Sursa din care s'a ramificat povestea în toate literaturile medievale, și de unde se pare că a împrumutat-o și autorul lui *Fior di virtù*, a fost, după toate probabilitățile, colecția hagiografică de legende pioase, *Vitae Patrum*, Leagănul legendei, pare să fi fost Orientul. Ea se regăsește în *textele rabinice*, pusă pe seama eroului Rabbi Jonna ben Levi, care trăește în Palestina în veacul al III-lea. Ea se află intercalată și în *Coran* (XVIII, 64—81) și e probabil că Mahomet a împrumutat-o cu multe alte reminiscențe despre personagiile biblice ale vechiului Testament, dela Evreii din Arabia¹⁾.

3. Fiul Împăratului Teodosie.

E o poveste plină de umor, cuprinsă în capitolul privitor la muieri.

Împăratul Teodosie, dobândind un copil, află dela filosofii și vracii săi că, dacă copilul va vedea lumina soarelui sau a focului înainte de 14 ani de zile, își va pierde vederea. Împăratul, spre a ocoli nenorocirea prezisă, poruncește ca copilul să fie închis într'un turn întunecos. Acolo, crescù copilul până ce se împlini sorocul fatal, fără să vadă pe nimeni altul, decât pe cel care-l slujiă. Împlinindu-se rânduiala vremii, după porunca împăratului, copilul fu scos afară din turn și inițiat mai întâiu în tainele credinței creștine. Copilul află atunci că dincolo de vieța

¹⁾ Gaston Paris, *L'ange et l'ermite* în *La poésie du moyen âge*, vol. 1, Paris II-e éd. 1887, p. 151. Gaidoz, *Mélusine*, II, (1879, p. 444; Gaster *Lit. pop. rom.* Buc. 1883 p. 142. Anton Schönbach, *Die Legende vom Engel und Waldbruder (Mittheilungen aus altdeutschen Handschriften)* în «Sitzungsberichte der k. k. Akademie der Wissenschaften. Phil. hist. Klasse», Wien 1901, (CXLIH), XII, în legătură cu un ms. german din sec. al XV-lea.

aceasta pământească este raiul, unde faptele bune sunt răsplătite și iadul cu muncile la care diavolul trage pe oamenii cari au făcut rău în lumea aceasta. Împăratul porunci apoi ca copilul să fie scos afară din palat și plimbat pe ulițele orașului pretutindeni pentru ca să vadă și să ia și el cunoștință de toate lucrurile lumii aceștia. Copilul, văzând pentru întâiaș dată bunurile lumii, se minună și întrebă neconținut, de numele lor. Slujitorii împăratului i le spuseră pe toate, pe rând, dar când ajunse să întrebe despre două neveste frumoase și gătite, pe care le întâlnea în cale, unul din slujitori răspunse în glumă: «Doamne acestea cheamă-se diavolul, ce trage pe oameni la muncă». Copilul, întorcându-se la palat, și întrebat de tatăl său ce i-a plăcut mai mult din câte văzuse, răspunse: «Mi-au plăcut diavolii cari trag pe oameni la muncă».

Această hazlie poveste, care a fost narată și de B o c c a c i o în giorn. IV-a din D e c a m e r o n u l său și prelucrată în versuri de L a F o n t a i n e în L e s o i e s d e f r è r e P h i l i p p e ¹⁾, este un episod din celebrul roman, Varlaam și Ioasaf. Romanul este, după cum se știe, o refacere și amplificare a legendei lui Buda în roman hagiografic creștin. Ca și sâmburele romanului, episodul are și el o origine indică. Du Ménil ²⁾ a indicat și M. Kerbaker ³⁾ a urmărit motivul în vechea literatură indică și a găsit o paralelă foarte apropiată de el în R a m a y a n a și în M a h a b h a r a t a.

Din romanul lui Varlaam și Ioasaf, episodul a trecut în literatura didactică și narativă a evului mediu precum în: *Libro de li exempli in antico veneziano*, editat de J. Ulrich); *Libro de los Enxemplos* (n. CCXXXI); în *Libro di Novelle e di bel parlar gentile* (n. XIV); în *Fiore di Virtù și a.* ⁴⁾.

¹⁾ *Contes*, cartea III-a.

²⁾ *Histoire de la poésie scandinave*, Paris 1839, p. 348.

³⁾ *La leggenda epica di Rishyasringa* în *Raccolta di studi critici dedicati ad A. D'Ancona*, Firenze, 1901, p. 465 și urm.

⁴⁾ Alessandro D'Ancona, *Studj di critica e storia letteraria*, ed. II-a, Bologna, 1912, parte seconda, pp. 97—98 (mi-a fost accesibilă prin bunăvoința d-lui prof. R. Ortiz, căruia îi aduc aci mulțumirile mele).

FIORE DI VIRTÙ IN LITERATURA ROMÂNESCĂ

Gaster a arătat în *Literatura populară română* (p. 138) că *Floarea Darurilor*, tipărită la Snagov în 1700, este «o traducere directă din Ἄρθος τῶν χαρίτων (= Ἄρθος τῶν χαρίτων), care carte singură — adaogă el — precum se vede, e scoasă dintr'o carte italiană: Fior di virtù»¹⁾.

Cu mult înainte de tipăritura brâncovenească, Fiore di virtù circulă în copii manuscrite prin lumea cărturarilor noștri. În bogata colecțiune a Academiei Române, care numără până acum peste 4842 de manuscrite românești²⁾, se păstrează două texte prețioase: unul anterior cu 80 de ani textului publicat la Snagov în 1700; altul cu vreo 7 ani tipăriturei brâncovenești. Primul este cuprins în manuscriptul cu nr. 3821, așa numitul Codex Neagoeanus, copiat în anul 1620 de popa Ion Românul, în satul Sâmpetru din Transilvania. Acest codice în 8° a cărui descriere amănunțită am dat-o, după d-l I. Bianu³⁾, în studiul meu asupra Alexandriei⁴⁾, cuprinde pe foile 78—125, textul ce ne interesează, sub titlul: *Dulce învățatură din tote capetele cărților lui Hristos și a svinților Apostoli și a Prorocilor ș'a mai marilor pătrițarși pre cuvinoși părinți din carte ce să chiamă Alb inușe poveste*. Titlul de *Albinușe*

¹⁾ Cf. și Gröber's *Grundriss der rom. Lit.* II, 3, (1896), p. 313. Extrase în *Chrestomatie română* Buc. 1891, I, p. 340. Despre aceeaș în legătură cu originalul italian Ramiro Ortiz, *Per la storia della cultura italiana în Rumania*, Bucurest, 1916, p. 207. Descrierea cărții în I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia veche românească*, I, p. 393.

²⁾ Este o mare pagubă pentru cercetători că această prețioasă colecție nu poate fi pusă în valoare. Catalogul manuscriptelor, început în anul 1907 și ajuns în anul 1913 la ms. cu nr. 728, s'a oprit din lipsa de fonduri necesare tipăririi.

³⁾ *Columna lui Traian*, 1883, p. 322.

⁴⁾ *Alexandria în literatura românească*, 1910, p. 12.

dă însă naștere la confuzii, fiindcă sub numele de *Albine* au circulat în literatura veche românească o altă antologie de sentințe morale, ai cărei tip a fost descris de Ghenadie Enăceanu în *Analele Academiei Române* (sect. lit. ser. 2 tom. XII (1892) p. 129—162).

Originalul bizantin, pe care Ghenadie nu-l putuse identifica este, precum a arătat d-nul D. Russo, «cunoscutul monah Antonie, tatăl Albinelor bizantine, supranumit Melissa (Albină)»¹⁾. Textul din Codex Neagoeanus, deși poartă titlul *Albinușe*, nu se poate confundă cu Albina lui Antonie monahul. Albina bizantină este împărțită în două cărți și are cu totul alte capitole și altă materie; pe când textul din Codex Neagoeanus urmează deaproape în cecece privește structura, orânduirea capitolelor și succesiunea materiei, textul lui «Fiore di virtù».

Textul din Codex Neagoeanus, în forma în care-l avem azi, nu este complet. Din el s'a pierdut sfârșitul capitolului prim (despre liubov, dragoste), precum și 7 capitole. Aceste capitole au trebuit să se găsească la început în ms., deoarece le găsim notate în scara textului dela pag. 125 v. astfel:

«2. <i>Pintru zavistie.</i>	6. <i>Pintru pace iarăși <mânie?>.</i>
3. <i>Pintru liubovulū bucuriei.</i>	7. <i>Pintru nemilostenie <lipsește milostenia?>.</i>
4. <i>Pintru jale spune.</i>	8. <i>Pintru eftinie (începutul)».</i>
5. <i>Pintru pace spune.</i>	

Foile care conțineau aceste capitole, notate în scară, s'au pierdut. Numărul foilor pierdute nu se poate preciza, deoarece copistul n'a numerotat paginile și nici măcar coalele, așa precum o făcuse pentru textul Alexandriei. De altă parte legătura modernă a mss-ului în piele nu ne mai dă posibilitatea de a urmări și socoti coalele.

II. A doua versiune românească a lui Fiore di Virtù, anterioară tipăririi lui Brâncoveanu, se păstrează în codicele cu nr. 1436, din Biblioteca Academiei Române²⁾. Codicele, în 4°, a fost copiat, după cum se vede din diferite notițe, de Costea Dascălul din Biserica Scheai, între anii 1693—1701, și conține mai multe texte de natură poporană³⁾.

¹⁾ D. Russo, *Elenizmul în România*, București, 1912, p. 57.

²⁾ Un facsimile din acest codice în I. Bianu și N. Cartojan, *Album de paleografie românească* (scrierea chirilică), planșa IX.

³⁾ Și anume: 1) «Βρωτωνολογιωχ και σεισμολογιωπ αληθινων» (*Βρωτολόγιον και σεισμολόγιον ἀληθινών*) f. 1—11 (E de fapt *Gromovnicul* cu *sismologhiu* într'o versiune cu totul deosebită de cele studiate de d-l N. Drăganu în *Anuarul Institutului de istorie națională* I, (1921 — 1922, Cluj, 1922, pp. 253—258). Este o versiune tradusă din grecește.

Versiunea lui Fior di virtù începe la p. 13 cu titlul: «*Stăa Darovanie. Carte aleasă din toate cărțile, dulce învățătură omului*». Pe foaia 48 v. însemnarea copistului: *Конец дарованиа пис. мѣсц. Авгѣст, 17 дни, ахчг 1693.* (Sfârșitul Darovaniei. Am scris luna August, 17 zile, 1693)¹⁾.

2) *Stăa Darovanie*; textul se încheie cu 3) Fragmente din *Fisiolog* f. 44 v.; 4) *Povēstea țărilor și a împărațiilor câte-s în pământul Asiei*, f. 49; Fragmente din istoria *Savilei* (lipsește începutul cu titlul), f. 77; 6) «*Cuvânt și pocitania Filosofului Sintipa cu împăratul de țara Persie<i>*, anume *Kira*» f. 79; 7) «*Incepui a scrie Istoriia lui Isop*», f. 122; 8) Fragmente din *hronograf*, începând cu Justinian, f. 149—216; 9) «*Cazanie la coconii de vârstă până la 10 <ani>, când să pristăvescū dintr'acastă lume*», f. 218; 10) Diferite notițe dintre anii 1762—1768.

Pe foaia 121 *nota copistului*: «*Konețul și sfrășitul a filosofului Sintipei cu fiul împăratului de țara Persiei. Инсах аз мног грѣшныи костк даскал wt стал црков wt шкѣи мѣсца ноѣмь. ке днь ваѣт зсѣи аѣг (= Am scris eu mult greșitul Costea Dascăl din sfânta biserică din Scheai, luna Noemvrie 25 zile, la anul 7212, 1703).*

¹⁾ Despre Albinușa cf. și Sbiera, *Mișcări culturale* p. 68 și I. Bianu lcc. cit., unde s'a menționat identitatea Albinușei cu Floarea Darurilor.

CODEX NEAGOEANUS, MS. NR. 1436 ȘI TIPĂRITURA BRÂNCOVENEASCĂ

Am văzut în capitolul introductiv că, cu toată diversitatea materiei și a surselor, totuși *Fiore di Virtù* are o structură uniformă; fiecare capitol este alcătuit din următoarele elemente: 1) definiția virtuții sau a viciului corespunzător; 2) asemănarea cu un animal real sau închipuit; 3) maxime culese din scriitorii păgâni și din părinții bisericii; 4) ilustrarea virtuții sau a viciului respectiv prin câte o istorioară morală.

În toate capitolele din tipăritura brâncovenească, ca și în prototipul italian, această dispoziție a materiei este bine observată. Codex Neagoeanus și ms. 1436 înfățișează, în această privință, prescurtări, omisiuni și lacune așa de importante, încât structura caracteristică a operei cu greu se poate recunoaște. Din unele capitole lipsește definiția; din altele asemănarea; câteva din ele au lăsat la o parte istorioara și în sfârșit mai fiecare capitol a omis un număr mai mare sau mai mic de maxime. Prin aceste lacune simetria elementelor atât de variate, care alcătuiește farmecul caracteristic al acestui mosaic literar, este cu totul distrusă.

Lacune în Codex Neagoeanus și ms. 1436

Ambele msse, Codex Neagoeanus și ms. nr. 1436, concordă în chip surprinzător în privința lacunelor. Ele sunt așa de numeroase și deosebesc așa de clar tipăritura lui Brâncoveanu de o parte, de Codicile Neagoeanus și ms. 1436 de altă parte, încât pot fi considerate ca adevăratele «*differentiae specificaе*». Pentru a învedera aceasta, dăm mai jos tabloul acestor lacune pe capitole.

*Floarea darurilor**Codex Neagoeanus și ms. 1436.**Păcatul scumpetii Cap. 10.**Definiția**Lipsește.*

Maxime: La cartea păcatelor să află că acela iese scump, carele ține acéia, caré va să cheltuască.

Lipsește.

«Seneca» Încă: mai bine iese să cinstești pre omul fără de bani, decât pre banii fără de om.

Lipsește.

Iuvenal au zis: Nu sânt banii ai scumpului, ci iese scumpul al banilor.

*Lipsește.**Pentru indireptarea Cap. 11.**Definiția.**Ciuntită.*

Maxime: Seneca au zis: Omul înțelept din greșala altuia îndireptează a lui.

Lipsește.

Solomon au zis: Indireptarea iese plăcută, de va fi vădirea adevărată.

*Lipsește.**Păcatul îmbunării. Cap. 12 .**Pentru răsfățare și reotate.*

Maxime: Tulie au zis: De desuptul mierii cei dulci să lipéște otrava că amară.

Lipsește

Seneca au zis: Toată îmbunarea ține suptă dinsa otrava ei.

*Lipsește**Pentru înțelepție Cap. 13.*

Maxime: «Isus Sirah» încă au zis: Sluga cea înțeleaptă slujește slobod.

Lipsește

David au zis: Incepătura înțelepției iese frica lui Dumnezeu.

Lipsește

Seneca au zis: Eu de ași avea un piçor în groapă, încă-m trebuiește să învăț.

Lipsește

Aristotel au zis: Înțeleptul ține arma pentru toată înponcișarea.

Lipsește

Din textele paralele, reproduse mai sus, s'a putut vedeà cam de ce natură și întindere sunt lacunele dintr'un capitol. Ne-ar răpi prea mult spațiu, dacă le-am redà pe toate în întregime; totuș pentru a precizà raporturile dintre textele noastre, ne mărginim în rândurile de mai jos să indicăm lacunele numai în chip sumar:

Floarea Darurilor.

Codex Neagoeanus; ms. 1436.

*XIII Pentru înțelepție**Maxime:* David

Seneca

Aristotel 1-a

Decret

Pythagor 1—4

Teofrast 1

Sistos 1

Platon 1

Numai în 1436 (trunchiată)

—

—

—

Numai în 1436 a 2-a și a 3-a

—

—

—

*XIV Păcatul nebuniei**Pintru nebunie¹⁾**Definiția.*

—

Maxime: Solomon 1-a

» a 2-a

» a 3-a

*Numai în 1436.**Numai în 1436.*

Istoria: Alexandru și Aristotel încalecă la Machedonia. Voinicii mergeau înainte strigând: dați-vă în lături, că vine împăratul. Un nebun ce sta pe o piatră nu vru să se clintească. Slujitorii veniră să-l împingă. Aristotel, înțelegând că are a face cu un nebun, zise: Nu clățiți piatra de pe piatră.

—

*XV Pentru dreptate²⁾**Definiția.*

—

Maxime: Solomon Seneca (2)

Tulie

Platon

—

—

—

Istoria: Ingerul și sihastru, vezi mai sus pag. 11.

Transformată. Lipsește sihastrul; episoadele independente unul de altul; morală aceeași.

*XVI Păcatul strâmbătății**Pintru răotate și strimbătate**Maxime:* Aristotel.

—

¹⁾ In C. N. titlul în scară.

²⁾ In C. N. n'are titlu; în 1436: *Pentru giudecătorii spune* (urmează maxima atribuită în Floarea Darurilor lui Thoma Achinatul).

XVII Pentru îndreptare

Pintru proști

Definiția.

Trunchiată

Maxime: Iuvenal

—

Istoria: Patriotismul și loialitatea
lui Regul.

—

XVIII Păcatul înșelăciunii

<Pintru hicleie>

Maxime: Achinatul Thoma

—

Solomon

—

Esop

—

Varos

—

Casiodor

—

Solomon (2)

—

Veda

—

Seneca

—

Alexandru

—

Iuvenal

—

Ovidie

—

Socrat

—

Damaschin

—

XIX Pentru adevărul

Pintru adevărul

Titlul și definiția.

—

Asemnarea: puii de potârniche

de prepeliță

Maxime: Aristotel

—

Isus Sirah (2)

—

Caton

—

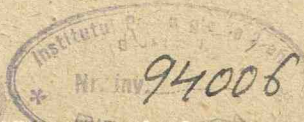
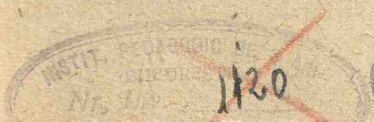
Istoria: Călugărul, care, trimis să
vândă niște măgari bătrâni ai mănăstirii,
se întoarce cu ei înapoi, fiindcă nu a putut
ascunde cumpărătorilor adevărul asupra
vârstei măgarilor.

Lipsește numai în C. N.

XX Păcatul minciunii

Lipsește.

In 1436, supt titlul: «Pentru minciună
spune», se află întâiu o maximă care
lipsește în Floarea Darurilor; apoi isto-
riora dela capitoul precedent. după
care urmează încă o maximă. Această
maximă singură se găsește în Codex
Neagocanus.

<i>XXI Pentru putere</i>	<i>Trăpenie</i>
<i>Definiția.</i>	—
<i>Asemnarea (cu leul).</i>	—
<i>Maxime</i> : Tulie	—
Seneca	—
Planic	—
Socrat	—
Cartea Fraghidiei	—
Ptolomeiu	—
Omira	—
 <i>XXII Păcatul tēmerii</i>	 <i>Pintru ticăloșii</i>
<i>Maxime</i> : Solomon	—
Tulie	—
Terensie	—
<i>Povestirea</i> : Dionisie împărat.	—
 <i>XXIII Pentru bărbăția sufletului</i>	 <i>Lipsește.</i>
 <i>XXIV Păcatul înălțării</i>	 <i>Nalțime</i> ¹⁾
<i>Maxime</i> : Cartea păcatelor	—
Caton	—
Sf. Isidor	—
 <i>XXV Pentru întărire</i>	 < <i>Tocmala</i> > ²⁾
<i>Maxime</i> : <i>Istoria</i> : Lycurg (2).	Dionisie împărat dela Rim (legenda aceeași).
 <i>XXVI Păcatul neîntării</i>	 <i>Netocmală</i>
<i>Maxime</i> : Prisian	—
Platon	—
 <i>XXVII Pentru socotință</i>	 < <i>Pintru socotință</i> > ³⁾
<i>Maxime</i> : Seneca	
Ptolomeiu	
Socrate	

¹⁾ Capitolul începe cu cuvintele: *iar nalțime* din definiție. În scară capitolul are în Cod. Neag. titlul: «*Pintru mărețul*».

²⁾ Textul începe fără titlu; în același rând cu capitolul precedent și cu cuvintele: *Tocmit este omul*.

³⁾ Titlul în scară.

XXVIII *Păcatul nesocotinței**Pintru pohta nesocotință*

- a) *Asemănarea* (inorog). leoscroada
 b) *Maxime*: Varos —
 Seneca —
 Socrat —
 c) *Istorioara* (din oteačnic): Iașinta,
 care din curiozitatea de a cunoaște vișul,
 a căzut în ispită.

XXIX *Darul înțelepției smerite**Lipsește.*XXX *Păcatul trufiei**Pântru trufie**Definiția și clasificarea.*

- Asemănarea*: Pasărea petritis. —
Maxime: Sf. Bernard —
 Iov —
 Sf. Isidor —
 Iuvenal —
 Sf. Augustin —
 Platon —

XXXII *Păcatul nesașiului**Pintru lăcomie¹⁾*

- Asemănarea*: licornul vulturul și lupul
Maxime: Sf. Isidor —
 Solomon incomplet
 Aristotel —

XXXIII *Pentru fečoria adecă curăția**Pintru famenul*

- Maxime*: Sf. Ieronim —
 Cartea păcatelor —
 Ovidie —
 Sf. Grigore —
 Sf. Silvestru —
 Pithagora —

Istorioara (din oteačnic): o călugăriță,
 este îndrăgită de un boier; spre a-și păstră
 castitatea, călugărița și-a scos ochii.

*In Cod. Neag. Nici una; povestea călugă-
 riței se află încorporată în capitolul următor.
 In ms. 1436 se află povestea călugăriței.*

¹⁾ Titlul în scară.

XXXIV *Păcatul curviei**Pintru curvie*¹⁾

<i>Maxime:</i> Persie	—
Ovidie	—
Seneca	—
Solomon	—
Aristotel	—
Ovidie	—
Solomon	—

Istoriaara: Fiul împăratului Theodosie.

Cod. Neag.: 1) Călugărița care și-a scos ochii pentru a-și salva castitatea.

2) Fiul împăratului Theodosie.

In ms. 1436 numai a 2-a.

XXXV *Pentru măsurarea**Pintru curtenie*

Definiția (1½ pagină în 8°).

Asemnarea: armelinul.

<i>Maxime:</i> Kirat	—
Socrat	—
Galinos	—
Seneca	—
Aristotel	—
Stualfored	—
Platon	—
Avikena	—
Seneca	—
Solomon	—
Sf. Isidor	—
Casie	—
Platon	—
Arat	—
Socrat	—
Sf. Augustin	—
Platon (2)	—
Seneca	—
Aristotel	—
Semnele blagorodiei	—

Istoriaara: creația lumii.

armenica.

Citarea maximelor. In fiecare capitol după definiția virtuții sau a viciului, urmează o serie de maxime, adunate din scrierile biblice, din filosofii sau poezii antici sau din părinții bisericești creștine.

¹⁾ In C. N. și ms. 1439 vine imediat după capitolul privitor la *pohta nesocotință*.

În redacțiunea tipărită la Snagov în 1700, se citează totdeauna, în fiecare capitol, la începutul fiecărei maxime, numele autorului. De exemplu: (Capitolul întristării) *Platon* au zis... *Socrat* au zis.... *Pithagor* au zis...

În redacțiunea din Codex Neogoeanus și în ms. 1436, în foarte rare cazuri sunt amintiți autorii. Aproape totdeauna, maximele sunt înșirate anonim, una după alta, în acelaș rând, legate între ele printr'o conjuncție, fără interpunctuație, astfel încât cu multă greutate se pot despărți una de alta. Spre a învedera mai clar această notă distinctivă, punem aci pe două coloane de-o parte textul din Floarea Darurilor, de altă parte textul din Codex Neogoeanus, la care se alătură cu oarecare divergențe și ms. 1436.

Floarea Darurilor f. 30 r.

Sfântulū Pavelū au zisū: Scumpetea ȳaste rādăcina tuturorū rādățilorū.

Solomonū au zisū: Celū ce umblă după scumpete, turburează casa lui.

Incđ au zisū: Scumpulū nu sǎ saturǎ nici odinioarǎ de bani, și cel ce iubēște bogățiiile, nu va lua nici odinioarǎ roadǎ dintr'ınsele.

Incđ au zisū: Scumpul nici odinioarǎ nu va sǎ fie bogat nici într'o vrēme.

Pithagor au zis: «Precumū povara mǎgarilūlū ȳaste dobândǎ la altulū, iarǎ la elū pagubǎ, așǎ și povara scumpului sǎ întoarce în dobândǎ altuia și într'a lui pagubǎ.

Seneca au zisū: Cade-sǎ oamenii sǎ stǎpāneascǎ pre bani, iarǎ nu banii pre oamenii.

.....

Prissian au zisū: «Nāsipul, cāt sǎ udǎ, atǎta sǎ întǎrēște mai mult; și scumpul cāt are mai mult, atǎta mai mult sǎ întǎrēște scumpetea lui.

Casiodor au zisū: «În ce chipū buretele nu dǎ apǎ, pānǎ nu-l storcū, așǎ și scumpulū nu dǎ nimunui nimicǎ, pānǎ nu-i ȳau cu deasila.

Codex Neogoeanus (f. 87v.-88v.) și ms. 1436.

Și este scumpete rādăcina tuturorū relelor.

Cine ȳmblǎ după scumpete purure-și turburǎ și casa lui.

Scumpul neč o datǎ nu cǎ saturǎ de bānatū și nu sǎ va ȳmbāta neč o datǎ,

Lipsește.

Scumpulū cum este ca mǎgarilūlū de poartǎ povara altuia, așǎ și scumpul strānge avuție altora, ȳar elū numai ce-i cu bānatul.

Omul sǎ fie banilor stǎpānū, nu banii omului.

Nāsipul, cātu-l calci, atǎta sǎ ȳndesǎ; așǎ și scumpul cātu are mai multū, atǎta-l stringe scumpete mai tare di în inima scumpului.

Și sǎ protive scumpul buretului celui de mare: cum nu va sǎ-și lase apa pānǎ nu-l strāngi, așǎ și scumpul, pānǎ nu-i ȳei cu sila, de voia nu va sǎ de.

Alte concordanțe între Codex Neagoeanus și ms. 1436. Textul Codicelui Neagoeanus nu se suprapune exact peste textul manuscrisului 1436. Aceste divergențe sunt însă explicabile prin distanța de timp, care separă manuscriptele, prin numărul de copiiști cari, în curs de 73 de ani și-au transmis textul, modificându-l conștient sau inconștient, prin inadvertență. Cu toate divergențele, uneori simțitoare, textele se apropie totuși din când în când și corespund aproape cuvânt de cuvânt, depărtându-se totdeauna de Floarea Darurilor.

Semnificative sunt în această privință chiar titlurile capitolelor. După cum s'a văzut mai înainte pe pp. 19—24 ale acestui studiu, titlurile sunt identice în Codex Neagoeanus și ms. 1436 și se deosebesc de titlurile capitolelor corespunzătoare din Floarea Darurilor. Aceleași noțiuni din originalul străin sunt redată în Codex Neagoeanus și ms. 1436 prin aceleași cuvinte; pe când traducătorul textului *Floarea Darurilor* se folosește în aceleași locuri, pentru aceleași noțiuni de alte cuvinte.

Astfel titlul primului capitol «del amore» din originalul italian, care în Floarea Darurilor este tradus prin: *dragoste*, în C. N. și în ms. 1436 este tradus prin: *liubovul*; titlul capitolului «lealtă» din originalul italian este tradus în Floarea Darurilor prin: *îndreptare*, în Codex Neagoeanus și ms. 1436 prin: *proști*; titlul cap. XXI, «fortezza», din originalul italian, este tradus în Floarea Darurilor prin: *îmbunare* în C. N. și în ms. 1436 prin: *răsfățare*; titlul cap. XXII, «lusinga» din originalul italian, apare tradus în Floarea Darurilor cu: *teamere*, în C. N. și în ms. 1436 prin: *ticăloșie*; titlul cap. XXV, «costanza», din textul italian, este redat în Floarea Darurilor prin: *întărire*; în C. N. și ms. 1436 prin: *tocmală*; titlul capitolului următor «incostanza», în Floarea Darurilor este tradus prin: *neîntărire*, în C. N. și în ms. 1436 prin: *netocmală*; titlul cap. XXXIII, «castită» apare tradus în Floarea Darurilor prin: *fecăria adecă curăția*; în C. N. și ms. 1436 prin: *famenul*.

Alături de concordanțele dintre Codex Neagoeanus și ms. 1436, semnalate în paragrafele precedente, această identitate în alegerea acelorași cuvinte pentru a redă în aceleași locuri, aceeași noțiune din originalul străin nu poate fi întâmplătoare în C. N. și în ms. 1436; după cum nu poate fi întâmplătoare nici identica alterare a cuvintelor străine neînțelese de traducătorul român. Astfel cuvântul *er-*

mellino, caruia îi corespunde în traduceriile slave *армелинъ*, este tradus în Floarea Darurilor prin: *armelinû*; pe când Cod. Neagoeanus și ms. 1436 înfățișează în acelaș loc forma coruptă: *armenica*; originalul italian *lioncorno* devenit în redacțiunea slavă: *лѣшнкорнъ*, a fost tradus în Floarea Darurilor prin: *inorog*; pe când C. N. și ms. 1436 l-au corupt în: *leoscroada* (C. N.) *leoscorca* (ms. 1436). (Despre aceste două forme a se vedea pe larg mai departe p. 47 — 48).

Lacunele semnalate mai sus, precum și celelalte particularități în care ms. 1436 din Biblioteca Academiei Române merge alături de Codex Neagoeanus, ne conduc la următoarele *concluziuni*:

1. Intre Codex Neagoeanus și ms. 1436 de o parte și între Floarea Darurilor de altă parte *nu există nici un raport de filiație*, decât acela doar că toate aceste texte au la baza lor — prin intermediare diferite — pe care le vom preciza în paginile următoare — originalul italian al lui *Fiore di virtù*.

2. Codex Neagoeanus și ms. 1436 înfățișează o versiune alterată — ambele în aceleași părți — a textului primitiv.

3. Textul românesc, păstrat în ms. 1436 din Biblioteca Academiei Române, *nu este independent* de textul Codicelui Neagoeanus.

Să fie manuscrisul 1436 din B. A. R. o copie de pe Codex Neagoeanus, care în acest caz ar reprezenta originalul primei traduceri românești a lui Fiore di virtù? Iată problema pe care vom urmări-o în capitolul următor.

IV

TRADUCERI DIN SLAVĂ

CODEX NEAGOEANUS ȘI MS. Nr. 1436

Cu toate marile asemănări constatate mai sus între textul din Codex Neagoeanus și textul din manuscrisul cu nr. 1436 al Bibliotecii Academiei Române, totuș ms. cu nr. 1436, posterior cu 70 de ani, nu poate fi considerat ca o copie care să derive, în ultima analiză, din Codex Neagoeanus. Intre ambele texte sunt divergențe de așa natură, că nu rămâne nici o umbră de îndoială asupra acestei chestiuni.

Lăsând la o parte micile lacune din ms. 1436 (omisiuni de sentințe), care se pot ușor explica printr'o circulație de 70 de ani a textului (dacă am admite că ms. 1436 derivă din Codex Neagoeanus), în ms. 1436 se găsesc însă pasagii care lipsesc din Codex Neagoeanus și care nu pot fi socotite ca elemente interpolate posterior, ci au făcut parte dintr'un prototip mai vechiu. Codex Neagoeanus nu ne înfățișează deci textul original al traducerii, ci o copie; iar ms. 1436 derivă dintr'un arhetip care păstrase — cel puțin în unele puncte — mai bine tradiția prototipului.

Lacune. Am văzut mai sus că din Codicele Neagoeanus s'au pierdut în cursul vremurilor foile, cari conțineau sfârșitul capitolului despre dragoste, precum și celelalte 10 capitole următoare. Textul acestor capitole pierdute ni se păstrează însă în ms. 1436. In afară de această lacună importantă, Codicele Neagoeanus mai înfățișează și alte lacune, care acestea nu mai sunt datorite vitregiei timpurilor prin care a răsbătut, ci neglijenții și nebăgării de seamă a copistului, Popa Ion Românul, sau a copiștilor precedenți cari și-au transmis textul.

Astfel din Codex Neagoeanus lipsește capitolul privitor la «*păcatul minciunii*». Dacă ținem seamă de structura specifică a operei, capitolul *trebuie*

să se afle neapărat în prototip, imediat după «*darul adevărului*», capitol care se găsește copiat în C. N. pe foile 103 r.—103 v. Nu putem admite că filele, care ar fi conținut capitolul despre minciună, s'au pierdut din Codex Neagoeanus, fiindcă în acest ms., după ce se încheie capitolul referitor la «*darul adevărului*», urmează imediat, *pe aceeaș pagină*, capitolul referitor la «*darul trăpeniei*». Capitolul intermediar despre *păcatul minciunii* este deci *sărit* în Cod. Neag. În ms. 1436, această lacună nu există. După capitolul privitor la «*adevăr*», urmează cu roșu (f. 32 v.): *Pentru minciuni spune*; dar și aci textul a fost redus la o sentință și o istorioară.

Alteori textul codicelui Neagoeanus este obscur din pricină că copistul, din nebăgare de seamă, a sărit în transcriere câteva cuvinte sau chiar rânduri întregi, înodând între ele idei disparate. Lacunele se pot însă complini prin textul manuscriptului 1436, care și în aceste cazuri a păstrat mai bine lecțiunea prototipului pierdut.

Spre a învederă aceasta, dăm mai jos câteva exemple caracteristice din mulțimea pasagiilor rămase obscure în C. N., din cauza omisiunilor de cuvinte, așezând în coloana din față contextul respectiv din ms. 1436 și subliniind cu litere cursive, cuvintele sărite în C. N.

Codex Neagoeanus

93 r. Cumu să zice să ție omul (?); al doile este minte omului.

Cod. Neag.

F. 97 r.: Și mai bine să te timpini în cale cu ursul de câtă cu nebunul și cu mișul.

97 v. și să nu șez unde-s toți mari și învățatori mulți și nebuni.

92 v. rândul 2 de jos. *Lipsește titlul și începutul capitolului. Textul începe brusc*: este cându va omul să facă vrun lucru și va întâlu să socotiască.

112. v. Pintru pohta nesocotință.

Răotate că socotința răotăților este cându va omul să îmble pre voia trupului.

Ms. 1436.

26 v. iar să zice *când veri să grădești cu vântul să aibă 3 portari; unul la inimă, altul la grumaz; altul în gură...* alta mintea omului...

Ms. 1436.

29 r. Că mai bine iaste să te tâmpini cu leul de cât cu nebunul *mânios*.

nu șezi unde-s toți mari și învățatori mulți *că acolo au mai mult loc cei răi și nebuni*.

26. v. *Pentru socotința grătaște așa*: cându va omul vre-un lucru să facă, întâiu să socotească.

39. r. *Pentru nesocotința omului. Nesocotința iaste răotate socotinței, când va omul să îmble pre voia trupului*.

Lecturi false. Codex Neogoeanus înfățișează în o mulțime de locuri lecturi false. Popa Ion Românul sau unul din copiiștii precedenți ai textului, dând zor să termine mai curând copierea, nu a urmărit cu atenție sensul frazelor pe cari le copia, ci din nebăgare de seamă, a citit și a copiat greșit unele cuvinte. Astfel se explică o serie de lecțiuni eronate, care denaturează uneori, iar alteori fac cu totul obscur înțelesul textului. Ms. 1436 păstrează și aci tradiția corectă a textului și ne ajută să îndreptăm lecțiunile greșite din Codex Neogoeanus.

Dăm mai jos câteva dintre ele, mai caracteristice, așezând în coloana din stânga textul Codicelui Neogoeanus, în coloana din dreapta textul ms. 1436.

Codex Neogoeanus.

F. 92 v.—93 r. <Ințelepție> este cându va omul să facă vr'un lucru și va întâiu să socotiască *scum* va cădea lucrul.

116. Solomon zise să nu grăești cu nebunul nece odată, nece odată. neç cu acela ce nu-i placă cuvintele tale, nece tu gru grăi ce-i place lui.

Ms. 1436.

26 v. . . .

să socotiască *cum* va cadé cuvântul.

.
nu grai cu nebunul că lui nu-i *place ce grăești tu*, nici tu nu grăi *ce nu-i place lui*.

Transpuneri în text. Tot pe seama inadvertenții copiiștilor trebuiesc puse și unele transpuneri de text care ating însăși structura organică a operii. În Codex Neogoeanus capitolul privitor la destrăbălare cuprinde două istorioare morale: 1) povestea călugăriții, care, fiind îndrăgită de un împărat, și-a scos ochii pentru a-și păzi fecioria; 2) povestea despre fiul împăratului Teodosie, care, după ce a trăit dela naștere 14 ani închis într'un turn, văzând pentru întâiaș dată femeii, i-a rămas ochii la ele, ca la cele mai frumoase lucruri de pe lume (vezi mai sus pag. 13) În schimb, capitolele despre *famenul* (castitate) (f. 122 r.) — care corespunde cu capitolul despre feciorie din tipăritura brâncovenească — și despre *curtenie tinerilor* (f. 122 v.) nu conțin *nici un fel de istorioară morală*. Textul din Codex Neogoeanus a fost și aci alterat, fiindcă, după cum am văzut mai sus, când ne-am ocupat de structura operii, fiecare virtute ca și fiecare viciu sunt exemplificate prin câte o istorioară morală. Tradiția textului s'a păstrat mai bine în ms. nr. 1436. Aci (f. 42 v.) într'adevăr, povestea călugăriții se află încadrată — ca și în Codex Neogoeanus ca și în tipăritura brâncovenească (p. 126) — în capitolul despre *famenul*; dar povestea despre fiul împăratului Teodosie se află trecută în capitolul despre *curtenia tinerilor*. În această privință, ms. 1436 ca și tipăritura brâncovenească

venească concordă de o parte cu versiunea sârbească, de alta cu versiunea grecească și toate împreună cu prototipul italian ¹⁾).

Omisuni în Codex Neogoeanus. Unele capitole, care în Codex Neogoeanus sunt confuze, textul fiind alterat în transcriere, prin inadvertența copiștilor succesivi, se înfățișează mai clar și deci mai complet în ms. 1436. La capitolul notat în scara Codicelui Neogoeanus: X *Pintru pedapsa* (corespunzător în Floarea Darurilor cu cap. XI: *Pentru îndireptare*) se dă ca istorioară morală, pedepsele trimise de Dumnezeu asupra lui Faraon, fiindcă nu a ascultat sfatul lui Moise ca să sloboadă pe Israiliteni din robia egipteană.

În Cod. Neag., textul a fost astfel prescurtat și alterat în partea finală, încât legenda nu mai corespunde cu tradiția biblică; pe când lectura cea justă a textului ne-o înfățișează ms. 1436, după cum se poate vedea în paralela de mai jos.

Codex Neogoeanus.

90 v. și
trimise <Dumnezău> moarte și muriră
toți coconii în Eghypt și trimise Dum-
nezău și junghe cu rane *nevindecate și de*
aceia muri Faraon.

Ms. 1436 B. A. R.

25 r. După
acésté trimise rane mari; deci după
acélia toate trecând, luo Moisie oamenii
lui Dumnezău și trecându-i prin marea
Roșie, iar Faraon gonია pre Moysi și
când eși Moysi din Marea Roșie, iară
Faraon, fiind pre mijlocul mariei, porânci
Dumnezău lui Moysi, zicând: tindeți
mâna ta împreună cu toiagul spre mare.
Și făcu Moyses cum îl învăță prea îns
Dumnezău și să întoarse apa în matcă
și înecă pre Faraon.

În Codex Neogoeanus capitolul despre *nebumie*, care începe pe pag. 96 r., se încheie la pag. 97 v. cu o maximă din Solomon:

¹⁾ Pentru versiunea sârbească cf. Reșetar Лнеpo од мнозиx разлога дБеровачки сборник од г.— 1520 (în Sbornicul Academiei sârbești XV), Belgrad, 1926, p. 25: cap. XXXIX вa чнстоки — castitatea § 11; cap. XL вa грнка пѣтнoгa — păcatul desfrânării § 23, p. 28. Pentru versiunea grecească *Ανθος τῶν χαριτων* mă servesc de ediția publicată în Veneția, 1603 și aflată în Biblioteca San Marco din Veneția, cf. cap. XXXIII, *Χάρις τῆς εδνονχίας* și cap. XXXIV *Ἐλάττωμα τῆς πορνείας* (textul n'are paginație). În textele italiene (pentru care vezi mai departe pag. 81 și urm) povestea călugariței se află în cap.: «Della castità», iar fiul împăratului Teodosie în cap.: «Della lussuria».

«Și mai bine să te timpini în cale cu ursul decât cu nebunul <în text: și cu miosul> Și nebunul...»

Textul este aci întrerupt brusc; din fraza a doua nu s'a păstrat decât subiectul. După această frântură de maximă, urmează imediat pe aceeași pagină, *fără titlu și fără obișnuita definiție*, maxime din capitolul următor privitor la «*direptate*»:

Judecătoriu să aibă 3 lucruri: întâiu putere; a doa să știe bine judeca; a treia să nu fie mitarnică...

Și textul continuă mai departe cu alte maxime privitoare la virtutea dreptății.

Tocmai peste nouăsprezece pagine pe f. 116 v., după capitolul privitor la păcatul desfrânării, se găsesc în chip surprinzător restul maximele privitoare la păcatul *neburniei*:

Solomon zise: să nu grăești cu nebunul nece odată, nece odată, nece cu acela ce nu-i placă cuvintele tale nece... grai ce-i place lui.

Încă: cine graește cu nebunul mai bine să doarmă, că nebunul câți omini vede toți-i pare ca săntu nebuni ca și elu...

Cum se explică această mare lacună: ruperea capitolului despre neburnie în două și așezarea părților lui la distanțe așa de mari în capitole diferite, cu totul contrar structurii simetrice a operei? Foarte simplu. Într'un manuscris anterior Codicelui Neagoeanus, sentințele ultime din păcatul neburniei precum și începutul din capitolul privitor la «darul dreptății» se aflau copiate pe o pagină, care s'a desfăcut dela locul ei. Un copist, care scria mai mult mecanic, a intercalat-o greșit la sfârșitul capitolului privitor la desfrânare.

Adaose. În sfârșit, versiunea Codicelui Neagoeanus prezintă față de versiunea ms. nr. 1436 câteva adause, care întrucât nu se găsesc nici în Floarea Darurilor, nici în versiunile sârbești, ce ne sunt cunoscute până acum, nici în cele grecești, nici în prototipul italian, suntem îndreptățiți a le considera ca interpolări făcute posterior, din alte texte. Codicele Neagoeanus cuprinde în capitolul ultim, precum am văzut mai sus, legenda bizantină a Casiei; în capitolul prim: «pilda postului svântu, cela marele de folosenie sufletului»; în capitolul înșelăciunii o fabulă cu iepurele căzut în cursa întinsă de vulpe.

La rândul său și ms. 1436 are un adaos în capitolul privitor la dreptate: o poveste despre Sfântul Efrem înfruntat de o femeie (f. 35).

Faptele aduse mai sus sunt suficiente, cred, pentru a dovedi că textul ms. cu nr. 1436 din Bibl. Acad. Rom., deși înfățișează aceeași versiune ca și al Cod. Neagoeanus, totuși întrucât e lipsit de erorile și lacunele din C. N., nu poate fi considerat ca o copie a acestuia din urmă. Ms. 1436 derivă în ultima analiză dintr'o sursă care păstră mai bine versiunea prototipului decât copia lui Popa Ion Românul. Acea sursă eră desigur *anterioară* textului din C. N., care se dovedește, la rândul său, a fi o *copie de pe un arhetip alterat*.

Meticuloasa comparație de texte, pe care am întreprins-o mai sus, oricât de greoaie a fost, ne-a dus totuși la un rezultat pozitiv: *textul păstrat în Codex Neagoeanus este o copie de pe un prototip pierdut*. Această constatare ne apropie de problema fundamentală în istoricul textului nostru: când, unde și din ce limbă s'a tradus *prototipul Codicelui Neagoeanus și al ms. 1436?*

Răspunsul la aceste probleme de istorie literară, în starea actuală a lucrurilor și în lipsa altor criterii, nu ni-l poate da decât limba celei mai vechi copii păstrate în C. N.

LIMBA DIN CODEX NEAGOEANUS

GRAFIA TEXTULUI

Grafia «*Albinușei*» prezintă aceleași particularități pe care le-am relevat pentru textul Alexandriei, cu singura deosebire că în *Albinușa* se găsește dese ori întrebuițată litera ж cu valoarea lui *ea* sau *ia*: вож 100, 112 v. чеж 100 v.; жле 110 v.; ачеж 101 r., 103 v. ж (ea) 114 v.. 118 r., 102 v.; жле 85 v.; жс (iau), 113 r., жсте 84 v., 99 v. 119 r. жтържскъ 94 r.; dar uneori și cu valoarea lui *ă*: ржотате

VOCALISM

Vocale accentuate

A Â rezultat din *a* + *n* urmat în silaba următoare de *e* s'a păstrat neschimbat, așa cum se aude și azi în Ardeal, în cuvântul *pâne* 93 r.; nu îl găsim diftongat în *îi*, inovație fonetică, care se pare că încă din sec. al XVI-lea caracteriză graiul din Valahia, Oltenia și Sudul Transilvaniei.

În elemente străine, de notat conservarea lui *a* în ungurescul: *samă*.

Î rezultat din *a* urmat de *m* + *consonantă*, păstrat în: *îmbli* 91 v. *îmbli* 87 v. 104 r. 102 v. *îmble* 112 v.

E rezultat din *ie* după *z* apare trecut la *ă* în: *Dumnezeu* 85 v. 86 r. 88 v. 98 v. 107 r. 116 v. 117 v. 118 v.; *dumnezești* 79 v.

E după *r* păstrat în *reu* 86 v. 89 v. 90 r. 91 v. 108 v. 109 v. 110 v. 112 r. 112 v. 113 r. 118 v. *reului* 105 v.; (*e* păstrat și când devineă aton: *reotate* 91 r. 104 v. 108 r. 113 r., *reotăți* 98 r.); *să rebde* 103 v.; (s'a păstrat și când eră neaccentuat: *putuși rebdă* 112 r.) *să arete*; dar găsim și formele corespunzătoare cu *e* trecut la *ă*: *rău* 100 v. 111 v.; *să rabdă* 110 v. (aceeaș trecere și în cazul când devineă aton: *răotate* 99 r. 112 v. *răotăților* 99 r.; *răbdătoriu* 103).

E, urmat de *e* după *ș*, apare ca *e*: *șerpele* 100 r. *șerpelui* 121.

E, urmat de *n* + *e* în silaba următoare, este redat prin *i* în: *tinăru* 124 r.

E, trecut la *ă* s'a păstrat în *păntru* 85 v. 99 r. 110 v. 118 v. 115 r.

Î rezultat din *e* + *n* sau *m*, urmat de o consoană, păstrat în: *să-și implă* 85 r. *înflă* 87 r. *întru* 104 v. *întră* 95 v. 114 v.

I accentuat după *r* păstrat în: *Rim* sau *Rimă* 95 r. *Rimului* 95 r. 96 r. 107 r. 108 r. 110 v. 121 r.; *uri* 98 r.; *omori* 98 r.; *să pârîră* 117 v.; (dar și *să pârîră* 117 v.) *urită* 103 v.

I, precedat de *s* și urmat de *n* + *g*, a trecut la *â* în: *sânge* 89 v., 99 v.; *sângele* 99 r. S'a păstrat de asemeni și când eră precedat de grupul consonantic *str* și urmat de *n* + *g*, în: *stringu* 89 r. 93 r.; *stringe* 86 v. 88 r.; 124 r.; *să stringă* 98 v., dar găsim și formele cu *i* trecut la *i*: *strânge* 88 v., *strânghi* 88 v.

I accentuat, precedat de grupul consonantic *str* și urmat de *m* + *b*, s'a păstrat în: *strimbă* 99 r. 103 v. Este păstrat și în formele neaccentuate: *strimbătate* 97 v. 99 r. 100 v. 103 r. Găsim însă și formele cu *i* trecut la *â*: *strâmbul* 87 r. *strâmbă* 100 r.

O accentuat apare transcris cu *o* în: *spona* 90 r. *poțul* 103 v. dar și: *puțul* 103 v.

DIFTONGI

Ea, rezultat din *e* urmat în silaba următoare de *a*, apare redus la *a* după *č*: *ačastă* 84 v. 91 r. 98 r. 104 v., *ačasta* 94 v. 106 r., *încăpă* 93 v., *ča* 79 r.; după *ș*: *greșască* 110 v. *sfrșască* 107 r.; după *m*: *margă* 79 r.; după *n*: *gonască* 79 v.; după *r*: *deraptă* 79 r. 101 r.; după *s*: *sara* 103 r.; *mirosală* 79 v.; după *st* și *șt*: *cîntască* 97 v. 105 r., *aștaptă* 84 r. 114 v.; după *tr*: *întrabă* 114 v.

Ea final *Ea* final apare deseori redus la *e*: *ave* 78 v. 89 r. 98 v. 101 r. 104 r. 117 r.; *ar ave* 113 r. *veri ave* 116 v. *va vede* 101 v. 115 r. *să protive* 88 r., *să de* 78 v. 95 r.; *vine* 104 v.; *iubie* 78 v.; *căde* 93 r.; *vulpe nu vru* 117 r.; *vulpe prinde* 102 v.; *toată muere are* 116; *să ție lege lui* 107 r.;) *să bucură la avuție altue* 100 r.; *me* (pentru mea) 117 r.; *e* (pentru ea.) 102; *re* 85 r.; *găsi muere* 104 r. v.; *la veselie ta* 84 r.; *merse și vulpe* 92 v.

Iu necontras în *i*: *minciunos* 118 v.

Oa rezultat din *o* sau *o* latin, urmat în silaba următoare de *a*, apare de cele mai multe ori redus la *o*: *omini* 91 r. 101 v. 102 v. 105 v. 107 r.

109 r.; *ominilor* 90 r. *omenii* 78 v. 79 r. *omii* 118 v.; *forte* 78 v.; *tote* 78 r. *totă* 78 v. *să întorse* 79 r.; *nopte* 101 v.; *oste* 11 v.; *morte* 95 v. 89 r. v. Găsim însă foarte des și formele cu *oa*: *oaminii* 89 r. 91 v. 96 v. 105 r. *foarte* 105 r. 117 v.; *poate* 94 r. 96 v. 113 v.; *toate* 113 v.; *toată* 98 v. *moartă* 102 r.; *scoate* 95 r. 96 v.; *scoaseră* 104 r. 115 r.; *coada* 100 r.; *noastră* 96 r.; *soarele* 115 r. Nu pot considera această grafie din Codex Neogoeanus ca o pronunție inexistentă, după cum cred unii filologi ¹⁾, pentru cuvântul că această pronunție este atestată până în zilele noastre în părțile de Nord ale Ardealului ²⁾ și cecece este interesant chiar în regiunea Hațegului ³⁾, unde presupun că s'a copiat codicele. Textele vechi copiate în aceste părți ale Ardealului precum și în cele de Nord-Vest consună deci cu pronunția de azi ⁴⁾.

VOCALÉ NEACCENTUATE

Ă n'a fost asimilat cu vocala din silaba următoare în: *blăstemat* 103 v; *păretele* 119 v.; *rădicate* 91 v.; *nărocul* 93 v., 85 v.; *năsipul* 88 r.; *nărodul* 116 r.

Ă s'a păstrat în: *lăcuește* 87 v.

În *băjucuriile*, *ă* reprezintă un fonetism normal.

Ă final n'a trecut la *e* în prepoziția *cătră* 102 r.

Precedat de *ș j*, *ă* este trecut la *e*: *ușe* 95 r.; *grije* 86 v.

E aton după *b* nu e trecut la *ă* în: *îmbetară* 103 r. găsim însă și forma cu *e>ă*: *bău* 103 r.

A trecut la *ă* după grupul consonantic *tr*: *trăbui* 78 v. 93 v. (*trăbuește* 97 v., *trăbue* 78 v.).

Protonic este adesea trecut la *i*: *omini* 101 v., 105 v., 107 r., 109 r.; *o aminii* 105 r. *neominie* 101 r.; *galbini*.

S'a păstrat în: *descăleca* 101 v., *sălbatec* 119 r.

¹⁾ G. Pascu în «Arhivium Romanicum», 1926. p. 444, într'o dare de seamă despre Alexandria.

²⁾ I. A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, București, 1907 (Extras din «Buletinul Societății Filologice», t. II). p. 10; Weigand, «Sechster Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache», Leipzig, 1899, p. 13, 8. *Samosch und Tseissdialekte*; Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, p. LV, § 4.

³⁾ Ovid Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, p. 22, § 22.

⁴⁾ G. Giuglea, Text din Tinăud, în «Dacoromania», I, 358; N. Cartoian, *Alexandria în literatura românească, Noui contribuții*, p. 36. Despre această pronunție vezi și N. Drăganu în «Dacoromania», IV (1924—1926) partea I, p. 150.

Final s'a păstrat în: *ce* (întrebuințat în frază ca aton) *nece* 87 106 v.; *căce* 84 v.

Nu s'a sincopat în: *dereptate* 97 r.; *nedereptate* 97 r., 100 v.; *deriaptă* 109 v.

Nu s'a produs asimilarea în formele: *lepi* 95 r. (găsim însă și forma asimilată: *lipi* 95 r.), *ceti*, *nemică* 84 r., 95 v. (dar apare și forma asimilată *nimică* 112 r.).

Găsim formele nedisimilate: *tremese* 90 v., 98 v., 119 r. *nește* 109 r., dar găsim alături și formele disimilate *trimese* 90 v., 98 v., 99 r.

I aton nu este notat după *č*: *čoare* 102 v., *čoarele* 102 r., *credinčoși* 102 r.

Nu este notat nici când eră final: *neč* 101 v.

I apare nesincopat în *pustinicul* 109 r. dar probabil că aci eră accentuat.

O aton este transcris cu u în: *adurmiți* 91 v., *băjucuriile* 103 v., *Sudom<a>* 103 r. Il găsim notat cu o în: *satoră* 87 v.; dar găsim și forma: *satură*.

U final este păstrat în oxitoane și paroxitoane: *cându* 93 r.; *trecându* 94 v.; *stringu* 93 r.; *bunu* 86 r.; *cunoscu* 86 r.; *elu* 112 v.; *multu* 115 r.; *pământu* 109 r.; *închipuescu* 99 v.

Alături de acestea apar însă și formele transcrise cu Ъ : *bumъ* 86 r.; *elъ* 110 v.; *călugăрь* 94 v.

Asimilația

A — e > e — e în: *beserecei* 79 v., *tremese* 98 v. *mulțemește* 92 r.

A — i > i — i în: *risipește* care apare alături de formele nedisimilate *răsipește* 113 v.

E — i > i — i în: *inima*, *nimică* 95 r., *nici*, *ficiori*.

I — i > i — i în: *timpină* 106 r. 97 r.

U — â > u — u: în: *curundu*.

Disimilația

E — e > i — e: în *direptate* 99 v., *dirept*, *diregatoriu*, *niște*.

Sincopa

E (i) I trecut la *e* este sincopat în: *drept*.

CONSONANTISM

Labialele. — Labialele înainte de *i* și *ie* sunt păstrate nealterat. Nu găsim nici o urmă de palatalizarea lor.

Dentalele. — *D* latin urmat de *i* este transcris cu *s* (zemia):

D latin, urmat de *i + o* sau *u*, apare notat în două cazuri cu *ğ* [u]: *ğos* 91 r. 92 v. Formele obișnuite sunt însă cele cu *j*.

Ț latin, urmat de *a*, *o* sau *u*, apare transcris cu *ğ* [u] în următoarele cazuri: *ağunse* 89 r. *ağunseră* 109 r.; *băğocurescū* 102 v. Formele frecvente sunt însă cele cu *j*: *jurară* 107 v.; *jurământū* 108 r.; *judeca* 97 v. 117 r.

L s'a păstrat în cuvântul *cărtulariu* 101 r.

N după vocală și înainte de *i* în hiat, în următoarele cazuri este păstrat: *întâniu* 79 v. *dintâniu* 80 r. 80 v. *précuvinoș* 78 r.; *mângâne* 92 r.; *mângânere* 81 v. *pustine* 109 v. 125 r. 78 v.; dar și: *întâiu*

N, muiat urmat de *i*, a căzut în: *aîi* 107 r.

H inițial s'a păstrat în: *hiclianū* sau *hiclian* 102 r. 102 v. *hiclenie* 102 v. 117 r. *hiclianul* 117 v. <ung. hitlen.

Îl găsim notat — poate și sub influența grafiei slavone? — în: *pohtă* 84 v. 85 r. 109 v. 110 r. 113 r. 119 r.; *pohtește* 84 v. *pohte* 113 v. *pohti* 100 v. *pohtit-ai* 111 v.; precum și în *zăduh*. 106 v.

Grupuri de consoane

Nt apare constant trecut la *mt* în: *sâmtū* 79 v. 88 r. 91 r. 91 v. 99 v. 101 v. 113 r. 112 r. 115 v. 116 r. 116 v.; *sâmtu* 79 v. 116 r.

N, urmat de o consoană, uneori nu este notat: *spâzure* 98 v.; *mân* \uparrow *ci* 84 r.; *ude-s* 97 v.; *ude* 113 v.¹⁾

Rș s'a păstrat în: *meșterșug* 93 v. 101 r.; găsim însă și forma: *merteșug* 101 r.

Sv, sub influența grafiei slavone (?) apare notat în: *svîntu* 78 r. 79 r.; *svinte* 79 v. *svinților* 78 r.; *sveatulū* 94 r. *svăuire*. Găsim însă și grafiile cu *sf*: *sfetuește* 94 r. 118 r.; *sfeatul* 94 r.; *sfetuești* 94 r.

Accidente generale

Asimilația: *r—n* > *r—r* în: *rândurelei* 108 r.

¹⁾ Pentru interpretarea acestei grafii cf. Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, vol. II, fasc. 1, p. 127.

Desimilație. Alături de forma desimilată: *prespe* 78 v. găsim și forma nedesimilată, *prespre*; *pintru* 81 v.

Metateză. Nu s'a efectuat metateza lui *r* în verbul: *protivește* 88 v. Nici metateza lui *l* în: *pocon*.

MORFOLOGIA

Declinațiunea. Substantivul *grindine* păstrează terminația declinării a III-a, apropiindu-se de prototipul latin (**grandinem*).

Genul. Substantivul *cămilă* apare la singular în forma masculină: *cămilului* 110 r.

Substantivul *soție* are sens masculin (daca-i moare *soție*, nece odată nu-lă mai uită, neč-și va lua *altul* 122 r) cum se obișnuiește și azi încă în Maramureș¹⁾.

Singular și Plural. Substantivele masculine, derivate cu sufixele — *arius*, — *orius*, au păstrat la singular această terminațiune: *dirigătorul* 97 v.; *dirigătoriu* 97 r.; *judcătoriu* 97 r.

Nominativul plural în *-e* s'a păstrat la substantivele de declinarea I-a: *omide* 90 v.; *coade* 90 v.; *coare* 102 v.

De notat pluralul: *făpturi* dela sing. *fapt*: suptă cuvinte dulci, lipescu-se și rele *făpturi* 91 v.)

De notat asemeni și pluralul: *negoațele* 115 v., obișnuit azi numai dialectal.

La unele substantive feminine, cari fac pluralul în *-i*, nu s'a produs inflexiunea *a...i > ă...i*: *narile* 106 r.; *lacrami* 80 r.; *gauri* 93 r.

Substantivele neutre fac pluralul în *-ure*: *valure* 91 v.; *lucrure* 99 v. 111 r. 116 r. 118 r; *chipure* 84 r.; 84 v. 86 v. 96 r. 105 r. 113 r.; *darure* 91 r.; *trupure* 78 v.; *zidure* 119 v., dar alături de acestea găsim și formele curente azi: *chipuri* 86 v.; *felurile* 90 v. *lucrurile* 118 v.

Cazurile. Genetivul substantivelor feminine este de cele mai multe ori în *-iei*: *lumiei* 84 v.; 88 r. 93 r; *ușiei* 94 v.; *plăceriei* 91 r.; *vulpiei* 102 r.; *cruciei* 109 r.; *limbiei* 112 r. 119 v. 121 v.; *cămiliei* 110.

Substantivul *turturică* are genetivul *turturelei* 122 r., care presupune la nominativ forma nederivată: *turturea*.

¹⁾ Cf. Tache Papahagi, *Grăul și folklorul Maramureșului*, «Academia Română, Din viața pop. rom.» XXXIII, București, 1925. p. LXV, § 47

Articolul

Articolul proclitic de genetiv și dativ are forma *lu*: *darul lu Dumnezău* 93 v.; *învățătura lu Dumnezău* 93 v.; *dede lu Adam* 121 v.

Pronumele

Personale înfățișează la acusativul persoanei I-a plural și la dativul persoanei a III-a plural când formele scurte mai vechi: *nă, lă*, când formele mai noi: *ne, le*.

Interesantă este forma *eleși*: văzu două fete *de eleși*, într'un loc stând 124 r. De notat ca formă de pronume personal de reverență: *nânsa* 110 r. *nânși* 121 r.

Pronumele demonstrative: *alaltă* 119 v.; *alalte* 79 r. 79 v.; *alalți* 105 v.; *ceastăș* 96 r.

Pronume nehotărâte: *fire cine* 113 v. *neștine* 90 r.

Verbul

Prezentul indicativului apare cu terminațiunea *-esc* la următoarele verbe de conjugarea a IV-a: *să pogorește* 105 v.; *să răpezește* 96 v.; *să slobozește* 105 v.; alături de forma obișnuită *azi*: *nu slobozi* 109 v.

Perfectul simplu păstrează vechile forme organice: *întorșu* 83 r.; *cerșuiu* 82 v.; *fece* 119 v.; *feceră* 79 r.; *zisemü* 116 r.; *dede* 100 v., 114 v.; *dăde* 94 v. 100 v. 106 r.

Viitorul. În sistemul de conjugare al viitorului, auxiliarul apare când cu forma mai veche *veri*, când cu forma mai nouă *vei*: *veri păți* 94 v.; *veri are* 116 v.; *veri și păgubi* 109 v.; *vei pierde* 109 v.

Forme particulare ale câtorva verbe. Sunt de relevat:

Fi: *sântü* 79 v.

Lua: *luo, luoră* 120 v.

Uita: *iacătă*, 109 r.

Mâncă: *mâncă* 87 v., 120 v.; *să mânce* 120 v., dar și *mănâncu* 120 r., *mănâncă* 120 v., *să nu mănânce* 121 v.

Forme de conjugare. Unele verbe, astăzi întrebuintate în forma activă, apar în textul nostru la forma reflexivă: *și-ș moare în legea ei* 123 v.; *să te timpini cu leul* 116 v.; *să te timpini cu ursul*, (dar și: *timpinară* o nevastă frumoasă 106 r.); *nu te râvni* 82 r.

Alte verbe, obișnuite azi la forma reflexivă, se găsesc în textul nostru la forma activă: *vrū să însoare* 124 r.; *sărăcul îmbogățește și bogatul sărăcește* 87 r.; *cine iubește vinul... nu va îmbogăți* 121 r. *că închipuește judecătorul albinei* 97 r.; *și închipuește unei gadine din pădure* 105 r.; *și închipuește netocmala rândurelei; domnie ta nu griji de mine* 111 r.

Adverbe

Alături de câteva forme puțin obișnuite azi, notăm aci și pe acelea care înfățișează vreo particularitate în fonetismul lor: *acie* 94 v., 118 v.; *acieș* 109 r.; *aimintre* 113 r.; *așijdere* 87 r.; *asemenenele* 80 r.; *cice* și *cole* 108 v.; *acolo* 120 r.; *deunăzile* 111 r.; *dici* 102 v. 110 r.; *lanșos* (din mijlocul în sus față și lanșos pește) 91 r.¹⁾; *înainte* 120 r. *nainte* 94 r.; *mainte* 84 r.; *nime* 84 v.; *nininile* 92 v.; *nemica* 94 r., 111 v.; *nemică* 84 v., 95 v.; *nimică* 112 r.; *neceodată* 87 v. 116 r. *nečodată* 87 r. *neč* 122 r.; *așa lesni* 113 r.

Prepoziții

De semnalat formele: *cătră* 102 r., 79 r.; *prespre* 78; *prespe* 95 v. *pre* 92 v., 95 r.

Derivațiunea și compunerea

Următoarele cuvinte apar fără prefixul *în-*, obișnuit în limba literară de azi: *dereptiază* (= îndreptează) 85 v.; *griji* (îngriji) 111 r.; *necă* 8 v.; *podobită* 106 r., 115 v.; *timpina* 116 v.; *tinde* (a-și tinde coada) 105 r., 105 v.; *tocmi* 107 r.; *tocmită* 107 r.; *tocmală* (= întocmeală) 95 v., 98 v. *veninat* 121 r.²⁾

Cuvântul *spăsi* 98 v., *spăsenie* 99 v., apare fără prefix.

Sunt întrebuițate fără sufix cuvintele: *dulča* 91 v., *curvă* 121 r.

Sufixul *-enie* se întâlnește în cuvintele: *sfrășenie* 87 r., *înčepenie* 81 v., *cetenie* 79 v.

¹⁾ Cf. și mgl. *lânjosu*, povârniș la P. Papahagi, *Meglenu-Românii*, II p. 89. Pentru o formațiune similară în v. rom. *înalgios*, cf. S. Pușcariu «Dacoromania», III p. 406 în notă și V. Bogrea, *Dacorom*, IV, p. 825.

²⁾ Asemenea forme se găsesc și azi în unele regiuni ca de ex.: Țara Oașului. (Cf. I. A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*. p. 24).

SINTAXA

Declinațiunea

Dativul construit cu *a*: *porânci a toți oamenii* 79 r.?

Acusativul construit fără prepoziția *pre* acolo unde limba literară de azi preferă construcția cu prepoziție: *pîntru acee iubeste el* 84 r.; *și tae toți câți făcură acesta sfat* 96 r.

Articolul

Articolul enclitic se adaugă la complimentul drept, când acesta este precedat de prepoziția *pre* și nu este urmat de un atribut: *și pre omul minte hrănește, ore bine ore reu* 93 v.; *și pre călugărul puse vlădică la Rim* 96 r.; *și merse să junghe pre împăratul* 95 r.; *iar ei-și pună pre împăratul la mijloc* 101 v.

Găsim și câteva cazuri în cari nu se adaugă articolul enclitic la complimentul drept, neprecedat de prepoziția *pre*: *și cine sapă groapă altue, el va cade într'însa* 100 r.; *și cine ucide om, de mână de om va muri* 100 r.,

Comparația adjectivelor și adverbelor

În gradul comparativ, conjuncția de legătură între adjectiv sau adverb și celălalt termen de comparație este numai *de*: *și este răbdătorul mai cinstit de toți* 104 r.; *ce pute această muere mai reu de acel cal* 106 r.; *și fuu mai înțelept de toți omii pre lume* 83 r.; *și nu e mai reu păcat în lume de nesocotința; cându făcu Dumnezău pre dracul elu-l făcu mai frumos și mai mare de ingerii lui* 118 v.

Pronumele

Personal de persoana II și a III-a este de foarte multe ori întrebuițat în mod expletiv, alături de subiectul deja exprimat și în cazuri în care limba literară de azi nu simte nevoia de a-l exprima: *elu să provește cocorului, că cocorii ei au împărat*, 101 r.; *iar omul înțelept elu - și ține mințile; și omul nebuu el ascultă toate cuvintele cătezic omii* 108 v.

Cu deosebire, apare pronumele personal alături de subiect în cazurile în care acesta din urmă este despărțit de predicatul său printr'o pro-

poziție incidentală. Pronumele personal este pus atunci după incidentală, alături de predicat: *liubovul, care iaste de pohtă, elu e în 3 chipure* 84 v.; *iar vânătorii, cându vor să-lu prinză, ei se îmbrac în haine roșii* 96 v.; *iar el, deca să văzu săracu, el fugi de rușine și de frică* 99 r.; *omul fără minte, cându-i zici cuvinte rele, elu să mânie*.

Formele prescurtate ale pronumelui personal lipsesc în numeroase cazuri, în care limba literară de azi le întrebunțează în mod expletiv, alături de formele accentuate: *cându veri merge să razi pre el* 95 r. *să nu faci lui vrun rău* 84 r.; *iar ție este bunu* 85 r.

Formele atone de dativ și acusativ ale pronumelui personal precum și cele reflexive, care însoțesc verbul, sunt adeseori postpuse și la modul indicativ, particularitate care caracterizează încă și azi graiul ardelean¹⁾: *placu-mi ochii ei cei negri* 114 v.; *placu-i ochii tăi* 114 v.; *iară dracul puse-i cursa* 109 v.; *maico cheamă-te împăratul* 114 r.; *aceste <femeile> cheamă-se draci* 115 v.; *iară, de va pierde minte, pierde-ș-va și cinste, că toate începu-să cu măsură* 123 v.; *pierde-și și această lume* 117 v.

Prepozițiile

În cu sens temporal, arată, ca și în limba latină, durata în care se petrece acțiunea: *să nu vază soarele în 14 ani* 115 r.; *și-l închiseră și șezu în 14 ani* 115 r.; *elū va aștepta și în 2 <zile>* 119 v.; *și mânăncă o dată în zi* 123 r.

În arată direcția, în construcții în care limba de azi preferă prepozițiile *spre* sau *la*: *merse Alexandru împăratu în muntele Vavilonului* 120 r.

În *tru* arată: a) ca și prepoziția *în*, durata acțiunii: *și îmblă întru un ũ anū până-i crescură perii* 104 r.; b) cauza din care decurge o consecință în expresii în care noi obișnuim azi prepoziția *pentru*: *și întru acelu păcatu noi murimū toți* 121 v.; c) locul unde se petrece acțiunea în construcții în care limba literară de azi preferă prepoziția *în*: *să veselie întru foisor* 104 v.

Cu sens apropiat, *dentru* arată locul, în construcții în care azi se întrebunțează prepoziția *din*: *să nu mânănce <Adam și Eva> dentru*

¹⁾ Tache Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului*, p. LXXII, § 79.

pom 121 v.; dar găsim și expresia obișnuită azi: *și mânăncă din pomu* 121 v.

Pre arată noțiunea de mod, îndeplinind funcțiunea pe cari o îndeplinește azi prepoziția *după*: *să îmble pre voia trupului* 112 r.; *omul bunu nu să cunoaște pre haine, ce pre lucrure bune* 111 r.; *și să vede pre haine că este nebun* 111 r.; *și stau* <Rimlenii> *pre jurământu* 108 r.; în construcții în care limba literară preferă azi prepoziția *peste*: *și dederă pre un calu mortu* 106 r.

Arată noțiunea de loc în expresii în care azi întrebuițăm prepoziția *la*: *și porânci Filistenilor și-l chemară pre ospăț* 104 r.

În locuțiuni în care azi întrebuițăm prepoziția *în*: *numai una pre lume* 107 r.; în construcții în cari limba de azi se servește de prepoziția *asupra*: *Dumnezău... trimese pedêpse pre Faraon* 90 v. și în sfârșit cu o nuanță finală: *și mâncare pre multă este pre reotate trupului* 120 v.

Pentru (*pintru*) este întrebuițat spre a arăta obiectul despre care se vorbește: *Pintru ticdloșie* (titlu) 104 v.; *pântru socotința scrie la Rim* 110 v.; *pintru hiclenie spune* 117 r.; în construcții în care azi se întrebuițează prepoziția *după*: *și nu judeca pre nime pintru cuvinte, ci pintru diala lui* 105 v.

Coordonare și subordonare

Adversative. Ideea de adversitate se exprimă prin conjuncția *iară*. Interesantă este întrebuițarea acestei conjuncții la începutul propoziției principale, când aceasta este așezată în urma propoziției secundare: <Cocorii> *unde vor descăleca să doarmă, iară ei-și punu pre împăratulă la mijloc* 101 v.; *Și ziseră: cându veri merge să razi pre el, iar tu-i tae grumazii* 95 r. și *de va dormita, iar pieatra-i cade din piçor* 101 v.; *că daca vede frunza mișcându, iar elu tot fuge* 105 r.; *omul hicleianu protivește-să vulpiei, că dacă flământzește, iar e esă la câmpu* 102 r.

Asemenea cazuri, neobișnuite în limba literară de azi, se întâlnesc și în textul Alexandriei, copiat de acelaș popă Ioan Românu.

Condiționale. Găsim sporadic întrebuițată și vechea conjuncție *să* (<lat. si>): *Și ce va grăi celu săracu, s'ar ũ grăi câtu de frumosu, tot*

nu-l vor asculta 86 v. *Iar de va grăi cel bogatū, s' a r ū grăi și nebu-nește, toți vorū zice: ascultați ce grăește cel boerinū* 86 v.

De obicei, se întrebuițează în aceste cazuri de subordonare condițională, conjuncțiile: *de, deaca, dacă*.

Finale. Este de însemnat întrebuițarea conjuncției *pintru să: și pintru să nu doarmă, iar ei-și iau câte o piatră în pičo. ū* 101 v.

Notăm deasemenea întrebuițarea conjuncției *să*, în cazurile în cari azi preferăm conjuncția *ca să: iar așe este tocmitu de Dumnezău să nu se sfârșască* 107 r.

Anacolutii și asperități sintactice

Sunt de relevat câteva forme contrare spiritului limbii, precum:

a) Trecerea bruscă dela o persoană la alta într'o frază, ale cărei părți componente sunt legate prin subordonare. Deși subiectul ambelor părți componente este același, totuș în propoziția principală el este exprimat la persoana a III-a, pe când în secundare este schimbat bruscă la persoana a II-a: *și cine iubește prietini culū său, să-lū pedepsești în taină* 90 r.; *Și omul încă să fie credincosū celue ce te crede și cu liubov să fii cătră el* 102 r.

b) Se alternează un subiect articulat cu unul nearticulat: *și una o chema Nastasie, altă Theodora* 124 r.

c) Acorduri greșite; subiectul la singular, predicatul la plural: *și merse s.ra îngerul la el în gazdă... și ziseră lui;*

sau complimentul la plural, iar pronumele, care-l înlocuește, în propoziția următoare la singular: *Dommulū făcu pre Adam și pre Eva și i-l puse în raū* 121 r.

d) Se coordonează două construcții cu formă verbală deosebită (de ex.: un subjonctiv cu un infinitiv): *și să nu ocărăști pre sărac, neč lăuda* pre bogatū 87 r.

Topica apare și ea uneori nefirească, forțată. Astfel se desparte forma auxiliară a verbului de trunchiul lui principal printr'o altă parte de cuvânt: *că m'au ei învățat* 95 v.; *și mai bine să-ți întâiu fie rușine* 94 r. pronumele reflexiv de verb: *cându-ș omulū face păcate* 113 v.

La gradul superlativ, între părțile alcătuitoare ale adverbului, se intercalează o altă formă: *că nu foarte auzū bine* 117 v.

În superlativul absolut, adverbul *foarte* apare uneori postpus: *și era ace țară bogată forte* 78 v.; *puție reu foarte* 106 r; găsim însă și construcția obișnuită în limba literară de azi cu adverbul prepus: *ave acel împărat 7 fete forte frumoase*.

De remarcat și așezarea verbului la sfârșitul propoziției: *că numele reului în puțină vreme este* 105 v.

Asemenea cazuri de anacolitii și de construcții nefirești, de topică forțată apar și în alte texte contimporane, ca de exemplu în primele texte românești, tipărite sub domnia lui Gh. Rákóczy ¹⁾.

LEXICUL

Lexicul din textul «Albinușei», copiat de Popa Ion Românul, prezintă câteva particularități interesante. El conține, între altele, câteva cuvinte moștenite din latină sau împrumutate din limbile vecine, cari au dispărut azi din circulație; altele cari lăncezesc în agonie într'un colț de pământ românesc, de unde numai mâna norocoasă a unui mare scriitor le poate prinde pentru a le da din nou viață; și în sfârșit o altă serie de cuvinte care, silite, în urma prefacerilor pe cari le-a suferit viața socială a poporului nostru, să-și lărgească sau să-și micșoreze treptat sfera, au ajuns să aibe azi un înțeles cu totul deosebit.

Dintre elementele străine ale lexicului, cele slavonești, pătrunse în mare parte din originalul sârbesc, sunt precumpănitoare; alături de aceste își fac apariția câteva elemente ungurești și — lucru interesant pentru aspectul limbii noastre literare din secolul al XVI-lea — câteva elemente turcești.

Elemente obscure. Emendări

În textul nostru se găsesc câteva cuvinte a căror formă a fost astfel alterată prin inadvertența copiștilor, încât sensul și forma lor adevărată nu se pot reconstitui decât prin mijlocirea originalului slavon și a prototipului italian. Acestea sunt:

Armenica, în capitolul privitor la «curtenie», în următorul context: «Și să închipuește <curtenia> unii gadine ce să chîmă *armenica*; și este mândră și socotită și nemișă și cinstită de toate gadinele câte

¹⁾ N. Drăganu, *Cea mai veche carte Rákócziană* în «Anuarul Institutului de istorie națională» (Universitatea din Cluj, I (1921—1922), Cluj, 1922, pp. 219—223).

sântu; și neč odată nu mănâncă ceva necuratū, ce tot curatū și frumos; și mănâncă odată în zi; și cându mănâncă, tot în gaură mănâncă; nu va afară să-și întine piçoarele; și nu va călcă nece odată în tină, ce totū va sta în loc curatū și uscatū...» (f. 122 v.-123 r.) Ms. 1439 ne dă și el exact în acelaș loc tot *armenica*. Floarea Darurilor: *armelinū*.

Versiunea sârbească al cărui prototip se urcă până în sec. XIII, înfățișează în pasajul corespunzător cuvântul *армелниъ: И-може-се примениити чистоѣа ка-армелинѣ*¹⁾. Prototipul italian: *ermellino*: «e puossi appropriare la virtù della moderanza a un *armellino*, ch'è uno animale il quale è più moderato, gentile, e cortese...» În prima ediție a traducerii franceze, *La fleur de vertu*, publicată la Paris, de Galiot du Pré, în 1530, o carte foarte rară astăzi, din cari am găsit un exemplar în Bibliothèque de l' Arsenal din Paris, se află în contextul corespunzător: *l'hermine*. Este deci vorba de *hermina*, a cărei blană albă și curată este mult căutată.

Leoscroada: «să închipuește <nesocotița> unii gadine ce o chiamă *leoscroada*, ce are multă dragoste și pohtă să vază obrazū de fete și cându vede pre fată, el merge la fată; și de dragoste fetei; elu să culcă în poala fetei și adoarme; și mergu vânătorii și-l prindū... și-ș pune capul pintru pohta lui, iar de ar ave socotiță, n'arū peri așa lesni...» (f 112-3 r. Manuscriptul 1439 ne dă: *leoscorsa*; Floarea Darurilor: *inorog*. (și poți să asemeni nesocotița unei heri, ce-i zice *inorog*), care traduce aci pe corespunzătorul din textul grecesc: *μονομέρος*²⁾. Versiunea sârbească ne dă forma *лешкорисъ: И-може-се примениити неспознание к-лешкорисъ*³⁾. Traducerea franceză, în ediția din 1530: *lyoncornu* ou bien *licorne* (: et se peult approprier le vice de intemperance au *lyoncornu* ou bien *licorne* qui est un beste qui a si grant desir destre avec les damoysels...). Prototipul italian ne dă în câteva incunabule, forma: *lioncorno o vero alicorno*, iar în unele manuscrise: *unicornio*.

Leoscroada sau *leoscroca* sunt deci transcrieri greșite ale formei corespunzătoare din textul sârbesc: *leuncornu*. Această formă sârbească la rândul său reproducea pe italianul: *lioncorno*. Traducătorul sârb, negăsind la îndemână în limba sa un termen corespunzător, a păstrat cuvântul italian, adoptându-l la fonetismul limbii sârbești. Din textul

¹⁾ Cf. textul publicat de Milan Rešetar în *Зворник за Јисторију, језик и књижевност српског народа. Прво одељење. Књига XV* (Academia reg. sârbă) Belgrad, 1926, p. 29, § (2).

²⁾ Mă folosesc de ediția tipărită la Veneția în 1603.

³⁾ Milan Rešetar, *op. cit.*, p. 16, (2).

sârbesc, cuvântul a trecut apoi în traducerea românească. și a fost alterat de copiii români.

Elemente latine

Blâm 109 r., 117 r. formă de subjonctiv <ambulemus>.

Curtenie 122 v.: «*Curtenie* este în trei chipuri: să fie omul sprințenă de trupă; sau cu bune <nă> rave; și în slujbă cu bune nărava; și în slujbă cu cuvinte bune și cu dulce răspunsu. Și cu slujba dobândește și minte și cinste și ominie».

Sensul cuvântului corespunde deci cu sensul francezului *courtoisie*.

În traducerea franceză, *La fleur de vertu*, publicată de Galiot du Pré, în 1530, găsim în pasajul corespunzător cuvântul: *courtoysie*, iar în textele italiene: *cortesia* («*la cortesia* è solamente in tre cose...») Tiktin, înregistrând în *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch* la pag. 468, cuvântul *curtenie*, cu înțelesul de «Höflichkeit, courtoisie», îl consideră ca un element nou, aparținând literaturii moderne. Cuvântul este însă, după cum se vede, vechiu în limbă; el circulă încă din sec. al XVI-lea. Pentru un exemplu similar din Dosofteiu, Viețile Sfinților, vezi I. A. Candrea și Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, p. 73. Cuvântul este derivat din *curtean*, care la rândul său face parte din familia cuvântului *curte* (<lat. co(h)ors). *Curtean* apare și în textul nostru sub forma *curtan*. 123 v. «Și omul *curtanu* ce va dobândi minte, dobândi-va și cinste».

E <et, cu înțelesul de și 84 r.

Famenul. Foaia 122 r.: «Pintru *famenul* spune: *famenul* este ce să ferescu de curvie, că este un dar pre dereptate, cându pun frâul păcatelor... Protivește-să turturelei: dacă-i moare soție, nece o dată nu-lă mai uită, neč-și va lua altul...»

Sensul cuvântului se precizează și mai clar prin ajutorul versiunilor din celelalte limbi și a originalului italian. Versiunea sârbească, publicată de Reșetar, ne dă în acest loc cuvântul: *чистока*. Prima ediție a traducerii franceze, *La fleur de vertu*, publicată la Paris în 1530, prezintă cuvântul: *chastete* (sic); iar textele italiene: *castità*, «castità si è una virtù per la quale ragionevolmente si rifrena lo stimolo della carne, e della lussuria». Cealaltă traducere românească, din epoca lui Brâncoveanu traduce acest pasagiu prin cuvintele «*fečria*, *adecă curățea*».

Sensul cuvântului *famenul*, pe care traducătorul român nu l-a putut lua din redacția sârbă unde găsim *чистока*, eră deci prin secolul XVI-lea: *cast*. Candrea și Densusianu în *Dicț. etim.*, înregistrând cuvântul cu sensul de *castrat*, îl derivă din «fēminus,—a,—um, femme», explicându-l astfel «la origine probabil s'a zis homo femina și apoi cuvântul din urmă, avînd înțelesul de adjectiv, a primit terminațiunea adjectivelor masculine în *-us*; înțelesul lui **feminus* trebuie să fi fost identic cu al lui *femineus*, *fēminin*, *effēminé*, *tendre*, *mou*, *délicat*, *faible*, *lâche*; din aceste din urmă accepțiuni s'a putut desvoltă ușor aceea de «*impuissant*, *châtré*». Această evoluție semantică presupusă de d-nii Candrea și Densusianu este confirmată acum prin textul nostru. Cuvântul apare aci cu sensul primitiv de: *cast*, sens neînregistrat încă până acum de celelalte dicționare.

Impăsona. Nu este înregistrat, sub această formă și cu înțelesul pe care-l are în textul nostru de nici un dicționar. Sensul de «a îngreună, a însărcină» se desprinde din context: «Și să culcă Lotu cu fetele lui cu amândoa; și le *impăsona*; și făcù una pre ursul și alta pre maemuța». *Floarea Darurilor*, din epoca lui Brâncoveanu, se servește în acest loc de cuvântul «*îngreca*», iar textele italiene de cuvântul *ingravidare* (amendue lo'ngannaro in modo che di lui ciascuna *ingravidò*). Românescul *impăsona* este înrudit cu verbul a *păsa* pe care-l întâlnim în Psaltirea Scheiană (cf. Candrea, *Psaltirea Scheiană* II, p. 452) derivat din *pensare* (Cf. Candrea și Ov. Densusianu *Dicț. etim.* p. 203, derivat la rândul său din «*pensum*» confundat cu «*pondus*» cf. și expresiile: *îmi pasă* = *îmi apasă pe suflet* (V. Bogrea, «*Daco romania*» III, p. 414).

Meserul <lat. *miser*: Pe trei oameni nu iubește Dumnezeu: bogatul minciunos și meserul trufașu. 118 v.

Pesti 120 r. a zăbovi.

Să <lat. *si*, dacă: s'ar grăi cătù frumos, tot nu-l vorù asculta... iar de va grăi celù bogatù, s'ar grăi și nebunește, toți vorù zice ascultați ce grăește» 86 v.

Elementele slavone

Textul nostru prezintă un contingent însemnat de elemente slavone, împrumutate de sigur din originalul sârbesc precum: *dîala* <Дѣла lucru, faptă 105 v.: «nu judeca pre nime pintru cuvinte ci pintru *diala* lui»; *gadină* 91 r., 105 r. <Гадѣнь; *inorogul* 96 v. <инорогъ din *инъ* unul și *рогъ* = cornus, *μονόκερος*, animal mitic cu un corn în frunte; *hrăjatele* viteaz;

116 r., 15 ...; *liubovul* <ЛЮБОВА, iubire: «*liubovul* muerescă sau trupescă... Liubovul meşterilor că să iubescă meşterii» (f. 85 r.); *plaşca* <ПЛАЩА, pretium: «că mulţi alerga la alergat, ce carele întrece, acele va lua plaşca» (f. 107 r.); *prilăsti* <ПРІЛѢСТИТИ, a amăgi: «merse dracul la ei; întâiu la Evva şi o prilăsti şi mănă din pomu» f. 121 v.; *pocaianie* 109 r. <ПОКАІАНІЕ; *postelnic* <ПОСТЕЛНИК, «praefectus cubiculi, cubicularius» (apud Miklosich); *trăpenie* 104 r. <ТРѢПЕНІЕ, «patientia»; *văznesi* (a să) <ВЪЗНЕСТИ, a se îngâmba: «iar corbul să văznese şi începu a cânta şi căscă gura, iar caşul căzu ģos» (f. 92 v.).

Din textul sârbesc s'a păstrat în traducerea românească şi conjuncţia *або како* (transcrisă greşit în Codex Neogoeanus în loc de *како*) = așa dar.

Elemente italiene prin filiație sârbească

Tot din textul sârbesc cred că a luat traducătorul român şi cuvântul *barbir*: «Să svătuiră şi cu *barbirul*... Într'o zi chemă împăratul pre *barbi*» 95 r. *Dicţionarul Academiei*, găsinde cea mai veche menţiune a cuvântului în 1700 (Floarea Darurilor), îl consideră ca «neologism intrat de timpuriu în limbă, prin filiaţiune neogrecească (*μπαρμπέρις*), din ital. barbiere» (I, 1 p. 495). Tiktin *Rum.-Deutsch. Wörterb.* consideră şi el cuvântul ca neologism, venit din italiană, fără să indice filiația. Textul nostru ne arată cuvântul existent în limbă la 1620. Dacă nu circulă în graiul nostru din Ardeal, ca moştenire din limba latină sau împrumutat dela Saşi, la cari cuvântul este atestat pe la 1580, (iar ca nume propriu încă din sec. XVI-lea¹), atunci traducătorul l-a luat din textul sârbesc, unde se găseşte exact în acelaş loc (i naidoşe *barbêra ego*)². Cuvântul circulă în limba sârbească (*barbjer, barbjera, barber, barbir*), ca împrumutat din italiană³).

Pentru elementele italiene furişate în versiunea sârbească a se vedea mai jos capitoul: Textul românesc şi originalul sârbesc.

Un cuvânt italian, venit din originalul sârbesc este şi *Fra* = frate, călugăr: *Fra Tomas* zice în 4 chipuri să iubeşti *prietnicul* tău: întâiu cu inimă deraptă şi să te nevoeşti cu el (84 r.) Este vorba de Toma Achinatul.

¹) Adolf Schullerus, *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch*, Strassburg, 1910, p. 405.

²) Rudolf Strohal, *Cvêt vsake mudrosti Najstarije hrvatsko umjetno sačuvano književno djelo iz 14. vjeka*, Zagreb, 1916, p. 37.

³) Cf. D. Dančić, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika na svijet izdaje jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti*, Zagreb p. 183.

Elemente ungurești

Dintre elementele ungurești ale textului nostru, notăm aci numai pe acelea cari nu mai circulă azi pe întreg teritoriul daco-român sau, chiar dacă circulă, au alt înțeles decât cel obișnuit azi.

Aprodul (împăratului) 114 v. vine în textul nostru de 3 ori, înlocuind cuvântul din originalul slav: *постѣлникъ*. Acesta apare și el în contextul românesc o singură dată, ceva mai sus, cu sensul exact de «cubiculariorum regaliū magister»¹⁾, dar îndeplinind o funcțiune puțin recomandabilă. Alte cuvinte de origină ungurească sunt: *Bănatul* 88 r.: «scumpul stringe avuție altora, iar el numai ce-i cu *bănatul*»; *Celuit* 92 v.: «se duse corbul, după ce pierdu cașul, *celuită* pre vedere»; *Incelui* 104 r.: «Și cum făcură (Filistenii) și-l *înceluiră* <pe Sampsonū> și cu o curvă»; *Nemeș* 122 v.: armenica (o gadină) este mândră și socotită și *nemișă*» 123 v.: «și pintru năravul ei cel bun atâta e de *nemiș*» <ung. nemes.

Elemente turcești

Elementele turcești sunt interesante, de oarece ne vădesc că influența orientală se întinsese de timpuriu și în Ardeal. Cuvintele din textul nostru sunt însă dintre acelea cari pătrunseseră în toate limbile slave din Balcani, răsbătuseră până în cele din centrul și răsăritul Europei; ba unele intraseră chiar în limbile romanice din Occidentul medieval.

Nu este exclus ca traducătorul român să fi împrumutat aceste cuvinte din textul sârbesc pe care-l avea dinainte.

Le notăm aci în ordinea alfabetică:

Dulama cu sensul de haină roșie: <inorogul> nu suferă omul cu *dulama roșie*, iar vânătorii cândă vor să-lă prinză, ei să îmbrac cu *haine roșii*» (96 v.). Cuvântul derivă din osmanicul *dolama*, «haina ienicerilor din ștofă roșie, pe care o poartă ofițerii tătari». Cuvântul e cunoscut în sârbă *dólama*; în bulgară *dolamá*, macedo-rom. *duluma*; ungara *dolmány*; polonă *dolman*, *dołman*, *dołoman*, *dotaman*; rusă *dolomanъ*, *dolimanъ*, etc. (Șăineanu, *Infl. orientală asupra limbii și culturii pop. rom.* II; Miklosich, *Die türkischen Elemente in den südöstlichen und osteuropäischen Sprachen*, I; Bernecker *Slavisches Etymologisches Wörterbuch*).

¹⁾ Pentru sensul și originea cuvântului la noi cf. Constantin C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul marilor dregători în secolele XIV și XV*, Vălenii de Munte, 1926, p. 155 și urm.

Măhramă: «călugărița» scoase ochii ei și-i puse pre o *măhramă*» (f. 114 v.) Cuvântul vine din turc. *mahrāma*, batistă. A pătruns în bulg. și sârbă *mahrāma* și *marama* (sârbă și *maframa*); rut. *bachrama*; pol.: *machram*, alb.: *maram*, ngr. μαχαράμας (Șăineanu, *Infl. orientală asupra limbii și cult. pop. rom.* II; Miklosich, *Die türkischen Elemente*; Bernecker, *Slav. Etym. Wörterbuch*).

Maimuța și *maemuța* (103 r., 118 r.) din turc. maymun; cumană maymun. Cuvântul se găsește în bulg. *maimuna*, sârbă *maimun*, alb. *maimunn*. (Șăineanu, *Influența orientală* II; Miklosich, *Die türk. Elem.* I; Bernecker, *Slav. Etym. Wörterbuch*). A pătruns și pe domeniul romanic occidental: vechea franceză și prov.: *maimon*; cat. *maymon* span. port.: *mono*¹⁾.

Măscăriciu, bufon la curte: «chemă împăratul pre *măscărici* lui» din turc. *maskara* (arab mashara) cf. și cum. mascara. Cuvântul se află și în alb. bulg. sârbă sub forma: *maskara* «lucru ridicul»; ngr. μασκαράς. (Șăineanu, *Infl. orient.* II; Miklosich, *Die türk. Elem.* I; Bernecker, *Slav. Etym. Wörterbuch*. Cuvântul a pătruns de timpuriu și în Occident²⁾).

S e m a n t i s m

căuta — a privi (și merse <împăratul> (?) la fete și le căută 124 r.) *ciudate* — minunate; *coconul* — fiu; *crunt* — sângeros; *descălecă* (unde vor descăleca cocorii) — a poposi; *dar* — virtute; *dobândă* 85 v. — folos; *dulce* — bine; *dulceață* — bunătate; *eftin* — mărinimos (opus ca înțeles cuvântului scump — sgârcit); *foișor* 104 v. turn, dar și coloană; *mândrie* 116 v. — înțelepciune; *mișel* — sărac; *muncă*, — chinurile iadului; *a munci* 90 r. — a chinui; *muncitori* — chinuitori; *obraz* — chip (obraz de fete 113 r.); *a pedepsi* 89 v. — a educa; *pedeapsă* 90 r. — educație; *a prinde* — a începe (prinseră a-l goni); *proști* — leali. «Pentru *proști* spune...» f. 101 r., care corespunde cu titlul capitalului din orig. italian «lealtà» slav *prosto*, «simpliciter», apud Miklosich (*Lexicon paleoslav*); *ruda* — familie (de ce rudă ești 101); *a saluta* — a săruta 79 r.; *a se scârbi* — a se mâhni; *scump* — sgârcit; *scumpete* 100 v. — sgârcenie; *silă* 99 v. — putere; *a sparge legea*, *trupul* — a strica; *tocmi* — întocmi; *tocmală* — întocmeală 87 v.

¹⁾ W. Meyer Lübcke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch* p. 379 nr. 5242.

²⁾ *Ibid.*, p. 393 nr. 5394.

DATAREA ȘI LOCALIZAREA TRADUCERII

Am întreprins în capitolul precedent studiul lingvistic al textului cu intențiunea de a descifra din particularitățile de graiu — în lipsa altor criterii — problema privitoare la originea textului în literatura românească: *când* și *unde* s'a tradus și *din ce limbă* s'a tradus?

Rezultatul la care am ajuns este că textul nostru departe de a ne înfățișa un graiu unitar în structura sa, ne înfățișează dimpotrivă — atât pentru formele cu caracter arhaic, cât și pentru cele cu caracter dialectal — dubletele cele mai interesante:

e aton păstrat: *omenii*; *e* aton trecut la *i* (*ominii*); *ea* final redus la *e* (*ave, căde*); *ea* final păstrat (*zicea*); *oa* (rezultat din *o...a, e*) păstrat (*toate*); *oa* redus la *o* (*tote*); *n* după vocală înainte de *i* în hiat păstrat (*dintâniu*); *n* în aceleași împrejurări dispărut: *întâiu*; *j* pronunțat ca *ğ* (*ğos, ağunse*); dar și păstrat ca *j*.

Aceste dublete, cari ne întâmpină aproape la fiecare formă fonetică și morfologică, sunt prea numeroase ca să se poată explica toate prin coexistența lor în graiul copistului sau prin simple greșeli de copiere. Cu toate obiecțiunile ce se pot ridică, *înclin a* crede că ele vădesc mai curând, după cum am arătat-o și cu prilejul studiului asupra Alexandriei, două straturi de limbă diferite, din două regiuni dialectale bine distincte.

Dacă textul nostru ar fi fost tradus în regiunea în care a fost copiat de către Popa Ion, el ar fi avut un graiu relativ unitar. Dar textul este, precum am arătat în capitolul III, o copie îndepărtată de original, întrucât a suferit prefaceri în text și greșeli de transcriere și transmisiune cari dovedesc o circulație mai îndelungată. Intre prototipul pierdut și între copia făcută de Popa Ion în Sâmpietru, trebuiesc admise multe alte intermediare. Prototipul pierdut se va fi tradus în altă regiune dialectală decât aceea în care a fost copiat Codex Neagoeanus. Textul avea la început o limbă cu caracter relativ unitar, limba traducătorului; dar,

trecând din mână în mână și copiat succesiv de diferiți cărturari ai satelor, a pătruns cu vremea în regiunea dialectală în care se află satul Sâmpietru. Acî copiștii, cari și-au împrumutat mssul, dacă uneori — copiind în mod automat, silabisind poate — au menținut în copia lor particularitățile de limbă ale protitipului, de multe ori însă, intenționat sau neintenționat, au introdus treptat și forme dialectale din graiul lor. Dintre cele două straturi de limbă, unul ar reprezintă dar stratul de limbă al regiunii dialectale în care s'a făcut traducerea; cel de al doilea stratul de limbă al regiunii în care s'a făcut copia noastră.

Satul copistului

Dacă am cunoaște precis satul în care a fost făcută copia din 1620, atunci regiunea dialectală din care venia prototipul s'ar putea determina cu mai multă înlesnire. Dar trebuie să căutăm chiar satul în care a scris Popa Ion Românul, fiindcă în Ardeal, după informațiunile pe cari ni le dau d-nii Silvestru Moldovan și Nicolae Togan (în *Dicționarul numirilor de localități cu poporațiune română din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș* (ed. II, Sibiiu, 1918 p. 157), se găsesc următoarele 6 sate cu numele Sâmpietru:

1. *Sâmpietru*, Szentpéter, Petersberg, Mons, comună mare, jud. Brașov, loc. 2197; rom. 817, ceilalți germ. și ung.; par. gr.-or. (Sibiiu).
2. *Sâmpietru*, (Uzdiszentpéter), jud. Cojocna, pl. Sârmașul mare; loc. 1326, rom. 1071; ceilalți ung. și ovr.; par. gr.-cat. (Blaj).
3. *Sântpetru* (Szentpéterfalva) jud. Hunedoara pl. Hațeg; loc.: 545, rom. 536, par. gr.-or. (Sibiiu).
4. *Sâmpietru* (Szentpéter) comună mare, jud. Torontal, pl. Periamoș; loc.: 2869, rom. 217, ceilalți sârbi, germ. și ung.; filie a par.-gr. cat. Igrîș (Lugoș).
5. *Sâmpietru german* (Németszentpéter), comună mare, județul Timiș, pl. Aradul nou, loc. 2081; rom. 121; ceilalți germ., ung., sârbi și ovr.; filie o paroh. gr.-or. Secusegiu.
6. *Fizeș-Sâmpietru* jud. Solnoc-Dăbâca pl. Ciachi-Gârbou; loc.: 1096, dintre cari rom. 1034, par. gr.-or.».

În studiul meu asupra Alexandriei ¹⁾, am arătat că dintre satele enumerate mai sus, găsim amintite documentar pentru începutul sec. al XVII-lea, când trăia copistul nostru, următoarele:

¹⁾ *Alexandria în lit. rom. Noui contribuții*, 1921. pp. 69-71.

1. *Sâmpetru* din județul *Cojocna*, pomenit documentar încă din 1305, sub numele de «*Terra Oz Scentpeter*»¹⁾.

În apropiere de acest sat se află mănăstirea Strâmba-Fizeșului, întemeiată pe la 1470 cari prin școlile ei a fost un focar de lumină²⁾.

2. *Sâmpetru* din județul *Hunedoara*, plasa Hațegului, pomenit în documentele ungurești sub numele de *Szent-Péterfalva* încă din 1447.

3. *Sâmpetru* de lângă *Brașov*, pomenit într'un document din 4 Iunie 1422, când, în urma jefuirii turcești, este scutit de cenzul regal împreună cu *Brașovul* și câteva sate vecine.

Acestea sunt satele despre cari am putut găsi știri documentare înainte de data când trăia copistul nostru. E dela sine înțeles că aceste știri nu pot fi complete. Ne-ar fi de mare folos pentru lămurirea problemei noastre să știm măcar cari din aceste sate au biserică veche. În studiul meu asupra *Alexandriei*, m'am folosit în lipsă de alte izvoare, de statisticele întocmite cu prilejul organizării bisericii unite. Conscripțiunea parohiilor românești, întocmită la 1733 de Episcopul unit, *Ioan Inocenție Klein*, amintește următoarele sate cu biserică³⁾:

1. *Sâmpetru* din «*arhidiaconatus Nylvensis*» (*Solnoc-Dobâca*): *domus parochialis 1*, templa 1.

2. *Sâmpetru* din «*arhidiaconatus Rocsiensis*» (*Murăș-Turda*), localitate mixtă cu 2 preoți.

3. *Sâmpetru* din «*arhidoaconatus Gradistiensis*» (*Hunedoara*), pomenita ca «*locus valachicus*», cu o biserică, fără preot.

Din datele istorice de mai sus este de reținut că *Sâmpetru* din țara Hațegului (jud. Hunedoarei) este pomenit în documente din sec. al XV-lea și că are biserică veche. În apropiere de *Sâmpetru*, se află vestita mănăstire a *Prislopului*, ctitoria lui *Nicodim*. Hațegul eră de altfel un centru de cultură în sec. al XV-lea, precum am arătat mai pe larg pe studiul meu asupra *Alexandriei* (1922, p. 72).

Stratul de limbă al copistului se poate determina cu oarecare aproximație, fiindcă în cuprinsul manuscrisului se găsesc câteva note personale ale copistului. Cred necesar să le reproduc și aci, când este vorbă a fixă caracteristicile graiului vorbit de el. Iată-le:

¹⁾ Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak Korában*, Budapest, V, 1913, p. 411.

²⁾ Augustin Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovici*, Blaj, 1902 p. 342.

³⁾ Dr. Augustin Bunea, *Episcopul Ioan Inocențiu Klein*, pp. 305—414.

F. 77 r. «Cu mila lui Dumnăzău, sfârșiiu eu popa Ion din Simpietru ačastă carte, ce să chiamă Alixandrie, мѣца Cireșeriu. Să începu în 15 zile și să sfârși în luna lu August 4 zile въ лѣт 1728, în zilele lu Bettleian Gabor craiu. Și cine va ceti aice și va afla greșitū au cuvântū neplin au netocmitu, să nu mă blăstemați, ce ziceți въ да prosti cum și voi să să fiți ertați la zua de județū, că am scris în grabă. Aminū.»

F. 126 v — 127 r. v. Din voe tatălui și cu ajutoriul fiului și cu săvârșitul duhului svântū.

Adecă eu multū greșit și ticălos, popa *Ion din sat din Simpetru*, scriș ačastă carte ce se cheamă Alixandrie și cu Darovanie; și mă usteniū câtū putuū; și o scriș să cetască și socotiască bine ce este împărăție ceștii lumi deșarte și mângănoasă. Printr'ace domnevoastră încă vă rog pre toată fire de om, cui Dumnezău o va da ačastă carte a ceti sau a scrie, socotiți și mai bine ce voiū fi greșit sau cuvântū nesfrășit sau slovă neîmplută iar domnevoastră să deregeți și să nu mă blestemați, ce să ziceți: Dumnezău erte. Să vă erte și pre voi Dumnezău la învricatulū județū cândū va zice viniți blagosloviții de părintele meu de moștiniți împărăție ce-am gătitū voa, din tocmala lumiei, ce tu milostivū Domnū Isus Hristos acea ne dă. Aminū.

Incepu-să a să scrie ačastă carte, ce să cheamă Alixandrie, în luna lu *Cireșeriu*, 15 zile; și să sfrăși în luna *Făura*, iu in 15 zile.

Въ лѣт зирки; въ рож хѣа ахкк, кроуѣ салницъ си, а лѣни ѣ, злато число г, темелание г, оу село еже наречтесъ симпетроу зач конць,

Adecă:

În anul 7128; de la nașterea lui Hristos 1622; crugul soarelui 16 al lunii 3, numărul de aur 3, temeliez; în satul ce se numește Sâmpetru.

F. 76. v.: БѢ НАШЕМС СЛАВ И ДРЪЖАВА ВЪ ПРЕМНОГИ ВЕКИ И ВЪ ВЕКИ ВЕКОВЪ ѿМННЪ. БѢ ДА ПРОСТИ ТРОУДИВШЕС МЛАДО ПОП ІОН ВЛАХЪ.

Adecă:

Dumnezeului nostru slavă și putere, în multe veacuri și în vecii de veci amin. Dumnezeu să ierte pe cel ce s'a trudit, pe tânărul popă Ion Românul.

Anul de la nașterea lui Hristos este calculat greșit. El trebuie corectat în 1620 precum am arătat în lucrarea mea, amintită în capitolele precedente ¹⁾.

¹⁾ Alexandria în lit. rom. 1910 p. 14.

După cât se poate vedeà din textele reproduse mai sus, graiul copistului se caracterizează prin următoarele particularități:

Vocalism: E rezultat din ie, după $z < \grave{a}$: *Dumnăzău*.

E aton protonic transcris cu i: *viniți moștiniți*.

E aton final păstrat: *bine*, o să *scrie*.

U final după i transcris cu u: *sfârșiu*, *crav* *Cireșeriu*, *putuiu*; în celelalte cazuri cu h: *cuvânt*, *greșit*, *județ*, *svânt*, *mult*, etc.

O aton păstrat în: *Domnevoastră*.

Ea rezultat din e, urmat în silaba următoare de a, este transcris prin a după č: *ačastă*; după t: *cetască*, (însă: *socotiască*); după m: *tocmala*.

Ea final este redus pretutindeni la e: *împărăție ceștii lumi*; pre toată *fire*; *moștiniți împărăție*; *pintr'ace* dar și *acea*.

Hiatul *ioa* redus la *ua* în: *zua*.

Oa (rezultat din o urmat în silaba următoare de a, e) este păstrat pretutindeni: *mângănoasă*, *domnevoastră*, *toată*.

Consonantism: Labialele sunt conservate intact: *bine*, *fire*, să *fiți*.

N după vocală, urmat de i în hiat păstrat: *mângănoasă*.

ŷ latin păstrat.

Z intact, transcris pretutindeni cu s: *zile*, *ziceți*, *zua*.

Morfologie. De remarcat genetivul în *iei*: *lumiei*; articolul de genetiv și dativ al numelor proprii *lu*: în zilele *lu* Betlian Gabor cu mila *lu* Dumnăzău; formele de perfect simplu *scriș*.

Care din satele cu numele: *Sâmpietru* ale Ardealului se caracterizau în sec. XVII (1620) prin particularitățile fonetice pe cari le-am găsit în notele copistului nostru? Un răspuns precis la această chestiune nu se poate da decât pe temeiul unei precise cartografii dialectale pentru prima jumătate a sec. al XVII-lea. O asemenea cartografie nu se poate întocmi, deoarece ne lipsesc pentru satele cari ne interesează documentele de limbă din această epocă. Orientându-ne însă după fizionomia pe cari o are azi graiul românesc din Ardeal și, procedând prin eliminare, copia noastră nu se poate localiza în satele Sampietru din județele Solnoc și Dobâca pentrucă graiul din aceste județe¹⁾, se distinge

¹⁾ Cf. N. Cartoian, *Alexandria în lit. rom. Noui contribuții*, Buc. 1922, p. 72 notă.

Petru graiul din regiunile învecinate cf. V. Onișor, *Doine și strigături din Ardeal* Iași (Colecțiunea Șaraga) (ne dă în formă dialectală texte din Năsăud-Zagra); Miron Pompiliu, *Graiul din Biharea*, «Convorbiri Literare», XX, p. 1000; Weigand «Jahresbericht», VI, *Samosch und Theiss Dialekte*. Pentru un text din regiunea Bihorului (Tinăud) scris

tocmai prin caracteristice contrare acelora pe cari ni le indică notele copistului nostru și anume: *dj + o > ģ* (ġos); *z > dz* (dzic); Nici în Sâmpietru din preajma Brașovului nu se poate localiza, deoarece graiul din această regiune, apropiat de graiul muntenesc, are particularități care îl îndepărtează de limba copistului și anume: *ea* final păstrat: (*zicea*); *e* aton protonic păstrat: (*veniți*); *n* căzut înainte de *i*: (*mân-găia*). Singurul ținut în care se găsesc concomitent toate particularitățile fonetice pe cari le-am semnalat în notele copistului (*z și j* păstrat; *ea* final redus la *e*; *e* protonic trecut sporadic la *i*; diftongul *oa* redus la *o*; *n* înainte de *i* în hiat păstrat — ca să luăm pe cele mai caracteristice) este Țara Hațegului (județul Hunedoarei)¹⁾. Cercetările asupra înfățișării fonetismului românesc din sec. al XVI, întreprinse de d-nii O. Densusianu²⁾ și Al. Rosetti³⁾, ne-ar da un punct de sprijin pentru această localizare și în sec. al XVI. Dintre particularitățile pe cari d-nul Rosetti le constată ca fiind caracteristice limbii române din Nordul Transilvaniei, în sec. al XVI-lea unele, identice cu cele de azi, exclud localizarea copistului în aceste părți, deci în județele Solnoc-Dobâca sau Cojocna. Graiul din jurul Brașovului, pe cât putem vedea din tipări-turile lui Coresi, înfățișează și pentru sec. XVI diftongul *ea* final păstrat și *n* înainte de *i* căzut.

Dimpotrivă Orăștia care este în apropierea Hațegului se caracteriză și în sec. XVI, după cum se poate vedea din *Palia* dela Orăștie prin *n* înainte de *i* păstrat⁴⁾. Deci Sâmpietrul copistului nostru trebuie căutat în părțile sud-vestice ale Ardealului.

De unde venea textul? Este greu de precizat. Unele particularități dialectale (transcrierea lui *j* în câteva cazuri prin *ģ*), care nu sunt ale copistului, ar indica că prototipul venia dinspre Nordul Ardealului (sau poate din Banat, unde se constată coexistența lui *j* cu *ģ*). Traducerea s'a făcut, se pare, în Ardeal după cum ne dovedesc elementele ungu-rești ale textului: *celuit, înceluit, nemeș, bănat*. Trebuie însă să adaug

în 1682. cf. G. Giuglea în «*Daco-romania*» I, p. 358 și urm. Pentru alte fragmente de texte din Cotigleatiu (1676) și Luncașprie (sec. XVII) vezi facsimile în: I. Bianu și N. Cartoian, *Album de paleografie românească (Scriere chirilică)*, București 1926 (Arhivele Statului) planșa V.

¹⁾ Ovidiu Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*. §§ 81, 52, 39, 23, 72.

²⁾ *Histoire de la langue roumaine*. Tome seconde, fasc. 1, Paris, 1914.

³⁾ *Recherches sur la phonétique du Roumain au XVI-e siècle*, Paris 1926.

⁴⁾ Textul republicat de Mario Roques, *La Palia d'Orăștie*, Paris, 1925. O. Densusianu, *op. cit.* nota 2, p. 119.

că unele din aceste elemente sunt atestate și la scriitorii moldoveni. Astfel *bănat* este atestat la: Dosofteiu, Miron Costin, N. Costin, D. Cantemir ¹⁾; *nemeș* la Miron Costin și N. Costin ²⁾ (însă cu înțelesul de: nobil, *Edelmann*, nu cu sensul lărgit cu care este întrebuințat cuvântul în textul nostru), în documente bucovinene din secolul XVII-lea ³⁾.

Când s'a făcut traducerea? E greu de determinat. Dacă ținem însă seamă de faptul că versiunea cea mai veche din Codex Neagoeanus, era o copie de pe un arhetip ce venia din altă regiune dialectală, că arhetipul acela înfățișă o versiune ea însăși alterată simțitor față de prototip, prin inadvertența copiștilor, atunci suntem îndreptățiți să așezăm prima traducere românească a lui *Fiore di virtù* în secolul al XVI-lea.

¹⁾ Cf. *Dicționarul Academiei Române*, tom I, partea I-a, p. 476.

²⁾ Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, p. 1050.

³⁾ Al. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècle tirées des archives de Bistritza* (Institutul de filologie și folklor), București, 1926, pp. 55, 11, r. 9.

VERSIUNEA DIN CODEX NEAGOEANUS ȘI INTERMEDIARUL SÂRBESC

Versiunile sârbești. Cercetările din capitolele precedente ne arată că la baza versiunii din Codex Neagoeanus și ms. nr. 1436 din B. A. R. se află un intermediar slavon. La această concluzie ne duc următoarele fapte: 1) Prototipul din care derivă Cod. Neag. și ms. 1436 s'a tradus în sec. al XVI, deci într'o epocă, când influența slavonă, eră în plină înflorire la noi. 2) Numeroasele cuvinte răslețe păstrate în contextul românesc din originalul slav, precum: *dîială, inorog, hrăjatele, liubov, liuboste, pocaanie, prilăsti, trăpenie, văznesi...* vădesc și ele un original slav. 3) Mai convingătoare sunt însă frânturi de frază ca: *лво како* (transcris greșit în Codex Neagoeanus: *кско*) și în sfârșit 4) însuș numele cărții la pag. 126: *«Incepuiu scara сѣто Darovanieti»*, conține o greșală care presupune un original slav. Cuvântul *сѣто* este o transcriere prescurtată dela *сѣмѣтъ* = sfânt și nu prea are senz în context. Este de sigur o lectură greșită a copistului, care nu se poate explica decât plecând dela cuvântul *цѣкѣтъ* = *ἄρθος*, floare (= Floarea daturilor). Traducătorul păstrase deci la scară numele slavonesc al cărții. Prin confuzia lui *ц* inițial cu *с* s'a ajuns dela *цѣто* la *сѣто*.

În literatura slavă, cartea este cunoscută sub numele de *цвѣтъ вѣ крѣпости* (Floarea virtuților) sau *цвѣтъ вѣ крѣпости дѣховни и тѣлесни* (Floarea virtuților sufletești și trupești) și sub acest din urmă titlu a fost tipărită la Mleci, în 1647, de fratele bosniac-dalmatin Posilović¹⁾,

¹⁾ Se cunosc din această carte 4 edițiuni 2 cu litere chirilice (Mleci: 1647, 1701) și 2 cu litere latine (Mleci: 1712, 1756) cf. Petar Kolendić, *Fra Pavao Posilović i njegovo «Nasladeње»* în *Rad Jugoslavenske Akademije. Kniga 20.* Zagreb, 1915, p. 185. Despre versiunea Posilović în legătură cu originalul italian cf. și Dr. Dragotin Prohaska, *Das kroat-serb. Schrifttum in Bosnien und der Herzegovina.* Zagreb, 1911 pp. 107—8.

într'o limbă sârbească, îmbibată de elemente populare. Din Bosnia și Herzegovina, cartea s'a răspândit spre sud-răsărit în toate cuprinsurile sârbești.

Cu mult înainte, textul circulă însă în ms., căci se cunoaște o versiune din 1520, copiată în chirilică bosniacă, în localitatea Dubrovnic. Manuscrisul a aparținut unui oarecare Kukuljević și se păstrează actualmente în Academia iugoslavă din Zagreb.

Manuscriptul Kukuljević și tipăritura lui Posilović au fost studiate de Jagić în 1868¹⁾, care a ajuns la concluzia că textele reprezintă două traduceri diferite și că redacțiunea din manuscriptul lui Kukuljević este mai prescurtată decât redacțiunea din tipăritura lui Posilović. După multele cuvinte italiene păstrate în contextul sârbesc, Jagić deduce că manuscriptul lui Kukuljević a fost tradus după un original italian al lui Fiore di virtù. Din textul lui Kukuljević, Jagić a publicat două capitole: *вд истине* (despre adevăr) și *вд захисити* (despre socotință), pe care le-a pus în paralelă cu capitolele respective din tipăritura lui Posilović. Textul întreg din manuscriptul Kukuljević a fost publicat cu câteva noțițe critice în anul trecut, de către Milan Rešetar în *Zbornicul Academiei sârbești*.²⁾ Asupra acestei publicații ni-a atras atenția d-l profesor V. Corović dela universitatea din Belgrad, căuia îi mulțumesc pe această cale.

În prefața de 9 pagini cu care însoțește publicația textelor, Rešetar descrie amănunțit codicele Kukuljević, care a fost copiat de 4 mâini deosebite și care conține alături de Fiore di virtù și alte texte de natură poporană, religioasă și apocrifă. Orientându-se după înfățișarea limbii, care resfrânge caracterele graiului dubrovnician, Rešetar crede că textele au fost scrise în mănăstirea benedictinilor dubrovniceni din insula Mljet. Textul sârbesc al lui Fiore di virtù în codicele Kukuljević este însă incomplet, fiindcă s'au pierdut foile care conțineau cele 18 capitole dela început.

Inceputul versiunii sârbești ni s'a păstrat însă în trei manuscripte glagolitice, editate în mod critic de Rudolf Strohál, în 1916 la Zagreb³⁾.

¹⁾ Jagić, *Prilozi k historiji književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga* în *Arhiv za povjestniku jugoslavensku*, IX, Zagreb, 1868, pp. 67—78.

²⁾ Milan Rešetar, *Либро од мнозних разлога дубровачки кинласки зборник од г. 1520* în *Зборник за историју, језик и књижевност српског народа. прво одељење књига XV*. Belgrad, 1926. Despre aceasta vezi acum o scurtă dare de seamă în *Revue des études slaves*, Paris, 1927. (VII) p. 152

³⁾ Rudolf Strohál, *Cvêt vsake mudrosti. Najstarije hrvatsko umjetno sačuvano književno djelo iz 14. vijeka*, Zagreb, 1916.

Toate aceste manuscrise glagolitice sunt fragmentare, fiindcă nici unul nu merge mai departe de capitolul XXIV (od straha = despre frică). Deosebirile dintre manuscrise sunt de mică importanță, ceea ce dovedește că toate trele descind dintr'un arhetip comun. Acest arhetip, la rândul său copie de pe un altul, are el însuși lacune, dintre care cea mai însemnată eră lipsa ultimelor capitole. Cel mai vechiu dintre cele 3 manuscrise glagolitice se păstrează în arhiva Academiei jugoslave din Zagreb și are pe filele sale câteva însemnări de cetitori prin mâna cărora a trecut textul, în majoritate popi din satele: Ledenica (Vinodol), Grižana, Drêvnik și Hreljin. Nota cea mai prețioasă este din anul 1416 a lui Petričić din Grižana. Acest manuscris a servit de bază ediției critice a lui Strohal.

Câteva date prețioase în legătură cu istoricul textului și cu originalul italian a adăugat în 1923, Dr. P. Kolendič¹⁾. El pleacă dela constatarea că partea comună textului din codicele Kukuljević și a celui resfrânt în manuscrisele glagolitice (adică cap. XIX — XXIV) dovedesc că ambele texte au la baza lor acelaș prototip. Manuscrisul din Dubrovnik (Kukuljević) este dar o copie transpusă în chirilică de pe un manuscris mai vechiu glagolitic, care derivă din acelaș prototip din care derivă și manuscrisele publicate de Strohal. Kolendič crede mai departe că traducerea sârbă a lui Fiore di Virtù a trebuit să se fi făcut într'o mânăstire de călugări benedictini de pe coasta Croației — poate în mânăstirea Sf. Nicolae din Onuș în insula Krk, mânăstire care în secolul al XIII-lea a dat un puternic impuls întrebunțării literilor glagolitice în ținuturile croate. Din această mânăstire traducerea a trecut în numeroasele mânăstiri, care erau dealungul coastei adriatice, până ce a ajuns în Sf. Maria Rataška, în împrejurimile localității Bar. Din lumea călugărilor, textul a trecut în lumea clerului de mir și astfel a ajuns până în ținutul Vinodol, zona unde se găsec localitățile, în care s'au aflat manuscrisele glagolitice, publicate de Strohal.

Versiunea românească și versiunea sârbească. Versiunea Posilovič, fiind posterioară chiar textului copiat în codex Neogoeanus, nu poate fi luată în seamă pentru stabilirea prototipului slav din care derivă traducerea românească. Versiunea sârbească așa cum ne-o înfățișează

¹⁾ Fiore di Virtù у нашем преводу XIV. века articol publicat în Прилози за книжевност, језик, историју и фолклор, III, Belgrad, 1923, p. 133 și urm. O dare de seamă de M. Lascaris în *Byzantion*, II, p. 600.

textele publicate de Strohal și Reșetar se deosebește în multe privințe de versiunea românească păstrată în Codicele Neagoeanus și în ms. 1436 din Biblioteca Academiei Române. Am arătat în capitolul III al acestei lucrări că versiunea românească este mutilată prin multele lacune și omisiuni. În versiunea sârbească, deși se constată lacune, totuș ele nu sunt așa de numeroase și însemnate în cât să atingă structura însăși a operei. Capitolele despre minciună și despre umilință, care lipsesc din versiunea românească sunt întregi în versiunea sârbească (cf. Reșetar, XXVI, *вд лажє* p. 7 și XXXV *вд шмиленства* p. 16). Această din urmă prezintă în toate capitolele definiția; pe când în versiunea românească ea lipsește la capitolul X¹⁾ (scumpetea = Strohal XII ot skarstotsoti); XIV nebunie (= Strohal XV ot hantavosti); XV di-reptate (= Strohal al XXI ot istini); XIX adevărul (= Reșetar XXV *вд истинє*); XXI puterea, trăpenia (= Reșetar *вд ѝакости*); XXX trufia (= R. XXX. *вд тѣщє славе*).

În versiunea sârbească, morala nu lipsește din nici un capitol, pe când în versiunea românească ea, lipsește din următoarele capitole: XIV (nebunia: *Aristotel și nebunul*, cf. Strohal XV); XVII (proștii, adică loialitatea: *Regulus*, cf. Reșetar XXXIII § 3); XXII (*ticaloșii?*: *Dionisie împărat*, Reșetar cf. XXVIII § 6 lipsește însă foaia din ms.; se află numai începutul); XXVIII (nesocotința: *fecioara Iașinta*, Reșetar XXXIV § 7); XXXV curtenia (*creația lumii*, R. XLI, § 97—102).

În versiunea românească, precum am văzut mai sus la pag. 25 maximele sunt citate fără nume de autor, una după alta, adesea fără interpunctuație sau legate între ele prin conjuncția copulativă «Și»; în versiunea sârbească maximele sunt totdeauna însoțite de numele autorului: *саламунъ рече.... седекиѝа пише.... мудри тулио рече.... мудри жованель (Juvenal) пише.... кекреть (în loc de Decret) пише.... etc.*

În textul glagolitic publicat de Strohal, după capitolul al 3-lea: «ot ljubvi ženske» (despre dragostea de femei) urmează în capitolul al 4-lea (četriti kapitol, pag. 15) 124 de versuri răutăcioase îndreptate împotriva femeii. Aceste versuri nu se află nici în textele italiene și nici în redacțiile grecești ale lui Fiore di virtù. Ele par a fi o interpolare a traducătorului sau a copiștilor sârbi. Acest pasaj, care după obser-

¹⁾ Păstrez pentru versiunea românească numerotarea capitolelor adoptate mai sus la pag. 19 și urm.

vațiunea indreptățită a lui Kolendić, nu cadrează cu ambianța capitoulului, lipsește din versiunile românești.

Deși în linii mari textul versiunii românești urmează textul versiunii sârbești, totuși în detaliu sunt puncte de deosebire. În genere, textul redacțiunii sârbești este mai complet, mai clar, pe când versiunea românească are lacune.

Lacunele, pe care le-am constatat mai sus în arhetipul românesc din care derivă și Codex Neagoeanus și ms. 1436 nu-și au deci sursa în textul sârbesc, așa cum ni-l înfățișează versiunile publicate de Strohal și Reșetar. Dar aceasta nu infirmă ipoteza că textul sârbesc stă la baza versiunii românești. Lacunele constatate sunt explicabile. Evident că o parte din ele trebuiesc puse pe seama transmisiunii greșite, prin inadvertența copiștilor, a textului românesc; ele s'au născut dar prin circulația textului în hotarele literaturii noastre.

Însă traducerea românească din secolul al XVI-lea nu s'a făcut după textele publicate de Strohal și Reșetar, ci după o copie sârbească din secolul al XVI-lea. Între această copie sârbească și prototipul ei s'au scurs mai bine de două veacuri, timp suficient pentru ca și în versiunea sârbească să se strecoare omisiuni, lacune și prefaceri de text dela copist la copist. Înclin dar spre ipoteza că cele mai multe din lacunele constatate în textele românești se aflau chiar în originalul slav după care s'a făcut traducerea românească.

Aceasta are deci la baza ei o versiune sârbească defectuoasă.

VIII

ALTE VERSIUNI TRADUSE DIN SLAVONEȘTE

I. Alte versiuni traduse tot din slavonește, se păstrează în manuscrisul nr. 559 din Biblioteca Academiei Române. Foile 84—86 ale acestui ms., care în *Catalogul manuscrisurilor românești* (II, p. 310) sunt indicate ca făcând parte dintr'un manuscris bisericesc, conțin de fapt o altă versiune interesantă a textului *Fiore di virtù*. Este o versiune interesantă, fiindcă în paralelă cu textul românesc, ne dă pe coloana din stânga și textul slavonesc.

Manuscrisul a făcut parte din biblioteca lui Gheorghe Lazăr și a fost găsit la Avrig de către Dr. Ilarion Pușcariu, care a dat în *Documente pentru limbă și istorie* (Sibiu, 1889, I, pp. 1—23), o descriere amănunțită a codicelui, publicând și fragmente din fiecare text «ca probe de limbă veche românească. Foile ce ne interesează pe noi acum au fost publicate *in extenso* (p. 27—29), cu excepția textului slavonesc și a primelor 3 rânduri din textul românesc. Acestea probabil că au fost omise fiindcă, începând cu o jumătate de cuvânt, nu aveau un înțeles clar. Dr. Ilarion Pușcariu intitulă fragmentul ce ne preocupă: «Invățătură despre alte lucruri» (p. 4); de fapt ele sunt fragmente din *Fio. e di virtù* și anume din capitolele: 1) despre nesocotință (f. 84 r.) (al 28 din tipăritura dela Snagov); 2) capitolul «*văzdrăjaniei*» (adică «al tinerii», al înfrânării f. 86 r. = cap. 31 din tipăritură) și al 3-lea, finalul din capitolul trufiei f. 85 v. și r. (corespunzând cu cap. 30 al tipăriturii). Aceste fragmente singurele păstrate din această versiune, sunt însă prea puține, pentru ca, întemeindu-ne pe ele, să putem ajunge la concluzii definitive în cece privește raportul textului, din care au supraviețuit, cu celelalte versiuni cunoscute. Totuș din compararea acestor fragmente cu pasagiile corespunzătoare din Codex Neogoeanus, înclinăm a crede că versiunea manuscrisului din biblioteca lui Gh. Lazăr, (nr. 559 din B. A. R.) este independentă de aceea a Codicelui Neogoean

și reprezintă o traducere nouă. Pentru documentarea acestei păreri punem mai jos în paralelă textele:

F. 86 r.

Даръ въздрѣжа
нїю главо>а> ѡ да
Белнкъ ес<тъ> даръ
въдрѣжанїе.
Ѣже кто оудръ-
житъ сї похотъ
тѣлоу подобно
ес<тъ> въздрѣжанїе
днїемоу шлоу
нїже ннкогда не
пїеть воднне
чыстн н егда
прнходнтъ къ
рѣцѣ н обрѣта-
еть водж мѣт
нж стонтъ тѣ
два н трн днн
н не пїеть донан
же не нчнстн
тсѡ вода.

F. 86 v. Въздрѣжанїа радн
глаго>аматъ творци.
ако сего радн съ
твори бо>гъ чѡка съ
малѣмн оустна-
мн ѡко да въздрѣ-
житсн чрѣво н
просто стоужи
тѣло, пачен нѣх
животныхъ. еше
же азыкъ поло
жн въ оустѣхъ
съ трн мнстѣ
намн чюстн
зѣбы . оусты .
сеі сѣтвори въ
н мѣтн въздрѣ-
жанїе чѡкоу а-
зыкоу
соломонъ речѣ> ѡко

Ms. 559.

Darul văzdrăja-
niei.
Mare ıaste darulŭ
văzdrăjaniei.
Cine va țină
pohta trupului
asamănă-se văz-
drăjanıa asinu-
lui sălbatecŭ.
ce nice dănăoa-
ră nu bĭa apă tur-
bure și cändŭ
vine la vale.
Și de va găsi
apa turbure
va sta acolo
doo sau trei dzile
și nu va bĭa pănă
nu să va limpedzi
apa.

Pentru țineria gră
escŭ tvoreții,
că dreptŭ acĭa
fiace Dumnezău o
mulŭ cu gură mi-
că, ca să-și ție
pântecele Și
trupulŭ ständŭ
dreptŭ, nu ca
a dobitoacelor.
Incă limba au
pusŭ în gură cu
trei zidure:
mășialele, din
ții, ustnele.
Acăstē feace Dumnă-
dzău, să aibă
văzdrăjanie lim-
ba omului.
Solomonŭ zis cum

Codex Neagoeanus 119r r.
— 119 v.

Pintru postul.

Este darŭ mare ce
să chiamă ținura
că cineși ține și-și
înfrânază pohta
pântecelui așa să închi-
puește
măgarĭului sălbatec.
că nu va să be
apă turbu-
re de nu va fi limpe-
de și va merge la apă
și de va fi tur<bur>e
elŭ va aștepta
și în 2 <zile> pănă
să va lim-
pezi apa.

Și Dumnezău făcu pre
omŭ cu gura mică
ca să-și opriască
pântecelul lui și
trupulŭ mai mare
de alalte pre
pământŭ
și-i puse limba
în gură cu 3
zidure: și întâiŭ este pă-
retele, falcile și
a doa dinții și pre ei bu-
zele.
Aceste fece Dum-nezău că
să-i aibă
limba ținere și măsură lim-
biei
Cum-și
pune calu zălălă

Versiunea din codicele nr. 559 conține apoi părți care lipsesc atât din codicele Neagoeanus cât și din ms. nr. 1436, ca de ex.: istorioara despre fecioara Iașinta din capitolul nesocotinței, precum și maximele lui Varos Seneca și Socrate din acelaș capitol. În sfârșit, pe când în codicele Neagoeanus și în ms. 1436 maximele sunt citate fără nume de autori; în ms. 559, ele sunt însoțite de numele autorilor: Платон рече... СЕНЕКА (Seneca) рече... СОКРАТЪ рече...

În acelaș codice cu nr. 559 din Biblioteca Academiei Române, se păstrează o altă versiune interesantă, care conține, însă numai 6 foi (pag. 77 ale codicelui), scrise cu cerneală neagră spălăcită și roșie. Textul nu are nici o indicație de dată și copist, dar după toate probabilitățile a fost scris în secolul al XVIII-lea. Cuprinsul românesc a fost publicat de Ilarion Pușcariu sub titlul: «Sentințe biblice și adevăruri din vieață»¹⁾; la sfârșitul textului însă, pe foaia 77 a codicelui, se află în slavonește titlul lui exact scris cu cerneală roșie spălăcită: **Скара книзѣ глаголеми цвѣтъ дарованым приложена бивша от грѣцьскыѣ въ словенскыѣ**. Scara cărții numite Floarea Darurilor, tradusă fiind din grecește în slavonește²⁾.

Scara întreagă este în limba slavonă. În text titlurile capitolelor sunt scrise cu cerneală roșie întâiu în limba slavă și apoi traduse în limba română.:

Даръ любовни главо<а>. а. Darul iubovului; главо<а> г. Răutate zavistiei; даръ радости главо<а>.г. Darul bucuriei; злоба жалости главо<а> д. Răutate jalosteniei; даръ покоя главо<а> е. Darul paciloră; злоба гнѣва главо<а> з. Răutate mâniei... etc.

Pe-alocurea însă și în cuprinsul textului românesc se găsește strecurată câte o frază slavonească ca de pildă în cap. 6 despre mânie unde găsim fraza: **въ отечинице глаголетъ ижи шербетат се въ гнѣвѣ шербетен естѣтъ отъ днавола**. În otečnic grăiaște: cine să află întru mânie găsitu e de diavolă.

Textul cuprinde numai primele 16 capitole; celelalte lipsesc; dar și cele 16 capitole păstrate au fost astfel desfigurare încât cu anevoie se poate identifica textul. Din unele capitole (darul bucuriei; răutatea jalosteniei, darul păcilor) s'a păstrat numai definiția ca de ex:

¹⁾ Ilarion Pușcariu, *op. cit.*, I, pp. 22—27.

²⁾ I. Bianu și R. Caracaș, *Catalogul manuscrisurilor românești*, II, p. 310

Даръ радостн. глав<а>г Darul bucuriei f. 79 v.

Bucurie ȧste lucru libovnic, odihnă și veselie sufletului ca să să bucure sufletul în pohtele sale cumŭ să cade

sau:

Злоба жалостн глав<а> д Răutate jalctiei.

Deaci jalostei răutate bucuriei cumŭ Macropie, că ȧste în doo lucruri: ȧntăiu ȧste cândŭ jeluȧște omul de vr'unŭ lucru mare ce e mai asupra de putere lui. Aceasta să cheamă jale curată.

Din alte capitole se dau numai câte o maximă ca de ex:

Злоб<а> анцем'крю глав<а> в. Rautate făȧriiei

Caton zis'<a>: Cândŭ te mărește omul, nu luoa aminte; și de alte lucruri să nu-l crezi sau:

Даръ правдн глав<а> в. Darul dreptăȧiei

Sinacŭ zis'<a>: Cine nu știe tocmi casa sa, cum să poată tocmi altora!

La nici un capitol nu se găsește asemănarea virtuȧii sau a vȧtiului cu un animal, iar istorioara morală s'a păstrat numai în capitolul 16: «*ȧutatea nedereptăȧiv*».

În ce raport stă acest manuscrpt cu celelalte versiuni studiate până acum?

Cu versiunea slavo-română, amintită mai sus și păstrată în acelaș codice, nu se poate încercă nici o comparaȧie deoarece din aceea nu ni s'a păstrat deçat numai câteva fragmente scurte din capitolul nesocotinȧei și din capitolul privitor la darul ținerii <al înfrânărei>; ambele aceste capitole lipsesc ȧnsă din această a doua versiune a ms.-ului 559.

Comparaȧiunea cu Codicele Neagoeanus și cu ms. nr. 1436 din B. A. R. duce la rezultate negative. Între textul păstrat în codicele cu nr. 559 de o parte și ȧntre textul Codicelui Neagoeanus și al ms. nr. 1436 de altă parte, se constată divergențe. Astfel în codicele nr. 559 titlurile capitolurilor sunt totdeauna scrise în forma *slavonească* și în *traducere românească*; în Codex Neagoeanus și în ms. cu nr. 1436 titlurile sunt date numai în românește, când sunt date; câteodată ȧnsă lipsesc. Codex Neagoeanus și ms. 1436 înregistrează maximele fără nume de autori, pe când versiunea din cod. 559 le ȧnsoțește totdeauna de numele autorilor: *Solomon zis'a... Platon zis'a... Tulie zis'a... Aristotele grăește... Isus Sirah zis'a... Erimie zis'a... Casiodorŭ zis'a... Alixandru zis'a... S-ti Petrŭ zis'a... S-ti Grigorie zis'a... etc.*

În traducerea românească a titlurilor de capitole, Codex Neagoeanus concordă, după cum am văzut cu ms. nr. 1436; ambele se deosebesc ȧnsă

de textul ms. din codicele cu nr. 559, după cum se poate vedeà din alăturata paralelă:

Codex Neogoeanus

Pintru jale spune

Pintru pace

Pintru pedapsa

Pintru răsfățare

Pintru strămbătate

Ms. 559

Rautate jalosteiei

Darul pacilor

Darul învățaturiei

Răutate fățării

Răutate nedreptăției.

Codicele nr. 559, deși este mutilat prin omisiuni, are totuș părți care lipsesc din Codicele Neogoeanus și din ms. 1463; în sfârșit în părțile comune versiunea românească din codicele nr. 559 diferă de a celorlalte două, după cum se poate vedeà din alăturata paralelă:

Ms. 559

F. 78 r Socrat zis'<a>: Nici un lucrătoru nu e mai mare ca cela ce lucrează libuvului.

Solomon zis'<a>: Muere bună iaste cunună barbatului și ce-i tocomește casa lui bine dereptu acela o trimet<e> Dumnezeu într' aģutu lui

Incă: Muere înțăleaptă rădică și casă, iar cia ne bună o răsipéște cu mănile iei....

.....

F. 82 r S-ti Grigorie zis'<a>: Toate lucrurile ceștii lumi au începutu și sfrășit, numai scumpéte n'are sfrășitū.

Platon zis'<a>: Caută să nu înveți pre soțul tău înainte altora, nici căneū iaste măniosū

Codex Neogoeanus

Lipsește

f. 85 v. Solomon zice: Cui dă Dumnezău muete bună și cine-și gonește muere bună, gonește-ș nărocul lui că muere bună este cununa bărbatului și dereptiază casa lui.

Lipsește

.....

87 r. Toate lucrurile au sfrășenie și începenie pre lume, iar scumpete n'are sfrșenie.

90 r. Și nu pedepsi pre soțul tău în față, înainte ominilor,neč când ești mănios.

Deși părțile de text comune între ms. 559 de o parte și Codicele Neogoeanus cu ms. 1436 de altă parte sunt de mică întindere, totuș divergențele dintre ele sunt așa de însemnate încât nu ne îngăduie ipoteza că ms. 559 descinde din acelaș prototip, din care descinde și Codicele Neogoeanus cu ms. 1436. Manuscriptul 559 reprezintă probabil o versiune deosebită.

Dacă această versiune este la rândul, ei o traducere stângace a unui cărturar care poate nu cunoștea bine limba slavonă, sau dacă este o prescurtare făcută de un copist grăbit, după o versiune slavo-română anterioară, nu putem ști. Ceeace putem spune însă după cercetările întreprinse în acest capitol este că în afară de vechea traducere din secolul al XVI-lea, resfrântă în Codex Neagoeanus și în ms. 1436 din B. A. R., s'au mai făcut de sigur și în alte părți ale pământului românesc încercări de a traduce după intermediare slave, Fiore di virtù ¹⁾.

¹⁾ O versiune slavo-română a fost menționată și de Gaster în Gröber's *Grundriss der rom. Litt.*, II, 3 (1896), p. 313.

IX

TRADUCERI DIN GRECEȘTE

FLOAREA DARURILOR (1700)

Fiore di virtù, care pătrunde în literatura noastră veche încă din sec. al XVI-lea prin traduceri făcute — unele poate și în veacul următor — toate însă după originale slavonești, circulă în lumea cărturarilor noștri încă în copii manuscrise, când pe vremea lui Brâncoveanu se pune sub tipar o nouă traducere, făcută de data aceasta după un text grecesc.

Din analiza comparativă a textelor, s'a putut vedea cât de defectoase erau versiunile traduse din slavonește, care circulau până în epoca lui Brâncoveanu. Exceptând versiunea slavo-română păstrată în manuscrisul cu nr. 519 din B. A. R. despre care nu putem ști precis ce a fost, întrucât nu ni s'a păstrat decât în trei foi, celelalte au lacune așa de multe și de importante, încât construcția simetrică a operei — în care stă farmecul ei literar — este cu totul distrusă. Traducerea din epoca lui Brâncoveanu, făcută de pe un text grecesc complet, s'a răspândit în toate cuprinsurile românești și a înlocuit treptat, vechile traduceri făcute din slavonește.

Noua traducere s'a făcut din îndemnul lui Constantin Păh. Sarchin (fiul) Gheorghie Dohtor (Criténul), care în prefața către «*prea creștinul, prea luminatul și prea înălțatul Domn*», Constantin Brâncoveanu, ne lămurește astfel împrejurările traducerii «*Mergând — spune el — spre închinare sfântului Muntelui Athonului, în cea grădină Maicăi Precistii și aflând multe și prea înfrumusețate sfinte cărți strălucind cu înălțate înțelepciuni și căutând cu amănuntul, am aflat și această cărțica care să chieamă Floarea darurilor, scrisă în limba grecească; o am adus cu mine aicea, și întâmplându-se prea cuviosul Ieromonah Filothei Sfântagorețul a veni până aicea în țară, l-am îndemnat, după putința-mi spre osteneală, de o au întorsu spre cea de moșie și de obște limba noastră românească*». Cartea este închinată Domnului ale cărui «*înalte*

blândețe» «sânt împodobite cu tot felul de flori, nu putrezitoare și trecătoare și lesne veștejitoare, precum sânt ale trandafirilor și ale crinilor și ale micșunélilor, iachintul și ale narchisului, și ale altora, ce cu flori de roditoarelor și izvorătoarelor de dar și prea mirositoarelor bunătați». Ea s'a tipărit la Snagov în 1700 prin osârdia «smeritului ieromonah Anthim Ivireanul». Alături de prefața cu închinarea către Domn, cartea a păstrat și «predoslovie» autorului — a lui Tomasso Gozzadini (?) — interesantă întrucât ne explică titlul ei: «Eu am făcut ca acela care iaste într'o livade mare și frumos înflorită și culége vârfurile erbilor și florilor celor mai frumoase, pentru ca să facă o cunună... Așa și eu am cercat și am cules și am adunat din cărțile carele spun pentru bunătați <virtuți> și pentru greșale <păcate>» ¹⁾

După cum se spune chiar în prefață, traducerea s'a făcut din grecește.

Fiore di Virtù în literatura greacă. Două versiuni. În cuprinsul literaturii grecești însă «Fiore di virtù» este reprezentată, după cum a arătat Frati, prin două versiuni: una veche, care urmărește de aproape textul italian și înfățișează numai textul grecesc; alta mai nouă cu cuprinsul modificat și cu textul italian în paralelă.

Versiunea veche, *Ἀριθμοὶ τῶν χαρίτων*, a fost se pare publicată pentru întâia dată la Veneția în 1529, de către «Giouan Antonio da Sabio & Fratelli, ad instantia di M. Damiano de Santa Maria». Ea a fost apoi retipărită în mai multe rânduri la Veneția: în 1537 de către Stephano da Sabbio, ²⁾ în 1546 de către Nicolini da Sabio ³⁾, în 1594 «παρὰ Φραγγίσκω τῶν Ἰουλιανῶν», ⁴⁾ în 1621 ⁵⁾ și în sfârșit cu câțiva ani mai înainte la 1603 de către Marco Pinello. Această din urmă ediție, asupra căreia mi-a atras atenția amicul meu, d-nul M. Lascaris, profesor la Universitatea din Salonic, se păstrează în Biblioteca San Marco din Veneția, sub cota: Rari veneti V. 268

¹⁾ Descrierea cărții și prefețele în I. Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia veche românească*, I, p.

²⁾ *Ricerche sul «Fiore di virtù» în Studj di Filologia Romanza publicati da Ernesto Monaci*, vol. VI (1893), p. 291

³⁾ Lui Frati i-a scăpat din vedere ediția aceasta descrisă de Legrand în *Bibliographie hellénique*, I, p. 119.

⁴⁾ Spyr. P. Lambros, *Catalogue of the greek manuscripts on Mount Athos*, Cambridge 1895, I nr 1510 (com. de d-nul D. Russo).

⁵⁾ Frati, *op. cit.* p. 291.

(opusculi per l'interdetto T. VIII și a rămas până acum necunoscută cercetătorilor. și bibliografilor.¹⁾ De această ediție m'am folosit în lucrarea de față. Ea are următorul titlu: *Αἴτισις τῶν χαρίτων*. | *Ἐνετίησι παρὰ Μάρκῳ τῷ Πινέλῳ, ἀρχ'.*

Tot din această serie cred că face parte și ediția tipărită la Veneția în 1700 de către Nicolae Saro și descrisă de Legrand în *Bibliographie hellénique* (III, p. 80).

Versiunea greacă cu textul italian în paralelă este mai veche decât credea Frati, care, necunoscând decât o ediție tipărită în Veneția, la 1819, cu indicația: *παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ* și o alta din 1830, atribuiă traducerea secolului al XIX lea.

În Biblioteca Acad. Rom. și a d-lui D. Russo, profesor de filologie bizantină la Universitatea din București, am găsit următoarele ediții din secolul al XVIII-lea: 1) Venezia, 1799, în tipografia Mihail Glychi; 2) Veneția 1792 Dimitrie Teodosiu (*τῶν ἐξ Ἰωαννῶν*); 3) Veneția, 1783, la Nicolae Glychi; 4) Venezia, 1779, la Nicolae Bortoli.

În Biblioteca San Marco din Veneția, am găsit o ediție mai veche; identică cu celelalte menționate mai sus, cu titlul în 2 limbi: italianește și grecește, astfel: *Νέον Αἴτισις χαρίτων* tot cu indicația *Παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ*. Ediția cea mai veche tipărită tot la Veneția în 1764, am găsit-o însă în Bibliothèque de l' Arsenal din Paris, cu titlul:

Nuovo | Fior di Virtù | Riformato, accresciuto, ed ornato con Dottrine, Similitudini, ed Esemplj adattati alle Virtù, e Vizj, de' quali tratta. Libro utilissimo ad ogni persona, e massime a chi brama | apprendere le due Lingue così comuni Italiana, e Greca Volgare. Ora la Seconda volta stampato, | e con esatta diligenza corretto. *ΝΕΟΝ | Αἴτισις χαρίτων | Ἀνακαινισμένον, ἀρξημένον, καὶ στολισμένον μετὰ | Διδασκαλίαις, Παραμοιώσεως, καὶ Παραδείγματα | ἀρμόδια εἰς τὰς Ἀρετὰς, καὶ Ἐλαττώματα, | περὶ τῶν ὁποῖων ὁμιλεῖ. | Βιβλίον ὠφελιμώτατον εἰς κάθε ἄνθρωπον, καὶ μάλιστα εἰς ὅποιον | ἐπιθυμεῖ νὰ μάθῃ ταῖς δύο πόσον κοινὰς Γλώσσαις, Ἰταλικήν, | καὶ ἁπλὴν Ρωμαϊκὴν. Νῦν τὸ Δεύτερον τυπωθὲν | καὶ μετὰ ἀκριβοῦς ἐπιμελείας διορθωθὲν.*

Ἐνετίησι, 1764. Παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Βόρτολι. Con Licenza de 'Superiori, e Privilegio.

După cum se vede din titlu chiar, această publicație aveă o tendință didactică: aceea de a înlesni cetitorilor italieni învățarea limbii grecești

¹⁾ Nu se găsește menționată în Legrand, *Bibliographie néo-hellénique* I—III.

și celor greci învățarea limbii italiene. Textul este pentru aceasta așezat în paralelă, pe două coloane: pe coloana din stânga textul grecesc, pe cea din dreapta textul italian.

Motivele cari au determinat prefacerea vechiului text sunt indicate de autor în prefață astfel: «Essendo stato considerato, che il Libro intitolato FIOR DI VIRTÙ, tutt'ora *usato nelle Scuole*, e ricolmo di non pochi mancamenti, di bugie, di favole, e d'istorie improprie, si è stimato conveniente e giovevole, *di purgarlo* di que' deformi difetti, che lo ingombrano». «Del rimanente — se spune mai departe — le Dottrine, sono tutte sode, metodiche, e tutte uniformi alla retta ragione, alla vera Morale, ed agl'insegnamenti della Chiesa, non confuse, e disordinate, come si-erano per l'inanzi...»

În prefață, ca și în titlu se mai spune că aceasta este *a doua ediție*: «Fu poi tradotto nell' Idioma grecolvlgare, e viene ora *per la seconda volta stampato* così corretto e purgato nell'una, e nell'altra lingua...»

Nu știm când a apărut întâia ediție. Dar chiar dacă ediția princeps nu se urcă mai sus de a doua jumătate a sec. al XVII-lea ¹⁾, totuș nu este exclusă posibilitatea ca această versiune să fie cu mult mai veche, ca ea să fie circulat mai întâiu sub formă de manuscris și ca o copie de pe un asemenea manuscris să fie răsbătut până la noi pe vremea lui Brâncoveanu, când cultura grecească eră în floare și când se începuseră la noi legături cu cultura italiană. Pentru a așeză textul românesc al *Floarii Darurilor* în cadrul literaturii grecești, din care s'a desprins, și a-i stabili filiația cu intermediarele grecești ale textului italian, este necesar să fixăm detaliat mai întâiu raporturile dintre cele două versiuni grecești, pe cari Frati în studiul amintit le-a indicat foarte sumar. În studiul nostru, fixarea divergențelor dintre cele 2 versiuni grecești este necesară chiar dacă versiunea italo-greacă ar fi în originea ei posterioară traducerii românești, fiindcă n'ar fi exclus ca și versiunea greacă modernă să fi intrat în literatura românească și să se regăsească printre numeroasele msse. ale sec. XVIII-lea.

¹⁾ Ediția din 1764 are la sfârșit aprobarea pentru tipar, dată lui Antonio Bortoli, «Stampator di Venezia», în 13 Iulie 1755. Aprobarea e dată pe baza reviziei făcute de «P. FraGio: Paolo Zapparella, Commissario del Santo Officio di Venezia» și semnată de «Noi riformatori dello studio di Padova»: Z. Alvise Mocenigo, secondo Rif., Marco Foscarini Kav. Procur. Rif.; Giacomo Zuccato Seg. Se atestă că opera «non vi'esser cos'alcuna contro la Santa Fede Cattolica; e parimente... niente contro Principi, e buoni costumi».

Raporturile dintre cele două versiuni grecești. Versiunea grecească cu textul italian în paralelă se deosebește de versiunea mai veche cu textul în întregime grec, sub multe raporturi.

În versiunea grecească cu textul italian în paralelă, materia din primul capitol a fost orânduită în 8 capitole, astfel încât prin această nouă grupare de material, numărul capitolelor a crescut la 42. În cealaltă versiune grecească, numărul capitolelor este numai de 35. În afară de aceasta, în versiunea grecească mai nouă, structura fiecărui capitol a suferit modificări însemnate. Mai întâiu maximele în unele capitole au fost cu totul suprimate, în altele reduse în mod considerabil și reproduse adesea fără nume de autor. Prin această omisiune, părțile principale ale unui capitol au fost reduse la 3: 1) o parte didactică, conținând definiția vițiului sau a virtuții; 2) asemănarea vițiului sau a virtuții cu un animal; parte, care în text este despărțită de restul capitolului prin câte un subtitlu special: *Similitudine*, în textul italian — *Παρομοίωσις*, în textul paralel grecesc; 3) istorioara morală, despărțită și ea de restul capitolului prin subtitlul: *Esempio*, la textul italian — *Παράδειγμα*, la cel grecesc.

Modificările cele mai însemnate au fost însă introduse în aceste două secțiuni din urmă ale capitolelor. Aci textul a fost în unele capitole cu totul schimbat; în genere, animalele fantastice au fost înlocuite prin animale reale; iar în locul *exemplelor* cu caracter naiv și indecent s'au substituit istorioare morale.

Pentru a preciza amănunțit diferențele dintre cele două versiuni grecești, notăm mai jos în paralelă, elementele din *similitudini* și *exemple* în care textele se deosebesc fundamental:

VERSIUNEA GREACĂ
DIN 1603

I. *Χάρις τῆς ἀγάπης*

VERSIUNEA ITALO-GREACĂ
DIN 1764

I. Dell' Amore in generale
Περὶ τῆς Ἀγάπης γενικῶς.

II. Di Dio, e dell' Amor verso di noi. *Περὶ Θεοῦ, καὶ περὶ τῆς Ἀγάπης τοῦ πρὸς ἡμᾶς.*

III. Dell' Amore da noi dovuto a Dio. *Περὶ τῆς Ἀγάπης ὅπου ἡμεῖς χρῶσσοῦμεν εἰς τὸν Θεόν.*

Exemplu: Legenda lui Largatis care, ducându-se în pelerinaj la Sfântul mor-

mânt, când a ajuns, a căzut mort de bucurie. In inima lui s'a găsit scris: Isus Christos, iubirea mea:

IV. Dell' Amor del Prossimo riguardo a dio. *Περὶ τῆς Ἀγάπης τοῦ Πλησίον διὰ τὸν Θεόν.*

V. Dell' Amor Naturale. *Περὶ τῆς Φυσικῆς Ἀγάπης.*

VI. Dell' Amor acquistato, o di Amicizia. *Περὶ τῆς προσγινομένης Ἀγάπης, εἴτε τῆς φιλίας.*

VII. Dell' Amor di Concupiscenza. *Περὶ τῆς Ἀγάπης τῆς Ὁρέξεως.*

VIII. Dell' Amor di Senso. *Περὶ τῆς Σαρκικῆς Ἀγάπης.*

II. Ἐλάττωμα τῆς ζηλίας

Asemănarea: corbul.

III. *Περὶ τῆς χαρᾶς*

Asemănare: Lipsește

Exemplu: Lipsește

IV. Ἐλάττωμα τῆς λύπης

Asemănarea: Corbul care, când vede puii că i se nasc albi, fuge de întristare și nu se întoarce decât când se fac negri.

Exemplu: Cugetări despre nimicnicia vieții ale filosofilor cari au fost la înmormântarea lui Alexandru cel Mare.

IX. Dell' Invidia. *Περὶ Φθόνου.*

Asemănare: dihorul.

X. Dell' Allegrezza. *Περὶ τῆς Χαρᾶς*

Asemănare: cocoșul.

Exemplu: Iov în prosperitate ca și în nenorocire.

XI. Della Tristezza. *Περὶ τῆς Λύπης.*

Asemănarea: Macacul, maimuța care plânge adesea.

Exemplu: (din Sf. Ieronim) Evreii, cari după ruina Ierusalimului, se adunau din țările vecine și plăteau sume mari, ca să li se îngăduie să plângă în voie, fără împiedicare.

V. Χάρων τῆς εὐρήνης

Asemănare: castorul, care urmărit de vânători, se mutilează, cedând vânătorilor partea trupului pentru care este urmărit.

VIII. Ἐλάττωμα τῆς ἀνελεημοσύνης

Asemănare: Vasiliscul care omoară pe om numai cu vederea.

Exemplu: Medeea care și-a ucis: fratele ca să scape de urmărirea tatălui; copiii ca să se răsbune pe Iason.

IX. Χάρων τῆς ἐλευθερίας

Asemănare: aquila.

X. Ἐλάττωμα τῆς ἀκριβίας (Păcatul sgârceniei)

Exemplu: Istorioara sgârcitului a cărui inimă s'a găsit, la moartea lui prin minune dumnezeiască, sângerată în lada cu bani.

XI. Χάρων τῆς παιδεύσεως

Asemănare: lupul.

XII. Della pace. Περί τῆς Εὐρήνης,

Asemănarea: Oaia, care după ce dă omului lapte, lână, când este dusă la moarte, nu dă semne de resentimente ca porcul care asurzește cu guițatul lui «urechile vecinilor».

XV. Della Crudeltà. Περί τῆς σκληρότητος.

Asemănare: tigul.

Exemplu: 1) Faraon care a poruncit doicilor egiptene să omoare copiii egipteni, ce li se încredințau.

2) Irod poruncind omorîrea copiilor inocenți.

XVI. Della Liberalità. Περί τῆς Ἐλευθεριότητος.

Exemplu: câinii, cari, la vânătoare, trec prin multe greutăți și aduc vânatul, fără să se atingă de el.

XV. Dell' Avarizia. Περί τῆς φυλαγωγίας.

Exemplu: 1) Istorioara sgârcitului
2. Un om bogat din Constanța, care, intrând în spital pentru o infirmitate, a luat aurul cu sine, ascunzându-l. Văzând că i se apropie sfârșitul, l-a înghițit.

3. Un sgârcit, care, nevânzându-și grâul decât în timp de foamete, a fost asaltat și ucis de șoareci.

XVIII. Della Correzione. Περί τῆς Διορθώσεως.

Asemănarea: calul de manej, care este așa de bine disciplinat, încât fără să fie

Exemplu: Dumnezeu pedepsind pe Fa-raon, pentrucă n'a vrut să dea libertatea Evreilor.

XIV. Ἐλάττωμα τῆς μωρίας

Asemănare: Boul sălbatec care urăște într'atăta culoarea roșie, încât vânătorii, folosind această furie nebună a lui, isbutesc să-l prindă.

XIX. Χάρις τῆς ἀληθείας

Asemănare: Potârnichea fură ouăle vecinii și le clocește; totuși puii din fire își cunosc mama adevărată și se duc după ea.

XXII. Περί τῆς ζηλίας

Exemplu: (din istoriile Romanilor): Împăratul Dionisie, care, spre a face pe un prieten să înțeleagă frica lui, îl puse pe tron, așezându-i sub picioare foc, iar deasupra capului o sabie, spânzurată de un fir de păr.

XXXI. Ἐλάττωμα τῆς ἔπαρσις

Exemplu: Ingerul și sihastrul întâlnesc pe drum stârvul unui cal mort; sihastrul își astupă nările, ingerul nu. Mai departe întâlnesc o femeie împodobită. Ingerul își astupă nasul: «Mai mult pute vanitatea înaintea lui Dumnezeu decât toată împuțiciunea lumii».

nevoie de vargă, execută ceea ce dorește stăpânul.

Exemplul: (Din Biblie) Sacerdotul Ilie, din Vechiul Testament, care necorectându-și la vreme copiii, a pricinuit ruina și pieirea lor și a lui.

XXI. Della Pazzia. Περί τῆς Ἀφροσύνης.

Asemănarea: Fluturașii, cari ademeniți de splendoarea luminii, zboară în jurul lămpii până își ard aripile.

XXVI. Della Verità. Περί τῆς Ἀληθείας.

Asemănarea: Bobocii de rață, care deși ieșiți din ouă clocite de găină, totuși înoată în apă și se dau pe față că sunt rațe, pe când puii de găină, auzind glasul mamei lor, se duc după ea și zboară cu ea.

XXIX. Del Timore. Περί τοῦ Φόβου.

Exemplu: Flaccus, proconsulul din Egipt.

XXXI. Della Vanagloria. Περί τῆς Κενοδοξίας.

Exemple: 1. Lucifer.
2. Fariseul din parabola: Vameșul și Fariseul.

XXV. Χάρις τῆς ὑποστάσεως

Asemănare: Fenixul, care renaște din propria-i cenușe.

Exemplu: Legenda lui Lycurg.

XXVII. Χάρις τῆς συγκρο-
vότητος

Asemănarea: Cămila.

Exemplu: Filosoful Canditū, care își păstrează cumpătul la toate ocările și săcăielile măscaricilor, puși de împăratul Priam.

XXVIII. Ἐλάττωμα τῆς ἀ-
συγκροτότητος

Asemănare: Inorogul.

Exemplu: Iașinta, care auzind vorbindu-se de destrăbălare, din curiozitate, a căzut în ispită, și în urmă de remușcare, s'a sinucis.

XXIX. Χάρις τῆς ταπεινο-
φροσύνης

Asemănarea: Mielul.

Exemplu: (din istoriile Romanilor) Ge-

XXXII. Della Costanza. Περί
τῆς Σταθερότητος.

Asemănare: Găina crescându-și puii.

Exemplu: Statornicia în credință a succesorului Apostolului Policarp.

XXXIV. Della Temperanza,
Περί τῆς Ἐυκρασίας.

Asemănarea: Căinii de vânătoare, cari deși flămânzi poate, aduc vânatul intact la picioarele stăpânului. Sunt temperați și în mânie, fiindcă nu iau în seamă latraturile câinilor mai mici, care-i necăjesc.

Exemplu: După lupta cu Darie, custodele sclavilor, vroind să aducă înaintea lui Alexandru pe soția și fiica lui Darie, cuceritorul macedonean s'a opus de teamă ca el, «învingătorul», să nu fie învins de frumusețea femeilor și să devină sclavul celor ce erau sclavele lui».

XXXV. Della Intemperanza.
Περί τῆς Ἀκρασίας.

Asemănarea: Maimuța, care nu se stăpânește dela acțiuni indecente în fața omului.

Exemplu: Sardanapal care-și petrecea ziua și noaptea în destrăbălări, îmbrăcat în haine femeiești, și torcând, în seraiu, alături de femeile sale, până ce a fost răsturnat de popor.

XXXVI. Dell' Umiltà, Περί
τῆς Ταπεινώσεως.

Asemănarea: Elefantul, care deși e cel mai mare animal, e totuș foarte blând cu oamenii; își pleacă genunchii și se lasă să fie încărcat cu turnuri de soldați în răsboae.

Exemple: 1. Mântuitorul, care, «fiind

neralul, care se întorcea victorios în Roma, era primit cu trei feluri de cinstiri și cu trei feluri de umilințe.

XXX. Ἐλάττωμα τῆς ἀλαζο- νίας

Exemplu: Lucifer.

XXXI. Χάρις τῆς ἐγκρατείας

Asemănare: Măgarul sălbatec, care nu bea niciodată apa turbure, ci șade 2—3 zile chiar până se limpezește.

Exemplu: Pe când Alexandru cel Mare străbătea cu armata înfometată pustia Babilonului, un boier îi aduce puține mere. Alexandru le arucă în râu.

XXXII. Ἐλάττωμα τῆς γούλας

Asemănare: Vulturul negru, care umblă sute de mile după stârvuri.

Exemplu: Lăcomia Evei, amăgită de Diavol.

XXXIII. Χάρις τῆς εὐνουχίας

Asemănare: Turturica.

XXXIV. Ἐλάττωμα τῆς πορ- νείας

Asemănare: Liliacul, cel mai destrăbălat animal.

Dumnezeu și creator», a luat natura slabă omenească, a suferit și s'a umilit până la moarte față de Tatăl ceresc.

2. Parabola vameșului și a fariseului.

XXXVII. Della Superbia. 'Υπερὶ τῆς περηφανίας.

Exemplu: Nabucudonosor, care se credea că nu este Dumnezeu mai mare decât el, dar pe care Dumnezeu l-a umilit, reducându-l la starea de animal.

XXXVIII. Dell' Astinenza. Περὶ τῆς Ἐγκρατείας.

Asemănarea: Cămila, care face drumuri lungi prin deșerturi, răbdând de foame și de sete.

Exemple: 1. David. În cursul unui războiu cu vrăjmașii, lipsind cu totul apa, doi soldați Evrei se duc și aduc apă dintr'o cisternă așezată în mijlocul taberii inamice. David refuză să bea.

2. Alexandru cel Mare.

XXXIX. Della Gola. Περὶ τῆς Λαιμαργίας.

Asemănare: Crocodilul, care stă în apă și mănâncă pești; sare pe pământ după patrupede și sfășie oamenii.

Exemplu: Bogatul din parabola lui Lazăr.

XL. Della Castità. Περὶ τῆς Σοφροσύνης.

Asemănare: Porumbița, care liniștită și modestă, nu se depărtează de soțul ei.

XLI. Della Lussuria. Περὶ τῆς Ἀκολασίας.

Asemănare: Epurele de casă, care zămișlește în fiecare lună câte 4—6 pui.

Exemplu: Fiul împăratului Theodosie.

Exemplu: Cei doi judecători, cari au acuzat nedrept pe *Suzana*, cea castă, de adulter.

XXXV. Χάρις τῆς μετρο- σύνης

Exemplu: Crearea lumii de Dumnezeu, care a șaptea zi s'a odihnit.

XLII. Della Moderazione.

Περὶ τῆς Μετριότητος.

Exemplu: David, care putând să omoare pe vrăjmașul său Saul într'o grotă, s'a mulțumit să-i ia o bucată din hlamida regală.

Floarea Darurilor și versiunile grecești. Floarea Darurilor se îndepărtează de versiunea neogrecă prescurtată în toate punctele în care aceasta se deosebește de vechea versiune grecească. Versiunea românească urmează de aproape textul versiunii grecești din anul 1634. Iată ca probă un fragment din capitolul privitor la vițiul nebuniei:

In reproducerea textelor păstrăm cu fidelitate ortografia originalelor:

VERSIUNEA GREACĂ DIN 1603

Και ἡμπορῆ νὰ ῥμοιάσης τὴν μοῖραν εἰς τὸ ἀργιο βόδην. ὅτι φυσικὸν τίποτες ἔχει κακὸν πᾶσα πράγμα κόκκινον. καὶ ἴταν οἱ κνηργοὶ θέλουν νὰ τὸ πάσουν ἐνδύοντα ἀπὸ κόκκινον, καὶ εἰπᾶν ὅπου ἔναι ὁ βους, καὶ τῆς ὥρας ὁ βοῦς ἀπὸ τὴν μεγάλην ὄρεξιν ὅπου ἔχει νὰ τοῦς δοσῆ, τίποτε οὐδὲν σκοπάνη, ἀμὴ τρέχει ἀπάνον εἰς ἐκεῖνον, καὶ ὁ κνηρὸς φεύγει, καὶ κρῖβεται ὀπισω εἰς ἕνα δένδρον ὅπου ἐστάληξεν. καὶ τὸ βόδην θαρόντας νὰ δώσῃ τὸν κνηρὸν, κρούη τὸ κέρατον τόσον δυνατά, ὅτι κολὰ εἰς τὸ δένδρον τόσον ὅτι δὲν ἡμπορῆ πλέον νὰ ἐξεβῆ καὶ οἱ κνηργοὶ ἔρχονται κα σκοτόνουντο.

FLOAREA DARURILOR 1701

Și poți să asemeni nebunița pre boul cel salbatic, carele, după firea lui urăște și vrăjmășaste pururea tot lucru roșu. Și când vor vânătorii să-l prinză, să îmbracă cu haine roșii și merg unde iaste boul; și îndată boul de poftă mare, ce are ca să-i vatăme, nimic nu socoteste; ci alearga asupra acelora; iară vânătorii fug, și să ascund după un copaciu carele l-au împodobit cu roșii, iară boul părăndu-i că va lovi pre vânători, loveste cu cornul atâta de tare în copaciu, cât să înfige, și nu poate să-l mai scoată, și vin vânătorii de-l ucig.

TEXTUL ITALO-GREC DIN 1764

Similitudine

Si può appropriare il vizio della Stolttezza a quella sorta di Farfaletta, che

Παρομοίωσις

Ἦμπορεῖ νὰ παρομοιαθῆ τὸ ἐλάττωμα τῆς Ἀφροσύνης εἰς ἐκεῖνο τὸ εἶδος τῆς

invaghitasi dello splendore della Lucerna, tanto vola intorno di quella vampa, che alla fine se le abbruciano le ali, e vi resta estinta.

Φέλλας, ὅπου ὀρεγομένη τὸ φέγγος τοῦ
Λύχνου, τόσον πετῆ τραγύρω εἰς ἐκείνην
τὴν φλόγα, ὅπου τέλος πάντων τῆς καλον-
ται ἢ πτέρυγες καὶ μένει νεκρά.

Prima versiune greacă și incunabulele italiene. În toate aceste elemente, notate mai sus, în care versiunea greacă veche se deosebește de cea modernă, cea dintâiu urmează deaproape textele italiene. Dacă am avea o ediție critică a prototipului italian, care să ne dea pe deoparte tradiția incunabulelor pe de altă versiunea din manuscrise, atunci am avea un puternic punct de sprijin pentru a stabili locul pe care-l ocupă versiunea greacă în arborele genealogic al textelor italiene. O asemenea ediție însă pe cât știu nu există. Între diferitele versiuni ale prototipului italian sunt deosebiri, care se constată a fi mai mici dela o ediție tipărită la alta, decât dela un manuscris la altul sau dela textele tipărite la manuscrise. În biblioteca San Marco din Veneția am avut la îndemână 3 incunabule: unul tipărit în 1474 la Veneția «nel Beventtini convento»; altul în 1474 la Vincenza și un al treilea tipărit la Bologna în 1493 (per Ercole Nani). Deosebirile între aceste 3 incunabule sunt însă cu totul neînsemnate; textul lor coincide cuvânt cu cuvânt.

Între vechea tipăritură greacă și între cele 3 incunabule italiene pe care le-am putut cerceta în biblioteca San Marco sunt câteva divergențe importante pe care le notez aci sumar, întrucât pot ajuta la lămurirea problemei privitoare la legătura textului grecesc și prin el a textului românesc cu prototipul italian. Mai întâiu, chiar dispoziția materiei este întrucâtva deosebită. Astfel în incunabulele italiene, materia capitolului privitor la dragoste este distribuită (ca și în cea mai veche versiune spaniolă)¹⁾ în mai multe capitole: *Capitolo primo dell'amore in generale, amor del dio, del amicitia, dell amore carnale, amore naturale* și în fine *cap. VI de la done*. În versiunea grecească toată materia este strânsă în mod logic, într'un singur capitol: *Χάρις τῆς ἀγάπης*.

Capitolul privitor la tristețe în incunabulele italiene a fost rupt în două părți, fiecare parte reprezentând un capitol aparte. Primul capitol intitulat «*Del vizio della tristizia*» cuprinde definiția asemănarea și maximele; al doilea, intitulat «*Del vizio della tristizia e della morte di*

¹⁾ Renier, *Di una ignota traduzione spag. del «Fiore di virtù»* în «*Zeitschrift für romanische Philologie*» XVIII (1894), p. 309. Această subîmpărțire nu apare în ediția Bottari.

Alessandro», cuprinde cugetările rostite de filosofi la moartea lui Alexandru cel Mare. În versiunea grecească, această subîmpărțire a capitolului nu există. În incunabule, capitolul ultim, «moderanzia», cuprinde o serie de maxime și sfaturi, care în edițiile posterioare sunt grupate într'un capitol nou: *Del parlare e del tacere; come si dee fare*. În versiunea grecească aceste maxime privitoare la vorbire și tăcere lipsesc ¹⁾.

Deosebiri interesante între incunabulele italiene și versiunea grecească sunt și în privința numelor proprii, care în textul grecesc sunt adeseori alterate. Astfel «*frate Ecdidio* (în unele: *Egidio dice*) din incunabule este tradus în versiunea greacă, prin: *εις τὸ βιβλίον τοῦ φραγγελίου λέγει* (cap. XXI); din satiricul roman *Juvenal* (în incunabule transcris: *Iuuenal*), căruia îi este atribuită maxima: «Di tutte le cose, il mezzo e il migliore», versiunea greacă și după ea cea românească, au făcut *Sfântul Venalie*, ὁ ἅγιος Βενάλιος, (Sfântul Venalie au zis: Din toate lucrurile mijlocul iaste bun). În istorioara din capitolul XXVII, numele eroinei în incunabule este *Iacentina*; în versiunea grecească *Ἰατζήνιτα*. În capitolul XXVII despre «socotință», numele filosofului din istorioara morală este în textele italiene *Coarda*; în versiunea grecească *Καντιδος*. În incunabulele italiene, maxima din cap. VI, privitoare la mânia: «L'irato sempre si crede potere fare più che non può» este atribuită lui *Alfaran* (o coruptela, precum a arătat Frati, din *Albertano*); în versiunea grecească lui ὁ φαάων, de unde apoi a eșit în versiunea românească: *Varos*. Din *Gualfredo*, căruia în cap. XXXV îi este atribuită o maximă, traducerea grecească a făcut *Στοβαλφορέδος*. În cap. IV (*Ἐλάττωμα τῆς λόπης*), numele filosofilor cari au însoțit carul mortuar al lui Alexandru cel Mare și au exprimat părerile lor despre nimicnicia vieții omenești prezintă:

¹⁾ În ediția Bottari, tipărită la Roma în 1740, cartea se încheie cu următoarele capitole:

XXXVIII *Del parlare, e del tacere; come si dee fare.*

XXXIX *Come si dee consigliare.*

XL *Del guardare; in che modo si dee fare.*

În incunabule capitolul XXXVIII a fost încorporat în capitolul privitor la «moderanzia». Celelalte două lipsesc din incunabule. Ele mai lipsesc nu numai din versiunea grecească, dar și din cea mai veche versiune spaniolă, din ms. Gadd. 115, din ediția venețiană tipărită în 1477 (vidi Renier «Zeitsch. für tom. Phil.» XVIII, p. 310), din versiunea franceză publicată în 1530 de Galiot du Pré.

Incunabule	Versiunea greacă
<i>Guilico</i>	Ο' <i>Ιουλίκας</i>
<i>Barbali</i>	Ο' <i>μπαρμπαργιος</i>
<i>Argillo</i>	Ο' <i>ἀργίλος</i>
<i>Bernicho</i>	Ο' <i>βενίκος</i>

În sfârșit, maximele, atribuite în incunabulele italiene unor autori clasici, sunt atribuite în versiunea grecească, și după ea și în cea românească, altora :

Seneca dice : Non ti lasciare mai pigliare a tristizia, e se tu non ti puoi diferendere, non la mostrare ad ogni uomo.

VI. *Omero* dice : L'ira è corruzione di tutte le virtù.

Ancora dice *Omero*...

V. *Cesare* dice...

XII. *Prisciano* dice : L'avarò non teme di gittare la sementa in terra per radopiarla...

Ο' *ἀγιος Μερνάρδος* εἶπεν.
μη ἀφήσης νὰ σὲ κερδήση ἡ ὀκνεῖα...

Ο' *βίδιος* εἶπεν ἡ μανία εἶναι χαρβάλωσης ὧλων τῶν χαρισμάτων.

Ο' *Ερμῆς* εἶπεν.

Ο' *Ιούλιος* εἶπεν.....

Ο' *κυπριανὸς* εἶπεν.....

Asemenea transpuneri de maxime dela un autor la altul sunt numeroase; ne-am mărginit numai la câteva și ele împreună cu alterările de nume proprii, cu omisiunile de materie, cu modificările aduse în rânduirea capitolelor alcătuiesc o trăsătură distinctivă a versiunii grecești. Această particularitate este însă greu de lămurit, în haosul în care se află azi materialul, cu vreo 10 incunabule italiene și cu o sumă de ediții grecești împrăștiate în diferite colțuri ale Europei: o ediție grecească în biblioteca din München, o alta în biblioteca Marciană din Veneția, altele în bibliotecile din Modena și Roma și câteva în depozite particulare. Unele din lacunele și erorile semnalate mai sus s'ar putea explica prin inadvertența tipografilor cari și-au transmis textul succesiv. S'ar putea întâmpla însă ca traducerea grecească să fi circulat în manuscris înainte de a fi fost pusă sub tipar, și în sfârșit nu este exclusă posibilitatea ca versiunea grecească să derive nu dintr'un text italian tipărit, ci după un manuscript anterior incunabulelor. Ceeace ne face să înclinăm pentru această ultimă ipoteză este faptul că unele note care deosebesc redacțiunea grecească de incunabulele italiene se regăsesc în textele italiene manuscrise. Astfel în capitolul III, *Χάριν τῆς χαρᾶς* prima maximă care în traducerea românească sună: «Viața omului iaste bucuriia inimii, iară cel ce se bucură mult și în lucrurile, carele nu să cuvin, nu iaste bucurie, ci iaste păcat» este atribuită în redacțiunea

Traducătorul român. Traducătorul român, ieromonahul Filothei sfântogorețul <de la Sf. Munte> ne este cunoscut. El a mai tradus tot din grecește o altă carte cu caracter moral: *Invățătură creștinești*, pe care o tipărise în acelaș an 1700, tot în mănăstirea Snagov, un ucenic al lui Anthim Ivireanul, în meșteșugul tiparului, Gheorghe Radovici¹⁾. Filothei Sfântogorețul cunoșteă binișor limba greacă și textul Florii Darurilor, tradus de el, este cu mult mai clar, decât traducerea din slavonește. Totuș și traducerea lui prezintă pe alocurea stângăcii.

Traducerea românească față de originalul grecesc. Din compararea traducerii românești cu versiunea grecescă se pot scoate câteva observări interesante cu privire la faza limbii noastre literare din epoca lui Brâncoveanu precum și la mentalitatea și nivelul cultural al traducătorului. În vremurile acelea limba noastră nu ajunsese încă la un stadiu în care cuvintele să-și fi precizat sfera de aplicare și să-și fi lămurit înțelesul astfel încât confuzia dintre noțiuni să fie evitată. Traducătorul nu găseă ușor în limbă cuvintele cari să-i exprime cu precizie ideea. Această stare de lucruri se resfrânge în traducerea lui. Astfel cuvântul grecesc *ὀρθότητος* (rectitudine) care corespunde prototipului italian *lealtà*, este redat în românește prin cuvântul *îndireptare*, ceea ce firește este departe de a evocă virtutea lealității, despre care se ocupă textul în capitolul XVII. Confuzia de idei este cu atât mai mare cu cât traducătorul se folosește de acelaș cuvânt *îndireptare* pentru a traduce și noțiunea de *educație* cuprinsă în grecescul *παιδεύσις* (*ῆ*), care circumscrie cu mai multă precizie prototipul italian corespunzător: *corezione*. Două capitole din Floarea Darurilor poartă astfel titlul «*Pentru îndireptare*» (al XI-lea și al XVII-lea), dar primul înțelege prin *îndireptare educație*, pe când al doilea: *lealitatea*. Titlul capitolului XXV: «*Pentru întărire*», care tălmăcește pe grecescul *ὀπίστασις* (*ῆ*) este departe de a corespunde cu prototipul italian *costanza*, căci este vorba de *statornicia caracterului*, iar nu de con solidarea puterilor fizice sau morale. Tot așa de stângaciu este ales și termenul: *neîntărire* în cap. imediat următor, pentru a redă noțiunea de *nestatornicie* pe care o exprimă grecescul *ἀνπιστοσύνη*, corespunzător italianului *incostanza*. Nici alegerea cuvântului *înbunare* pentru a traduce pe grecescul *κολακεία* (*ῆ*) nu este mai fericită, căci *κολακεία*, care corespunde italianului *lusinga*, are în context sensul de *lingușire* (cap.

¹⁾ I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.* I, p. 395.

XII). Termenul *scumpete* (cap. X: Păcatul *scumpétii*) traduce într'adevăr exact pe grecescul ἀκριβεία (*ἐλάττωμα τῆς ἀκριβείας*), și el avea în limba veche românească sensul de *avaritie*, care s'a păstrat și în expresia: *Scumpul mai mult păgubește și leneșul mai mult aleargă*. Cuvântul *scumpete* avea însă atunci ca și acum și sensul de «preț mai mare decât valoarea reală a lucrului de cumpărat». Cuvântul *sgârzenie*, obișnuit azi, exprimă mai precis idea din capitolul respectiv. Tot astfel și titlul capitolului ultim (XXXV), *măsurarea* care este și el o traducere exactă a grecescului μετροσύνη (*ῆ*), corespunzător italianului *moderazione*, păcătuiește prin lipsă de precizie, fiindcă măsurare mai are și sensul de *măsurătoare*.

În câteva locuri traducătorul român a dat peste cuvinte grecești al căror sens se pare că nu-l cunoaște, deoarece el le menține în traducerea sa, în forma grecească. De pildă, în capitolul «*Păcatul nesațiului*», el dă peste cuvântul grecesc *λυκόρνειον* = vulturul negru, pe care, neputându-l traduce, îl păstrează în contextul românesc: «Și poți să asemeni lăcomiia pântecelui pre o pasăre, care să chieamă *licornă*...». În capitolul despre «*păcatul scumpétei*», el nu cunoaște equivalentul românesc al grecescului *βοῦζα* (crap) pe care îl păstrează în forma grecească: «Și poți ca să asemeni scumpété cu o gadină ce să cheamă *vuza*, care trăiaște cu pământ...». În capitolul XXX, traducătorul întâlnește în contextul grecesc cuvântul *πετρίτης* (= *σοιμ*: καὶ ἡμπορεῖ νὰ ὁμοιάσῃς τὴν ἀλαζονείαν εἰς τὸν πετρίτην) și, negăsind termenul corespunzător în limba română, el menține în traducere cuvântul grecesc: «Și poți să asemeni trufiea pre o pasăre ce să cheamă *petritis*».

Cu toate aceste defecte ale ei, traducerea lui Filothei Sfântagorețul, fiind făcută de pe un text grecesc complet, este cu mult superioară traducerilor anterioare. Ea s'a răspândit în toate ținuturile românești și a scos din circulație vechile versiuni traduse din slavonește. Cât de răspândită a fost această traducere se vede din faptul că, după ce cartea s'a epuizat, ea a circulat totuși în lumea cărturarilor noștri în copii manuscrise.

În Biblioteca Academiei Române, se găsesc o serie de manuscrise copiate în diferite părți ale cuprinsurilor românești după tipăritura din epoca lui Brâncoveanu. În 1764, Simion Diăcul din Hiatfalău copia Floarea Darurilor, în satul Bratěiiu. În 1788, «Apostol, logofătul de Divan, beteag de un ochiu copia și el textul pe «patru parale de coală pentru Manole Brașovean». Un alt manuscris a fost copiat «în

sfânta Episcopie a Râmnicului» de către «smeritul Grigore Ierod<iacon> cu cheltuiala Sfinției Sale Părintele Iconomul Kyr Nectarie. Un alt manuscris, copiat pe la sfârșitul veacului trecut fără indicație de dată și copist, vine din Biblioteca mănăstirii Căldărușani ¹⁾ ș. a.

Cartea eră încă cetită la noi cu interes în prima jumătate a sec. al XIX-lea. În anul 1807, Parohul bisericii din Bolgarsechiul Brașovului, Ierei Ioann Stefanovici, socotind că, din vechea tipăritură brâncovenească «fiește care doftoria și nectarul poate suge... ca albina caré sboară cu mare ostenélă și cu sănatoasă înțelepciune, și luare aminte peste câmpuri și livezi și grădini, din floare în floare și agonisește ei-ș hrană folositoare», o pune din nou sub tipar în tipografia și cu cheltuiala «fraților de bun neam născuți Kyrii Costandin și Ioan Boghici» ²⁾. Cartea este scoasă după un exemplar «typărit din vechi în Snégov», «după grecește pre românește întoarsă». Tipăritura aceasta a avut noroc. În anul următor, 1808, se tipărește o a doua ediție de tipograful Friderich Herfurt; în 1814 se retipărește a 3-a oară la Sibiiu și însfârșit în 1864 la București.

¹⁾ Mssele: 2369, 276, 2215, 483 din Biblioteca Academiei Române. Pentru numerele 276 și 438 vezi descrierea în I. Bianu și R. Caracaș, *Catalogul manuscriselor românești*, II, p. 222.

²⁾ I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia veche rom.* II, p. 498.

O TRADUCERE RUSEASCĂ DUPĂ VERSIUNEA ROMÂNEASCĂ

G. Polivka într'o notiță adăogată la sfârșitul studiului său despre istoria Fisiologului în literaturile slave, studiu publicat în *Archiv für slavische Philologie* XV (1892 cf., p. 272), orientându-se după o indicație sumară din opera lui I. A. Šljapkin (Св. Димитрій Ростовскій и его время 1651—1709 г, Petersburg 1891, pp. 76—77) și întemeindu-se pe o știre trimisă de adjunctul secției de manuscrise din Muzeul Rumjancov, O. Dolgov, comunică relații despre o interesantă versiune rusească, tradusă din limba română. Manuscriptul rusesc, datând dela începutul secolului al XVIII-lea și păstrat în muzeul *Rumjancov*, sub nr. 2748, conține 167 foi și are următorul titlu:

книга Флоресь дарованіямъ и злобамъ, преведена з влоскаго іазика на волоски албо богданьскій, чрезъ Гѣрмана волошина, а потомъ з волошкаго на словеньки чрезъ Їеромонаха Рѣсина. Рокъ а ф ч в (=Cartea Floarea Darurilor (virtuților) și a păcatelor tradusă din limba italiană în valahă sau bogdănească de către Gherman Vlahul, iar din limba valahă tradusă în slavă, de Veniamin Ieromonahul Rusin, la anul 1592).

Despre această versiune rusească, istoricul literar M. Speranskij a publicat apoi un studiu mai detaliat sub titlul: *Переводные сборники изреченій въ славяно-русской писмености* în revista *чтенія въ императорскомъ обществѣ исторіи и древностей російскихъ*, Moscova, 1905, vol. II. Această revistă rusească, asupra căreia mi-a atras atenția d-l M. Lascaris, mi-a rămas, cu toate stăruințele depuse până acum, inaccesibilă. Totuș mulțumită amabilității d-lui P. Kolendič și a d-rei Elena Eftimiu, licențiată a facultății noastre de litere, care își continuă studiile la universitatea din Praga, suntem în măsură să dăm aci câteva notițe despre articolul lui Speranskij pentru partea care ne privește. Speranskij susține că

versiunea rusească este independentă de cele sârbești și că ea este tradusă din limba română. El pune în legătură versiunea rusească cu Floarea Darurilor, tipărită la Snagov în 1700, întrucât nu cunoaște, cum eră firesc, alt original românesc. «Nu este însă de părerea lui Gaster, care spune că originalul versiunii românești este grecesc», ci crede «că Floarea Darurilor este tradusă sau din limba italiană sau dintr'o altă versiune necunoscută lui» (p. 536).

Cercetările noastre din capitolul precedent au stabilit însă în chip neîndoelnic că Floarea Darurilor este tradusă din limba grecească. Nu știm cât temei se poate pune pe datele din titlul versiunii rusești. O traducere din limba italiană în secolul al XVI-lea este într'adevăr un fapt cu totul surprinzător pentru cultura noastră veche. Dar nu imposibil, dacă ne gândim la vechile legături cu Veneția ale câtorva din figurile interesante ale veacurilor XVI și XVII începutul românesc: fiicele lui Petru Vodă Șchiopul măritate cu greco-italieni din Veneția și contribuind la ridicarea colegiului Flangini, numit astfel după unul din ginerii Domnului; la Radu Vodă Mihnea, care, în copilăria sa își completase educația la Veneția, sub îngrijirea mătușii sale, Mărioara Adorna Vallarga, ce stătea în mănăstirea de călugărițe din insula Murano ș. a. ¹⁾ Pe mărturiile copiștilor nu se poate pune însă întotdeauna temei. Numai publicarea în întregime a versiunii rusești poate aduce mai multă lumină asupra acestei chestiuni.

* * *

«Fiorè di virtù» a fost, după cum se vede, una din cărțile care au plăcut mai mult străbunilor noștri. Ea face parte din ciclul primelor cărți profane ale literaturii noastre vechi. A fost tradusă în secolul al XVI-lea, probabil în Ardeal, după un original sârbesc, care avea însă numeroase lacune. Prototipul traducerii românești s'a pierdut, dar versiunea lui ni s'a păstrat fragmentar în Codex Neagoianus, copiat de Popa Ion Românul din satul Sâmpetru, iar complet în ms. cu nr. 1436 din Biblioteca Academiei Române, copiat în anul 1693 la Brașov, de Costea Dascălul, din biserica Șcheai.

În afară de această traducere din Ardeal, se pare că s'au mai făcut și în alte colțuri ale pământului românesc, traduceri după texte slavonești, dintre care unul pare să fi avut la baza lui un original grecesc.

¹⁾ N. Iorga, în *Istoria învățământului românesc*, București. Edit. Casei Școalelor, 1928, pp. 22—24.

Fragmentele, care au ajuns până la noi din aceste versiuni, sunt însă prea mici ca să putem ajunge în această privință la o concluzie definitivă.

Versiunea rusească, tradusă, după cum spune titlul, în 1592, după un text românesc, care la rândul său fusese tradus din limba italiană în limba română de către Gherman Vlahul, deschide dacă datele din titlu se adeveresc, perspective interesante asupra istoricului textului în literatura noastră veche. Am avea atunci o nouă versiune românească din *Fiore di virtù*, pierdută în limba română, dar păstrată în limba rusă. Chestiunea nu poate fi însă limpezită decât după publicarea textului rusesc în întregime.

Versiunile, traduse din slavonește, ce ne sunt cunoscute, sunt pline de lacune. Capitole întregi și părți importante din capitole au fost omise în așa fel, încât caracterul simetric al părților de cuprins variat, care alcătuiește tot farmecul acestui mozaic literar, este distrus. În 1700 însă Paharnicul Constandin Șaracin, fiul doctorului Criteanu, aduce din muntele Athos, unde fusese în pelerinaj, o ediție grecească din cele tipărite la Veneția încă din 1526 sau o copie corectă de pe acestea. Textul grecesc a fost apoi tradus de ieromonahul Filotheiu, care-și petrecea viața la muntele Athos (Sfântagorețul), dar care se află atunci întâmplător în țară. Traducerea lui cu o închinare a Paharnicului Constandin Șaracin către Domnul Constantin Brâncoveanu, a fost pusă sub tipar în mănăstirea Snagov, de către Anthim Ivireanu.

Această nouă traducere s'a răspândit în toate ținuturile românești și a înlocuit din circulație vechile traduceri făcute din slavă. Ea a fost copiată, în tot cursul secolului al XVIII-lea și era cetită cu pasiune la începutul secolului al XIX-lea, când în 1807 parohul bisericii din Bolgarseghiul Brașovului, Ierei Ioan Stefanovici, o pune din nou sub tipar în tipografia și cu cheltuiala fraților Constandin și Ioan Boghici. În anul următor, se tipărește o a doua ediție de tipograful Fridrih Herfurt; în 1814 apare o altă ediție la Sibiu și în 1864 se tipărește o ultimă ediție la București.

Această carte, pornită din literatura medievală a Italiei, tradusă, tipărită, copiată, în răstimp de mai bine de patru veacuri, în toate cuprinsurile pământului românesc, a îmbogățit paremiologia poporului nostru, a contribuit la răspândirea legendelor despre animale din Fisiolog și a înavuțit comoara de povești populare cu elemente noi. A fost deci o carte populară în adevăratul înțeles al cuvântului.

A N E X E

Pentru a înfățișa o imagine mai precisă despre structura operei și în acelaș timp despre raporturile dintre textele românești, dăm mai jos în paralelă câteva capitole din Codex Neogoeanus și Floarea Darurilor, așezând sub textul din Codex Neogoeanus, variantele din ms. 1436 din B. A. R.

În transcrierea textului chirilic cu litere latine, notăm pe *а* cu *ia*, pe *ю* cu *iu* și pe *к* cu *é* acolo unde azi azi avem *e*, de ex: scumpéte.

CODEX NEOGOEANUS

F. 94 v. PREVEDERE

Este cându va omul să facă vr'un lucru și va întâiu să socotiască cumu ¹⁾ va căde lucrul sau de va să grăiască, să vă vază undé va răzima cuvântul au de bine au de reu și atunci să încapă a lucra cumu să zice să ție omul; al *doile* este minte omului și să cunoască lucrul de apoi și cuvântul cel de apoi.

FLOAREA DARURILOR

PENTRU ÎNȚELEPȚIE

Cap. XIII—36

Înțelepția, precum au zisă Tulie, are trei părți: aducerea aminte a lucrurilor celoră trecute, mintea ca să aleagă adevărul dinu minciună, și binele dinu rău, și vederea înainte, adecă să vază mai nainte în lucrurile lui. Acéste trei lucruri să cunoscă cu alte dooa chipuri: cu sfătuirea și cu urmarea sfătuirei.

Ms. 1436. B. A. R.

26 v. 2 *Omite*: este 3 *omite*: și va 3-11 să socotiască până îl va sfârși cum va cădea sau când să grăiască, să socotiască cum va căde cuvântul bine sau rău. Iară să zice când veri să grăești cuvântul să aibă 3 portari: unul la inimă, altul la grumaz, altul în gură; deci bine să socotești cuvântul cum va cădeá, că déca-l lași cuvântul nu-l mai poți agiunge, nici îl mai poți întoarce; alta minté omului; alta să-și cunoască lucrul cel de apoi. Să te protivești furnicii

¹⁾ *In text*: scrum.

<Asemănarea>

Că acela să protivește furnicilor, că ele socotesă vara ce vor
 15 păți iarna; și să afle vara de tot ce trebuiește iarna. Și fac gauri mari și stringu de totu de ce trebuiește iarna să le fie hrană.

<Maxime>

20 Mai bună este învățatura de câtu avuție lumiei totă, că vinul și pâne veselește inima omului, iar darul lu Dumnezeu este învățatură omului.

25 In tinerețe învață meștersug, că-ți va trăbui la bătrânețele tale și-ți va fi și cinste și hrană.

Toată învățatura este de la Dumnezeu; și cine nu știe învățatura lu
 30 Dumnezeu, el-și pierde această lume

14-15 *omite*; vara de tot ce va păți. 17-18 stringe de toate să fie iarnă *omite*: să le fie hrană. 21 toată avuția acestei lumi că pâinea 24 *După*: omului: *adaogă*: și robul lui Dumnezeu lucrează cu credință svinției sale 27 *omite*: și îți va fi cinste și hrană 29 învățatura și înțelepțunea și frica lui D-zău 30 *După* lume *adaogă* și cu această lume pierde-o care iaste în vecie

<Asemănarea>

Și poți ca să asemeni darulă înțelepției pre furnică, care iaste nevoitoare vara, pentru ca să afle acéia cu care trăiaște iarna. Și aducându-și aminte de vrémea care au trecut, strânge vara ca să aibă iarna, că vara află ori ce-i trebuiaște și véde înainte spre vrémea cea viitoare și despică prinu mijlocu totu feliulul de hrană, pentruca să nu să strice iarna și ácasta o face cu o înțelepție a sfatului celui firescu.

<Maxime>

Solomonu au zisū: Mai bună iaste înțelepția, decât toate bogățiile lumii.

Iisus Sirah au zisū: Vinulū și pâinea veselēște inema omului, iar peste toate înțelepția.

Incă au zisū: Sluga cea înțeleaptă slujaște slobodū.

Incă: La tinerețele tale învață înțelepție până la bătrânețe.

Incă: Toată învățatura și înțelepția vine de la Dumnezeu.

Davidu au zisū: Incepătura înțelepției iaste frica lui Dumnezeu.

Seneca au zisū: Eu de aș avea unū piçorū în groapă, încă-m trebuiește să învăț.

Artie au zisū: Lumea ácasta și <céia>laltă o piarde celce n'are înțelepție, iară celū ce cunoaște bine cum că iaste înțeleptū, nici odinioară.

și alta; iar cine este înțeleptu nu va peri neč va sărăci.

35 Și învățătura doarme la inima omului. Și pre omul minte hrănește ore bine ore reu, nu-l hrănește nărocul.

Și noapte făcu Dumnezeu să socotescă omul noap<p>te ce va lucra zioa.

40 Și mai bine să-ți întăiu fie rușine de câtă să te căești apoi. Și te sfetuește de totă lucrul și apoi nu te căi, că sfeatul de grabi și mânie nimica nu iaste.

45 Și cându te sfetuești cu cineva de vro taină, să cauți cu cine te sfetuești, să țină mai bine de câtă tine taina și să întăriască sveatulă, ca tot lucrul cu sfeată bună să

50 țină.

Și să nu te pripești; neč ună lucru nu poate sta înainte grabnicului și nainte mâniosului.

31 După înțeleptă adaogă el nțeleage
32 după sărăci ad. mai vrătos cărtulariul și dascalul iaste mai scumpă de cât toate
35-6 nu nărocul... 37 om. noapte făcu Dumnezeu să 38-44 și socotéște noaptea ce veri face zua; și lucrul să-l socotești de ce te vei apuca că-i mai bine să-ți fie întâi rușine decât apoi să te căești; și de tot lucru să te sfătuești, că încă sânt 3 lucruri de svat: iaste întâi nevoința și mâniia și scumpété; și svatul de grabă nu iaste de nimic 45-46
omite: Și când te sfetuești... taină. 46
cui te svătuești să-ț fie cuvântul mai bine de tine și să întărească svatul și să primască. omite rândurile 51-53

nu va putea să flămânzească sau să ajungă în sărăcie.

Seneca au să zisă: Înțeleptăia alége în inemă, iară nu în cărți.

Aristotelă au zisă: Înțeleptulă ține arma pentru toată înponcișarea.

Incă: Nebun iaste oricarele crede că norocul îi dă tot binele și răulă, iară nu mintă.

Alexandru au zisă: Noaptea s'au făcut pentru ca să socotească omulă ce va face zioa.

Aristotel au zis: Lucrurile celea trecute dau învățatură și minte.

Incă: Mai bine iaste ca să se împrotivească neștine la începută, decâtă la sfârșit.

Decretă au zisă: Cel ce are începută rău, nu poate ca să aibă sfârșită bună.

Solomonă au zisă: Intru toate lucrurile te sfătuiăște, și apoi să nu te mai căești.

Pythagora au zisă: Nu iaste mai mare sfătuire decâtă acéia caré dau la corabie cândă pate nevoe.

Incă Trei lucruri sântă împrotiva sfatului; mâniiaré și scumpétéia.

Incă: Sfatulă celă grabnică are căință.

Incă: Incepătura iaste urăcoasă, iară face pre omă înțeleptu.

Sedekie au zis: Cândă vei să ceri sfat dela altulă, vezi întâiă cumă petréce acela.

Și iarăș: Cugetele să îngroapă acolo unde nu iaste sfată, iară

acolo unde nu sântu sfaturi, să întărește inema omului.

Alexandru au zisū: Toate lucrurile să întărescu de la sfatū.

Aristotelū au zisū: Din nevoință să naște învățătura, și dinū ținere curățîia.

Incă: La lucrurile céle sfătuite, să întâmplă omulū de iaste grabnicū, iară la sfătuire zăbavnicū.

Thcofrastū au zisū: Nici unū lucru bun nu poate ca să ție multă vrême, fără nevoință.

Sistosū au zisū: Apa caré cură nu aduce otravă.

Platonū au zisū: Invățătura fără ispită și fără iscusință, puținū plă-téște.

<Istorioara>

55 Pintru hielenie spune scrie la Rim că incă<leca> împăratulū și se duse la vânatū și trecându o pădure, află <u>n călugărū la o chilie și șede la o chilie și scrie o carte. Impă-
60 ratulū merse la el și zise: ce faci acie? El răspunse: scriū învățătura. Și zise împăratul: sc<r>ie-mi și mie vro învățatură. Și scrise o hrătie; așa scris<e>: ce vei să faci
65 omule? păzește-te și-ț ado aminte de apoi ce veri păți. Și dede hrătie

omite rândurile 55-56 că era la Rim unū împărat și încăleacă ca să margă 58 află o chilie și în chilie unū filosof, șezând de scriia o carte; și merse împăratul la filosof 61 zise: scriu cărți și învățături 62 omite: -mi 63 omite: vro 63-4 și luō filosoful hrătiia și condéiul și scrise așé 66 de

<Istorioara>

Pentru darulū înțelepției spunū la, istoriile Rămului, că au încălecat într'o zi împăratulū, și află într'o luncă pre unū filosofū singurū; și trimise să-lū chīame, iară elū nu-i răspunse. Iară împăratul, văzând așa, să duse însuș de-l întrebă: Ce face acolo singur? Și îndată răspunse filosofulū, zicând: Eu învătu pre oameni înțelepție. Iară împăratul zise: Invață-mă și pre mine ceva. Și luândū filosofulū un condéiu, scrise ačasta: In fiește care lucru ce vei să faci, socotéște céle ce vor să vie. Și luō împăratul scri-soarea ačasta, și întorcându-se în Râm, o lipi în poarta polății lui. Și stând multă vrême, s'au întâmplatū oarecarii omeni mari din

împăratului și zise: să o lipești pre pagulū ușiei ačastă hrătie. Și se duse împăratul la Rim și lepi hrătie
 70 pre ușe. Și prespe puțină vreme sfetuiră-se boerii Rimului să tae pre împăratul. Și făgăduiră bār-
 birului alū împăratului să-i de mulți galbini și zisără: cându veri
 75 merge să razi pre el, iar tu-i tae grumazii; iar de morte, te vom scoate noi. Și așa se svătuiră și cu bār-
 birulū. Iar într'o zi, chemă împăratul pre bār-
 bir să-lū rază.
 80 Și-ș luo bār-
 birul cuțitele și merse să junghe pre împăratul. Și merse până la ușe; și văzu hrătie pre ușe lipită; și o ceti și-i păru că-lū știe împăratul că va să-lū tae. Și
 85 se spământă; și întră la împăratul și plânse și grăi: iartă-mă, împărate, că nu e vina me, ce este

cé de apoi 67-8 zise filosoful: împărate să lipești ačastă hrătie pe pragul ușei la casa ta, că ȳaste bună de oarece.
 70 pre pragul ușii 72-4 și să grăiră cu bārbiārīul împăratului și să negoțară cu nānsū să-i dea galbini mulți 75-78 razi pre împăratul, iar tu să-i tai capul cu briciul, iară noi te vom scoate din moarte. Și să ȳiurară cu bārbiārīul boiării Rimului
 78 Cândū fu într'o zi 80-86 cuțitele ascuțite, ca să tae pre împăratul. Și deca mearse până la ușa împăratului, văzu hrătia și ceti slovele; și, deaca văzu cum zic slovele, el să spāre și așa ȳi păru... că-l știe împăratul. Și zise: văz că pentru mine au pus ačastă hrătie. Și întră la împăratul și ȳngenunche ȳnaintea împăratului și plāngia cu jale mare 87 împărate

cetatea aceaia de socotiră ca să omoare pre împăratulū; și făgăduiră bani mulți unui bārbiārīu, ca să tae capul împăratului acolea unde-l spală; și iau făgăduitū că-lū vorū scăpa. Și într'o zi, mergāndū bār-
 biārīulū să-l spēle, cu gând ca să-lū omoare, precum l-au rānduitū, văzu pre poarta polāții acea scri-
 soare carē zicea: ori ce vei vrea să faci, socotēste ȳntāiu acēia carē poate ca să-ȳi vie» Și ȳndatā, cu totū să temu, pārāndu-i că împăratulū au făcut de o au pusū, pentrucă au aflat acēia carē au rānduit să facā. Și într'acel časū, alergānd, ȳntrā la împăratul de-ș ceru ertāčune și-i mărturisī de toate. ȳară împăratul, neștiind nimica de acest lucru, deca auzi așa, trimise pentru toȳi boiării carii au fost ȳn sfatul morȳii lūi, și porunci ca să-ȳ omoare; și ertā moartea bārbiārīulū. Și atunce trimise la filosof de-l aduserā; și deacii nu-l mai lāsā să mai ȳasā de la dinsul; și-i făcu cinste mare, pentrucă el ȳi dedese acea scripturā.

vina boerilor, că m'au ei învățat
 și mie-u făgăduită mulți galbini;
 90 ce mă iartă, că greșitu-ți sântă
 astăzi. Iar împăratul nu știe nem-
 nică. Impăratul zise: fii ertat
 și-m spune: ce ți-e¹⁾ vina? El spuse
 împăratului totă: cum au tocmită
 95 cu boerii să-i tae grumazii cându-l
 va rade. «Și văzuu hrătie pre ușe,
 și văzuu că știi și tu tocmala
 noastră». Impăratul trimese pri la
 boeri; și tae toți câți făcură acesta
 100 sfatū. Și boeri pre bărbir; și pre
 călugărul puse vlădică la Rim.

F. 96. r. <PINTRU NEBUNIE>

Pintru nebulie zice Plathon:

105 Nebulie este în multe chipure:
 una este pre lume²⁾ <de> nebuliescū
 oaminii și acestăș va fi de fire
 lui de tot; alta este celace are
 minte puțină, dici ce-i vine la

că ma' u amăgit boiarii tăi, iartă-mă greșitu
 de mine 91-2 Și împăratul să miră și zise:
 fii ertat.... 93 *omite*: și-mi spune ce ți-e
 vina. 94-8 Și să sculă barbitariul și spuse
 de tot și zise: văzuu hrătie pre ușe unde-
 < i > zis: să mă păzescū că tu știi cei voi
 să fac. Și-l ertă împăratul și trimise pre
 la boiarū lui și-i tae pre toți pe toți și
 trimi< s > e la filosof; și-l aduseră din
 pustie; și-l puseră vlădică... 103 nebu-
 niia omului 103 <om.: Platon> 105 Una
 iaste nebulie pre lume 106 *om* omini
 106 și-ș va fi acela nebul *omite*: dela
 de fire lui de tot. până la aceia grăiește

¹⁾ Ce ți-e ce ți-e

²⁾ În text: lună.

PĂCATUL NEBUNII. Cap. 14

Nebuniia iaste păcat împotrivă
 înțeleptiei

Platonū au zisū: «Că sântū multe
 feliuri de nebuni: întâiu sântū ne-
 bunī în toată vrémé, precum sântū
 aceia, carii la arătare sântū nebuni;
 și sântū alți oare carii nebuni în
 oare carele vremi și într'acele vremi
 sântū și aceia, ca și cei dintăiu; alții
 iarăș, măcarū că pricep, iară să
 înlunează, Și aceștea să chiamă
 lunateci. Sântū și alți nebuni din
 oțărare, ca și aceia căroră le
 lipsesște mintea și aceștea sântu
 mii de feliuri. Sântū nebuni carii
 au puțină minte, și aceștea sântū
 de patru feliuri: întâiu ca să nu
 socotească în lucrurile lui, ce să
 facă așa, precumū le vine dela
 inemă fără socotință. A doao, ca
 să nu vază înainte într' aceia,
 caré poate să facă. A treia ca să

gură el grăește. Altulū este celace
 110 nu-și socotește cuvintele și lucrul
 cum va să cază. Și acela e nebuñ
 dintru inima lui, căce face cum
 va inima lui; și altul este celace
 nu se socotește întâiu de apoi,
 115 ce-i va vini; altul es<te> cându-i
 omul pripelnicū, fără vreme; altul
 este cela ce nu-și făc bine prietni-
 culoi de ce-l roagă; și dacă începe
 vr'un lucru, el nu-lū sfrășaste.

120 <Asemănarea>

Și să închipuește *inorogului*, că
 nu suferă omul cu dulama roșie.
 Iar vânătorii, cândū vor să-lū
 prinză, ei să înbrac cu haine roșii,
 125 iar elu să repezește la el cu cornul
 să-lū loviască; iar omul să pune
 după copac, iar inorogulū lovește
 în copac cu cornul; și să înfige
 cornul în copac; și apoi nu-l
 130 poate scoate; și-l prindu oamini.

109-113 alta ăaste acela ce nu-ș ține
 nime de proțiva lui; acela ăaste nebuñ
 întru inima lui. că cecă face inimei lui
 cumu-i place 115-6 veni la cap. Alta ăaste
 când ăaste omul pripelnicū și-ș face lucru
 și nu așteaptă să-și socotescă cum va face
 lucrul 119 lucrul el nu-l săvrășeste 121-30
 Acesta să protiveste inorogului, că inorogul
 nu suferă haina roșie, și să duc vânătorii și
 deca-l văd, ei să îmbracă în haine roșii și
 să pun dreptū copac și strigă. El, deca
 vede haina roșie, să repezește la om, iar el
 pune haina pre copac; iar inorogul lo-
 vește cu cornul foarte tare în copac și
 nu-l poate scoate din copac, ce-s acolū.
Restul omite

fie foarte grabnicū, și să nu poh-
 tească vre unū sfat în faptele lui.
 A patra ăaste ca să lase acēia ce
 trebuiaște pentru lénea. să nu o
 înceapă.

<Asemănarea>

Și poți să aseameni nebuñia pre
 boul cel salbaticū, carele după firea
 lui uraște și vrăjmășaste pururea
 tot lucrul roșu. Și cândū vorū vână-
 torii să-l prinză, să îmbracă cu haine
 roșii și merg unde ăaste boul, și
 îndată boul de pohtă mare ce are
 ca să-i vatame, nimic nu soco-
 tește, ci aleargă asupra acelora. Iară
 vânătorii fugu, și să ascundu du-
 pă un copaciū, carele l-au împodo-
 bit cu roșii; iar boul părăndu-i că
 va lovi pre vânători, lovește cu
 cornul atâta de tare în copaciū,
 cât să înfige, și nu poate să-l mai
 scoată și vin vânătorii de-l ucigū.

<Maxime>

Solomon au zis: Nu vorbi nici
 odinioară cu nebuñul, pentru că
 nu-i vor plăcea nici cum cuvintele
 tale, deca nu vei zice acēia car-
 e-i place lui.

Incă: atâta ăaste ca să vorbească
 neștine cu nebuñul cât și cu unul
 carele doarme.

Și mai bine să te timpini în cale cu ursul de câtu cu nebunul și cu *măniosul*¹⁾. Și nebunul...

Incăș: când umblă nebunul pre cale, i să pare cum căți véde, sântu toți nebuni ca și dănsul.

Incă: Nebunul să cunoaște pre răs, că-i sare glasul lui, iară cel înțălept råde smeritu.

Incă: Mai bine să te întimpini cu unu leu și cu un ursu, când le iau puii, decât cu nebunul când ıaste măniosu.

<Istoriaora>

Pentru nebuniia spun la istoriile Rămului, că într'o zi au încălicat Aristotele cu Alexandru la Machedonie. Și voinicii lui, carii era pedestri, mergea zicând pre cale: Dați-vă în laturi denaintea împăratului. Iară un nebun șădea desupra unii pietri, caré era în mijlocul drumului, și nu vrea să se dea în laturi din cale; iară o slugă a împăratului veni ca să-l împingă de pre piatră. Și îndată zise Aristotel acei slugi, cunoscând că acela ce șădea pre piatră era nebun, zise: Nu clăti piatră de pre piatră, pentru căci nebunul cu adevărat nu ıaste om.

131-4 (*textul cu roșu*): Pentru nebunul spune: Nu grăi cu nebunul, că lui nu-i place ce grăești tu, nici tu nu grăi ce nu-i place lui, că nebunul, căți oameni véde, gândéște că sânt toți nebuni. Mai bine să doarmi și să ocolești pre nebunul, că mai bine ıaste să te tîmpini cu leul decât cu *nebunul mănios*

¹⁾ In text: miosul.

135 F. 110 v. <PENTRU TOCMALĂ>

Tocmit este omul celace nu-și schimbă minte lui, că acela om este curat, carele nu-ș schimbă mințile de cumu e dintâiu; cine
140 este întreg nece o dată nu-și schimbă minte și fire pintru lume; și cine este în lume fire omenească.

<Asemănarea>

Și acela să închipuește unii pa-
145 sări pre nume finicsi; și trăește 300 de ani; și deca vede că îmbătrânește și slăbește, iară ea adună puținele lemne și le pune în cuibu și șade pre cuib; și să scoală nainte
150 soarelui și stă în piçoare și bate cu arepile; și de zăduh să aprinde și cuibul și pasăre, iar așe este tocmită de Dumnezău, să nu să sfrășască; și rămâne unū în osū
155 și deîntr'acelū os ese unū verme micū și crește și să face iar pasăre

135-6 Pentru acēia ȳaste tocmit omul **137 omite**: cā **138-41** ȳaste ales și întreg care își ține mințile cum au fost dintâiu; nu-și va schimba mîntea lui niciodatā pentru firea lumii **142 omite**: și cine este în lume fire omenescā **144-5** și să închipuȳaste unii pasāri ce să chiamā *finxan* **146 omite**: vedecā **147 omite**: și slăbește **147-51** iarā ia își face cuibul și șede într' ānsul. Și cānd ȳaste mai zāduh, atunce ȳa să bate cu arepile pānā să aprinde cuibul ei și arde toatā. *Restul omite. Textul continuȳ: și apoi din oasele ei ȳase un viȳarme* **156 omite** micū și crește pānā

PENTRU INTĂRIRE. Cap. 25

Intărirea ȳaste precumū au zisū sfântulū Avgustin: Iar intărirea ȳaste cea curatā ca să nu voiascā să schimbe socoteala lui, și iarāși nu trebue să fie atāta de strānsu ca să nu cazā în păcatul strāngerii, Iarā sfântul Andronicū au zisū: Strānsu ȳaste acela, carele nu va să-și schimbe socoteala lui, nici într'unū chipū al lumii.

<Asemănarea>

Și poți ca să asemeni darulū intărirei pre o pasāre, cāriia îi zicū finix, carē trăiȳaste 300 și 15 ani, și deca vede cā au îmbātrānitū și au slābitū, adunā niște lemnișoare mirositoare și-ș zidește cuibu, și întrā într'ānsulū și stā dina-intea soarelui; și-și bate atāta într'aripile lui, cātū face focū dinū arderea soarelui și din baterea aripilorū lui. Iarā acea pasāre ȳaste atāta de intāritā, cātū nici odatā nu să clātește, ce mai vārtosū să lasā de arde, pentrucā știe dinū fire, cā va să întinereascā. Și, plinindu-sā 9 zile, să naște dintr'acea materie a trupului lui, unū viȳarme și crește prencetū prencet, și atunce face aripi și să face pasāre. Și numai ȳaste în lume altul fārā numai unulū.

cum au fostü; și iar trăește 300 de ai; și τρυ e numai una pre lume.

<Maxime>

160 Și nu lăuda începutul frășeniei, că mulți alerga la alergatü; ce, carele întrece, acela va luo plașca.

<Istorioara>

Darulü să tocmește, cum zise
165 *Dionisie* împăratü, că era la *Rimü* omini forte rei și nu-i pute pleca împăratul să ție lege lui. Și într'o zi făcu o lege și ace lege este și astăzi. Și grăi împăratul nărodului:
170 să știți toți că eu voiu să mă duc până unde amü lucru, iar voi să vă jurați: cumü veți ține în lege me; ačasta până voiu vini; că eu voiu să mă duc să grăescü cu Dumne-zău, cela ce-mi dede mie ačastă
175 lege. Și dacă voiu vini, atunci să fie pre voe voastră și voiu schimba lege. Și auziră toți și se jurară toți. Și

157 *omite rândurile*: și iar trăește 300 de ani 158 și numai aceaia ıaste pre lume în firiia ei că va să întinerescă *omite*: *rândurile cu maxima* 159-161 163-165 Pentru țăriia cuvântului spune: era la *Rim*. *Restul omite* 168-75 făcu *Dionisie* împărat lege și zise până voi mërge oare unde să grăescü cu D-zău, iar voi să vă giurați, cum veți ținea legia ačasta, ce făcui cu acum voao până voiu veni cu iară la *Rim* 178 Și să giurară toți, cum vor ținé acéa lege până va veni împăratul la *Rim*

<Maxime>

Sfântul Isidorü au zisü: Nu lăuda începutulü omului, ci sfârșitulü.

Sfântulü Grigorie au zisü: Mulți aleargă la meidanü, iară celü ce întrece, căștigă rămasulü.

<Istorioara>

Pentru darulü întăririi, spunü la istoriile Ellinilorü, că Licurgü au făcutü lege, carele s'au arătatü foarte strănsu la norodü, și elü vrândü ca să urméză acei legi (pentru căce era foarte direaptă) zise norodului: Eu voiu să mergu afară la slujba mea și mi-e voia să vă jurați, cumü că veți păzi ačasta lege până voiu veni: că prinü mijloculü aceștia voiu să vororescu cu D<u>mnezăulü nostru, carele mi-o au datü, și atunce o voiu schimba după voia voastră; iară norodulü câtü auzi ačasta, toți să jurară că o vorü păzi.

Atunce Lycurgü să duse și nu să mai întoarsă, pentruca să nu spargă legea. Și deaca să apropie elü de moarte, porunci ca să-i arză trupulü lui și să-i arunce cenușa în mare, pentruca să nu crează norodulü că vor fi deslegați de jurământulü lor, deaca-i vorü aduce oasele în sat. Și așa făcură.

se duse împăratul *la o mânăstire* și
 180 nu se mai întoase pântru lege să
 nu o spargă. Și șezu totu la mâ-
 năstire și cându vru să moară, și
 lăsă cu blăstemu să-i arză tru-
 pulu lui totu și ce va rămâne să-lu
 185 arunce în mare pintru nărod
 căvoru vini Rimlenii și voru luo
 trupul meu și-l voru duce la Rimu.
 și voru zic iacătă c'au vinitu împă-
 ratul la Rim acum să-i spargemū
 190 lege lui ce voi așa să faceți: de voru
 vini Rimlenii să nu afle mnică
 de mine ca să-și țină jurământul
 și nu voru sparge lege me și așa
 făcură călugării cumu zis împă-
 195 ratul iar Rimlenii totu-l aștepta
 și ținū tot ace lege a lui și până
 astăzi și stau pre jurământu pintru
 aceia.

200

〈NETOCMALA〉

Netocmala este reotate darului ...

179 mânăstire de să călugări 180 légia
 ce făcu 182-3 Și tot șezu acolo împăratul
 până îl aștunse moartea lui 183 blăstăm
 mare 184 trupul lui tot iară 188 Iată
 că am așteptat cu giurământ până
 va veni împăratul 190 *omite* lui déca
 192 *omite* Rimlenii 192-194 nu află nici
 un os ca să ție légia mîa cu giurământul
 lor, și déca muri împăratul, iară călugării
 făcură 195 *omite* iară Rimlenii totu-l aș-
 teaptă 196-197 Și légea nu mai spar-
 36 r. seră până astăz 200-203 Pentru netocmela
 rândurelei (*cu roșu*) Rândureoa când mă-

PĂCATUL NEÎNTĂRIREI. Cap. 29

Ne întărirea iaste păcatulū îm-
 protiva darului întărirei, precumū
 au zisū Prisianū: iaste ca să nu
 aibi nici o așazare întru tine.

<Asemănarea>

Inchipuește-să netocmala rându-
205 relei că paște zburându cice și cole.

<Maxime>

Netocmala este nebulie.
Și omul nebulu el ascultă toate
cuvintele câte zicu ominii.

210 Iar înțeleptul socotește bine
să nu-ș piărăză sufletul.

Și cine să păzește de rele, su-
fletulu-și păzește.

<Istoriaora>

215 Pintru netocmala spune că era
un tâlharu ce făcu multu reu pre
pământu; și merse la un călugăr
pustinicu de să ispovedi; și cându
vru să-i de cănonu, elu socoti
220 ačasta nu va pute sfrși canonu
lui și zis pas unde vei ve<de>

năncă, mănăncă tot zburând cicea și colé
207 netocméla ei este ca și 208 crede toate
210 caută bine 211 să nu-ș arză sufletul
209-10 să păzește de departe să svătuľaște.
215 Pentru tocmala cea bună *omite*:
spune 216-7 rău mult foarte pre
lume *om*. călugăr 218 postnic în pustie
ca să se ispovedească și să ispovedi
iar 219 socoti cu firea lui 220 *omite*: pu-
tea 217 canonu de pocăință 218 zise numai
așé 222-224 cruce de te închină acolo

<Asemănarea>

Și poți să asemeni neîntărirea
pre rândurea, caré paște zburându,
cându icea, cându colea.

<Maxime>

Pentru neîntărirea au zisū *Sal-
lustie*: Ne întărirea iaste semnulu
nebuliei.

Platonu au zisū: Celu ce iaste ne
întăritu toate în noroculu lui le lasă.

Solomonu au zisū: Omulu prostu
crede totu cuvântulu, iară celu
înțeleptu caută în sufletulu lui.

Vernicu au zisū: Celu ce să chi-
vernisește rău, adesū să se sfă-
tuiască.

<Istoriaora>

Pentru păcatulu neîntărirei spu-
nū la otăčnicu că au fostu unū tâl-
haru, carele făcuse toate răută-
țile lumii; și merse ca să le ispo-
veduiască la unū sihastru sfântu.
Și deacă ajunsă să-i dea poruncă,
tălharulu au zisū: că nu iaste cu
putință ca să facă nici o poruncă,
pentru căce nu poate să postească,
nici altă cevaș să facă. Și îndată-i
zise sihastrulu: Incai fă acestu
mai puținu, ce cruce vei afla,
îngenunche înainte-i și te în-
chină ei; și tâlharulu primi să
facă ačasta. Și sihastrulu îi ertă
lui păcatele. Iară deacă purcesă
tălharulu dela sihastru, oare carii
vrăjmași ilu întimpinară pre elu;
și plecă ca să fugă și fugindū,

o cruce tu să îngenunchi la dinsa și te roagă lu Dumnezău să te erte de toate greșelele. Și să duse tlăhariul; și acieși-lū găsiră nește
 225 omini și-i ziseră: iacătă tlăhariul, blăm să-lū prindem, să-lū ucidemū. Și-l prinseră a-l goni. El fugi până văzu o cruce; și merse la dinsa și începu a să închina înaintea
 230 cruciei cu capul până la pământu; și-l aḡunseră gonitorii și-l uciseră. Iară pustinicul văzu 2 îngeri, unde vineră și luoră sufletulū tălhariului cu mare cinste numai pintru
 235 atâta pocalianie. Și cugetă călugărulū să facă ca și tălhariul, că-i păru că să spăsi tălhariul pre lesni. Și lăsă călugărul pustine și se dus la lume. Iară dracu-l puse-i
 240 cursa și-l prinse de piçorū, și căzu pustinicul și cum căzu, așa muri; și-i luo dracul sufletulū călugărului și băgă în muncă, căce-l află morte în cugetū reu și
 245 în cale necuratului

află o cruce. Și-și aduse aminte de porunca bătrânului. Și așa într'a-acelū časū îngenunche înaintea crucii. Și într'ačasta ajunsără vrăjmașii lui, și-lū junghiiarā pre elū. Și deaca văzu sihastrulū sufletulū lui că-lū ducea doi îngeri la cerū pentru unū lucru atâta de puținū, puse și elū în inema lui, ca să ispitească dinū dulcețile lumii, pentru căce îi păru foarte ușorū, pentru unū lucru atâta de puținū să dobândească raiulū. Și lăsă pustiia, ca să meargă în lume. Și îndată diavolulū puse o cursă în drumū și-lū prinse de unū piçorū; și căzu de muri. Și diavolulū luă sufletulū lui în muncă, pentru-că elū nu să întărisă pre socoteala cea bună.

la dinsa și roagă pe D-zău să-ți iarte păcatele 225 atunci de sârg îl văzură blemați să-l ucidem și începură a-l goni 227 iară el închina și a să ruga lui Dumnezău 229 miseră acolta 233 *omite*: vineră și 234-5 și-l suiră în cerū cu bucurie mare 236-237 atâta lucru 236-41 iară postnicul să mira cum să spăsi talhariul așea curând, și eși postnicul din pustie și gândi să margă la lume, doară s'are spăsi și el așe curând ca și tlăhariul; și eși la lume iară diavolul îi puse pițadică și căzu tare. 241 *Omite*: și-l prinse de piçorū 243 muri acolē diavolul 244 sufletul lui 244-248 și-l duseră

Tulie ziç: socotiți derepta și
măsura deriaptă; și nu slobozi
trupul după pohtă lui, că-ți vei
250 pierde sufletul și veri și păgubi
pintru pohta trupului. Și așe să
te socotești: să nu fii scump, ce
fii efinu și-ți dă dreptu sufletu,
că ačasta este curată socotință.

în iad că muri într'acel gând mi renescu
așa să te socotești și tu, ome, că în ce
te va afla moartea, întru acéia te vei
gîdeca, pentru acéia nu lăsă D-zău să
știe omul când va muri, că de-are ști
când va muri, mult rău are face pre lume
până la moarté lui și atunci s'are pocăi la
moarte și are fi ertat. 349-50 Așe să
te socotești și tu ome 351 să dai pentru
sufletul tău 352 este pocăință curată

CUPRINSUL

I. Fiore di virtù.

Răspândirea operei. Structura ei: a) Definițiile 3. b) Asemănările cu animalele *Fisiologul* 3. c) Maximele 7. d) Istoriorele morale; *Legenda Casiei* 9. Ingerul și sihastru 11. 3. Fiul împăratului Teodosie 13. 9.

II. Fiore de virtù în literatura românească.

III. Codex Neogoeanus, ms. 1436 și tipăritura brâncovenească.

Lacune în Codex Neogoeanus și ms. 1436 18. Citarea maximelor 24. Alte concordanțe între codex Neogoeanus și ms. 1436 26.

IV. Traduceri din slavă : Codex Neogoeanus și ms. nr. 1436.

Raporturile dintre ambele msse: Lacune în Codex Neogoeanus 28. Lecturi false 30. Transpuneri în text 30. Omisiuni în Codex Neogoeanus 31. Adause 32.

V. Limba din Codex Neogoeanus.

Grafia 34. Fonetism 34. Morfologia 39. Sintaxa 42. Lexicul 46.

VI. Datarea și localizarea traducerii.

Satul copistului 54. De unde venă textul 57. Când s'a făcut traducerea 58.

VII. Versiunea din Codex Neogoeanus și intermediarul sârbesc.

VIII. Alte versiuni traduse din slavonește.

O versiune slavo-română 65. O versiune românească prescurtată 67.

IX. Traduceri din grecește: Floarea Darurilor (1700).

Traducerea lui Filothei Sfântagorețul 71. Fiore de virtù în literatura greacă. Două versiuni 72. Raporturile dintre cele două versiuni 75. Floarea Darurilor și versiunile grecești 81. Prima versiune greacă și incunabilele italiene 82. Traducătorul român 86. Traducerea românească față de originalul grecesc 86.

X. O traducere rusească după versiunea românească.

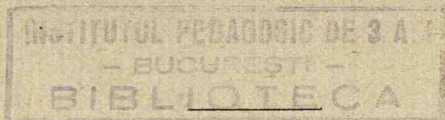
Traducerea rusească din 1592 făcută după un text românesc 89. Incheere 94.

ANEXE

Codex Neagoeanus (cu variante din ms. 1436 B. A. R.) și Floarea Darurilor (1700 92. Capitolele: Pentru prevedere (înțelepție) 92. Pentru nebulie 97. Netocmeala (neîntărirea) 102.

PLANȘE

- I. **Ἀθος τῶν χαριῶν*, (titlul). Veneția, 1603
- II. **Ἀθος τῶν χαριῶν*, (text). Veneția, 1603.
- III. *Nuovo Fiore di Virtù* (text italo-grec). Veneția, 1764.
- IV. *Nuovo Fiore di Virtù* (titlul textului italo-grec). Veneția, 1764.
- V. *Codex Neagoeanus*, Albinușa (Fiore di virtù), 1620.
- VI. *Versiunea slavo-română*, sec. XVIII. B. A. R. nr. 559.
- VII. *Versiunea românească prescurtată* din sec. XVIII. B. A. R. nr. 559.

”ΑΝΘΟΣ ΤΩΝ ΧΑΡΙΤΩΝ, Venetia, 1603.

Originalul în *Biblioteca di San Marco, Venetia.*

φου τῆ ἀβίλ. Ἐξέπ' ἰρηκῆσεν ὅπ' ὄλατα καλά ἐίχεν τὰ ἔκτο τὸν θεόν, ἔσφραξεν τὸν ὀλοποῦδ' ἄνθρωποι δὺσπράτοι ἀδελφοὶ ὅπου ἐξήνθησαν εἰς τὸν κόσμου, καὶ ἐπὶ τὸ ἦεν τὸ πρῶτον αἶμα ὁσποῦ ἐχύθη εἰς τὴν γλῶττῃ, ἦν τρω δὲ ζήλιον.

Χαρὴ τῆς χαρᾶς. κεφ. γ'.

Η Χαρὰ ὅσα ἔειπα ἴπτοτες τῆς ἀγάπης κατὰ τὸν περιπατὸν, εἶμαι αἰάπαις καὶ σεριομῆν τῆς ψυχῆς δὲ νὰ χαίρει ἐπιπλάττει ἀρεξίν, ὡς καθεὶς πρέπει.

Ο ἴσους εἶπεν, ἡ ζωὴ τῆ αἰοῦ, εἶμαι ἡ χαρὰ τῆς καρδίας, καὶ ὅπου χαίρειται περὶ αἶμα, καὶ εἰς πράγματα ὅτ' ἔδεν πρέπει, οὐκ εἶμαι χαρὰ αἰμὴ εἶμαι ἐλάττωμα.

Ἐλάττωμα τῆς λύπης.

κεφ. δ'.

Λ γ' πη ὅπου εἶμαι ἐλάττωμα εἶμαι πον τῆς χαρᾶς, ὡς καθεὶς καὶ ὁ μακρόβιος εἶπεν, εἶμαι εἰς πράγματα ζῆα. τὸ πρῶτον εἶμαι ὅταν ὁ ἀνθρώπος λυπῆται ἔκτο ἴπτοτες πράγμα πλεόντεροι ὅπου πρέπει, ἐπὶ τὴν λογάται καθερὰ λύπη. τὸ δὲ δεύτερον εἶμαι ὅταν ὁ ἀνθρώπος οὔτε κἀμνη, οὔτε λέγει, οὔτε σιοπὰ κἀντίαν πράγμα, ἀμὴ σὶ ἐπ' ὡς περ εἶαν νεκρὸν. καὶ αὐτὸ τὸ λέγουσιν ὀνίαν, καὶ εἶμαι πολλὰ μέγα ἐλάττωμα. τὸ τρίτον εἶμαι ὅπ' ἔλεξαν ἔνα ἐλάττωμα ὁ ἀνθρώπος σιοπῆζει πολλὰ. Ἐαὶ τὸ εἶμαι ἐλάττωμα τῆς κακῆς καρδίας, καὶ εἶμαι εἰς χέλις

ἀφορμῆς, ὡς καθεὶς λέγει ὁ ἱποκράτης, καὶ εἶμαι κολοναριῶν τῆς λογίας. καὶ ἔκτο τὴν λύπην ἐρχεται τὸ ἐλάττωμα τῆς δεσπεραρισμῆς, ὅπου εἶμαι τὸ μεγαλύτερον κέμα εἰς τὸν κόσμον, καθεὶς ὁ προφήτης λέγει. καὶ ἡμῶρον νὰ ὁμοιάσης τὴν λύπην εἰς τὸν κορακαν. διότι ὅποτεν εἶδε τὰ πουλιατου ὅπ' ἰφνουῦται ἀσπρα, λυπῆται τὸσον, ὅπ' ἰμσῆβη καὶ ἀφῶλητα. διότι οὐ πσῆβη ὅπ' εἶμαι ἐδικαίου. ἔξέπ' δὲν εἶμαι μαύρα ὡς περ ἐκείνον, καὶ δὲν τῆ ἀρεσίου ἔως οὐ νὰ ποιήσω μαύρα πῆρα. καὶ μῆσα εἰς τὸτο ζουῦ με τὴν δροσίαν τῆ ἔρα νοῦ. ἀκόμι λυπῆται πλέον ὅταν χέσει τὰ πουλία του παρὰ ἄλλων ἔρτων.

Ο χριστὸς εἶπεν. κἀλιος εἶμαι ὁ θάνατος παρὰ τὴν λυπημῆν ζωῆν.

Ο πλάτων εἶπεν. μὴ δὲν δώσης λύπην εἰς τὴν ψυχῆσου αἰμὴ ἰβῆβλῆτῆν ἔσον ἡυπορῆς. διότι πολλοὶ ἀθαναι. καὶ δὲν εἶμαι κανένα χεφορον εἰσάτω.

Α κόμι ὡς περ δοκιμάζου τὸ δόσιμ. Ἐ τὸ χρυσάφην εἰς τὴν φωτίαν, οὕτως δοκιμάζουται καὶ οἱ ἀνθρώποι εἰς τοὺς πειρασμούς.

Ο πλάτων εἶπεν. ὁ ἀνθρώπος ὁ φρόνιμος δὲν πρέπει νὰ λυπῆται, δὲ κα μίαν ἀφορμῆν.

Ο σωκράτης εἶπεν. ὁσποῦ δὲν λυπῆται ἔκτο τὰ πράγματα τὰ χαίμενα, ἡ καρδία του ἀεπέβεται, καὶ ἡ γνώσις φωτίζεται.

Ο' πν.

ANΘΟΣ ΤΩΝ ΧΑΡΙΤΩΝ, Venetia, 1603.

Originalul în Biblioteca di San Marco, Venetia.

più pensieri torbidi senza motivo ragionevole; e questa si dice Malinconia, la quale conviene medicare, come una specie di Pazzia. Da ogni sorta però di Tristezza bisogna guardarsi, essendochè da essa si precipita facilmente nella Desperazione, che è il peggiore, e più pericoloso male del Mondo.

SIMILITUDINE.

Si può appropriare la Tristezza ad un animale detto Macago, il quale si è una sorta di piccola Scimia, ma che sempre piange. Onde può paragonarsi acconciamente a coloro, che mai si trovano contenti, per quanto bene si stiano.

ESEMPIO.

Degli Ebrei testifica S. Girolamo, che solevano da varj Paesi circonvicini radunarsi ogni anno nel dì della totale rovina di Gerusalemme, per piangere assieme la loro perdita. Ma
per-

57
πολλές λογισμῶν παραχάσει
καὶ λυπηρῆς χρεῖς εὐλογῶν
ἀφορμῶν. ἢ τέτη λέγεται Με-
λαγχολία, ἢ ὅποια πρέπει νὰ
ἰατροῦσθῃ, ὡσεὶ εἶδος Μα-
είας. Ἀπὸ πάσῃ λογῆς Ἄν-
θρωπῶν πρέπει νὰ φυλάγεται
τὸν ἄνθρωπον, ἐπειδὴ ἀπὸ αὐτῶν εὐ-
κολὰ ἐγκρανεύεται εἰς τὴν
Ἀπελπισίαν, ὅπῃ εἶναι τὸ
χειρότερον, ἢ πλεονεκτικώτερον
πάθος τῆς Κόσμου.

ΠΑΡΟΜΟΙΩΣΙΣ.

Ἡμπορεῖ νὰ παρομοιασθῇ
ἢ Ἄνθρωπος εἰς εἶδος ζῴου λεγόμε-
νον Μάκαγον, τὸ ὅποιον εἶναι
μία κάποια μικρὴ Μαῖμου
ἀλλὰ ὅπου παίπτει κλαίει.
Ὅθεν ἡμπορεῖ νὰ συγκρι-
σθῇ πρεπόντως μετὰ τὸν ἄνθρωπον, ὅ-
που ποτὲ δεῖ δεῖσθαι δι-
χαιρετικῶς, ὅσον καὶ καὶ
αὐτὸς εἶναι.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ.

Διὰ τὸς Ἑβραῖους μαρτυρεῖ ὁ
Ἄγιος Γερόντιμος, ὅτι ἰσχυρῶς
συνανα συμμαζώνονται ἀπὸ διά-
φορας πειλοχρῆς Ἐπαρχίας
κάθε χρόνον εἰς τὴν ἡμέραν τῆς
τελεῆς ἑξολοθρευτῆς τῆς Ἱε-
ρουσαλήμ, διὰ νὰ θρῆσκῶν μα-
ζῇ τὴν χαρμὸν τους. Ἀλλ
C 3 ἴπαι

N U O V O
FIOR DI VIRTU'

Riformato, accresciuto, ed ornato con Dottrine, Similitudini, ed Elempj adattati alle Virtù, e Vizj, de' quali tratta.

Libro utilissimo ad ogni persona, e massime a chi brama apprendere le due Lingue così comuni, Italiana, e Greca Volgare. Ora la Seconda volta stampato, e con esatta diligenza corretto.

N E O N
Α'ΝΘΡΩΣ ΧΑΡΙΤΩΝ

Ανακαινισμένον, αὐξημένον, καὶ σολισμένον μετὰ
Διδασκαλίαις, Παραμοιώσεως, καὶ Παραδείγματε
ἀρμόδια εἰς τὰς Ἀρετὰς, καὶ Ἐλαττώματα,
περὶ τῶν ὁποίων ὀμιλεῖ.

Βιβλίον ὠφελιμώτατον εἰς κάθε ἀνδραπον, καὶ μάλις εἰς ὅσους
ἐπιθυμεῖ να μάθῃ τὰς δύο πόσον κοινὰς Γλώσσας, Ἑλληνικὴν
καὶ ἀπλῶ Ῥωμαϊκὴν. Νῦν τὸ Δεύτερον τυπωθεὶς
καὶ μετὰ ἀκριβῆς ἐπιμελείας διορθωθεὶς.

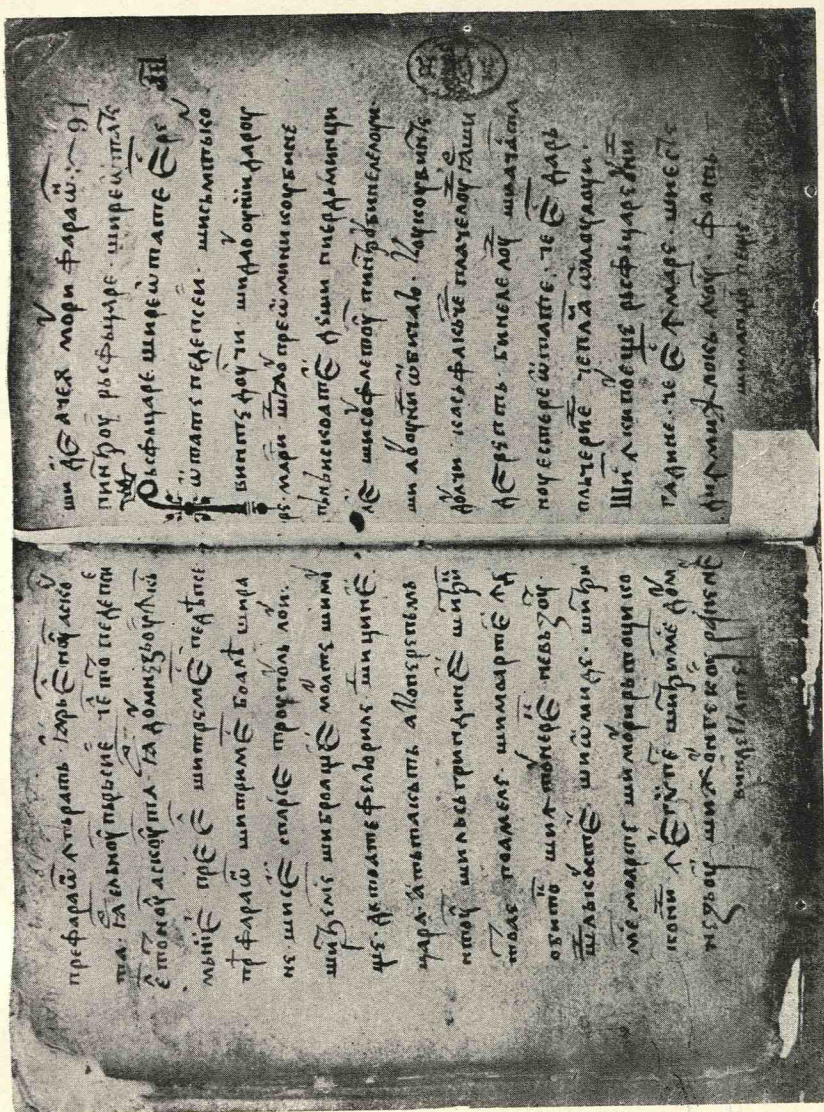
E N E T I H, Σ I, 1764

Παρά Ἀντωνίου τῷ Βέρπολι.

Con Licenza de' Superiori, e Privilegio.

NUOVO FIOR DI VIRTÙ, Venezia, 1764. (Versiune italo-greacă).
Originalul în *Bibliothèque de l' Arsenal, Paris.*

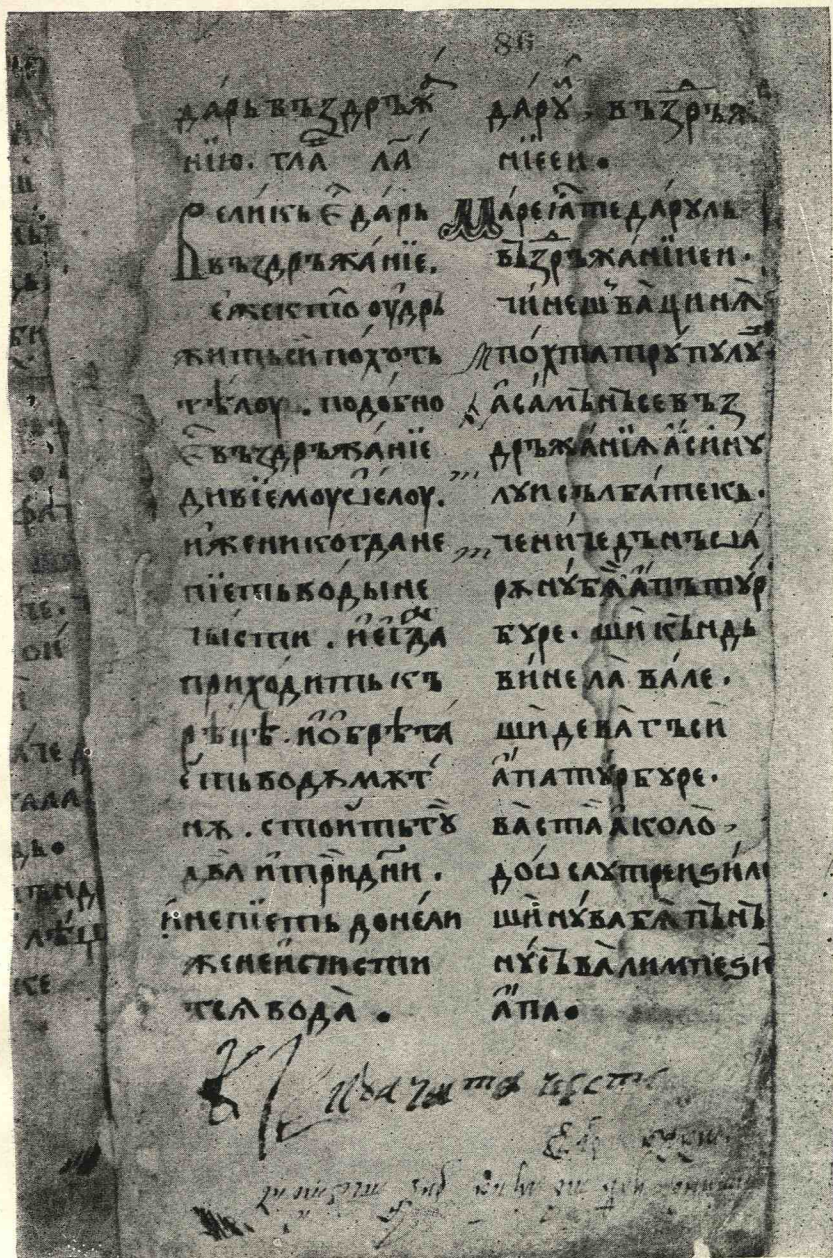

A. R. — *Memoriile Secțiunii Literare. Seria III. Tom. IV. Mem. 2.*

Codex Neogoeanus, Sâmpetru, 1620. Albușu (Fiore di virtù) f. 90 v. 91 r.

Originalul în Biblioteca Academiei Române (no. 3821).

Versiune slavo-română din secolul al XVIII-lea din *Biblioteca Academiei Române* (Ms. no. 559).

